

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

CICERO

KADER ÜZERİNE
(LATİNCE - TÜRKÇE)

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

LATİNCE ASLINDAN ÇEVİREN: C. CENGİZ ÇEVİK

TÜRKİYE BANKASI

Genel Yayın: 5013

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüphanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyuluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüphanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamayacaktır.

23 Haziran 1941

Maarif Vekili

Hasan Âli Yücel

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

CICERO
KADER ÜZERİNE

ÖZGÜN ADI
DE FATO

LATİNCE ASLINDAN ÇEVİREN
C. CENGİZ ÇEVİK

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2020
Sertifika No: 40077

EDİTÖR
ALİ ALKAN İNAL

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
DEFNE ASAL

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM, KASIM 2020, İSTANBUL

ISBN 978-625-405-195-1 (CİLTLİ)
ISBN 978-625-405-193-7 (KARTON KAPAKLI)

BASKI-CİLT
DERYA MÜCELLİT SANAYİ VE TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ
MALTEPE MAH. LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/80-81 TOPKAPI
ZEYTİNBURNU İSTANBUL
Tel: (0212) 501 02 72 - (0212) 501 35 91 Faks: (0212) 480 09 14
Sertifika No: 40514

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında
gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla
çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr

CICERO

KADER ÜZERİNE
(LATİNCE - TÜRKÇE)

LATİNCE ASLINDAN ÇEVİREN:
C. CENGİZ ÇEVİK

TÜRKİYE BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

Sunuş,	vii
De Fato – Kader Üzerine	1
Açıklamalar	23
Kısaltmalar	49
Kaynakça	53

Sunuş

Cicero'nun Yaşamı ve Eserleri

Marcus Tullius Cicero MÖ 106 yılının¹ Ocak ayında, Roma'nın 100 km güneydoğusunda bulunan Arpinum kasabasında doğdu. Cicero'nun gençliğinde Roma'da kültürlü olmak anadil Latincenin yanında Yunancayı da bilmek demekti. Dolayısıyla Cicero da çoğu çağdaşı gibi genç yaşta Yunan filozof ve tarihçilerinin düşüncelerini içeren metinlerle karşılaştı ve onlar üzerinde çalıştı. Yunan düşüncesi yanında Quintus Marcus Scaevola'nın gözetiminde Roma Hukuku eğitimi aldı. Devlete hizmet etmek istediği için henüz on altı yaşındayken Gnaeus Pompeius Strabo ve Lucius Cornelius Sulla'nın altında askerî göreve başladıysa da buna iki sene katlanabildi, zira gençken de arzuladığı şey entelektüel çalışma ve devlete bilek değil, kafa gücüyle hizmet etmektir. 83-81 arasında avukatlık mesleğine adım attı, çok geçmeden 80 yılında Sextus Roscius'un savunmasını üstlenip davayı kazanınca hayatı tehlikeye girdi, zira mahkemede suçladığı kişi dönemin diktatörü olan Sulla'nın gözdesiydi. Cicero Sulla'nın olası hışmından kendini korumak için 79 yılında sırasıyla Atina'ya, Küçük Asya'ya ve Rodos'a gitti. Özellikle dönemin kültür başkenti olan Atina'da saygın düşünce adamlarıyla tanışıp felsefe ve retorik alanında kendisini eğitti.

¹ Buradan itibaren bütün tarihler MÖ 'dür.

Cicero 75 yılında Batı Sicilya'da quaestor oldu. Burada görevinde başarılı olduğu için Sicilyalılar memnun olmadıkları Sicilya valisi Gaius Verres'e karşı mahkemede avukatlık yapmasını istediler. Cicero'nun bu davadaki başarısı hem hukuk hem de devlet adamlığı kariyerinde parlamasını sağladı. Roma'ya döndü ve orada da art arda davalar kazanınca Roma'nın en etkin hatiplerinden biri oldu. Hitabet Roma'daki en önemli sanatlardan biriydi, insanlar hitabet gücüne bağlı olarak kariyerlerini belirliyordu. Cicero ne Roma'nın kurucu ailelerinden (*patricii*) birine mensuptu ne de çoğunluğu oluşturan halkın (*plebs*) içinden biriydi, siyasette parlamasını sağlayan sahip olduğu hitabet gücüydü. Bu yeteneği sayesinde 75'te quaestor, 69'da aedilis ve 66'da praetor olmuştu. Siyasi kariyerinin doruk noktası ise 63'te consul seçilmesidir. Consullüğü sırasında en önemli başarısı, kimi silahlı dış güçlerin de desteğini alıp Roma devletinin mevcut aristokratik yapısına karşı darbe hazırlığında olan Lucius Sergius Catilina'nın planını önceden haber alarak bu girişimi bastırmasıydı. Cicero *Senatus Consultum de Re Publica Defendenda* (Devletin Savunulması Adına Senatus Kararı) çıkararak dört etkili konuşma yaptı ve Catilina ile destekçilerini etkisiz hâle getirdi. Devleti Senatus ve halk önünde sergilediği üstün hitabetiyle büyük bir yıkımdan kurtaran Cicero *pater patriae*, yani "vatanın babası" unvanını kazandı. Cicero'nun mevcut devleti isyana karşı koruma çabası zamanla halkçı Catilina'nın yasını tutan halka rağmen devletin rejimini de korumaya dönüştü: Nitekim Catilina'nın başlattığı ama eyleme döküp tamamlayamadığı halk hareketi içten içe devletin temellerini sarsıyordu. Sarsılan sadece devlet değil, aynı zamanda Cicero'nun kariyeriydi: 58 yılında tribunos plebis olan Publius Clodius Pulcher, *Lex Clodia de capite civis Romani* (Roma Vatandaşının İdamı Üzerine Clodius Yasası) olarak bilinen bir yasa teklif etti, buna göre bir Roma vatandaşını yasal mahkemede yar-

gılamadan idam ettiren kişiler sürgün cezası alacaktı. Cicero hedefteydi, zira dört yıl önce Catilina tertibine katılan bazı üyeleri yasal mahkemede yargılamadan idam ettirmişti. Cicero yasanın kabul edilmemesi için senatorların, consullerin ve özellikle de Pompeius'un desteğini aradıysa da istediğini bulamadı ve sürgüne gitti. Bu arada Roma uzunca bir süredir alışıldığı üzere yine siyasi çekişmelerin esiriydi.

Halk mevcut rejimi siyasi ve askerî başarısızlıkların sorumlusu olarak görüyor, dolayısıyla mevcut rejime, yani cumhuriyete taban tabana zıt olan tek adam rejimini yok-sulluk başta olmak üzere her türlü sıkıntıdan kurtuluşun adresi olarak değerlendiriyordu. (Sürgüne gitmeden önce Cicero da bu durumu görmüştü, hatta consullüğünün son günü bu konuda yaptığı konuşma halk tarafından engellenince kendisi ve mevcut devlet geleneği için acı gerçeğe yüzleşmişti.) Dönemin ruhunu iyi okuyanlardan olan Pompeius çıktığı seferden zaferle dönünce Romalıları ayağa kaldırırsa da anayasaya bağlı kaldı ve bir hükümet darbesi yapmadı, sadece Senatus'un güçlü kişileri arasında yer almakla yetindi. Ancak devamında halk nezdindeki popülerliğinin aksine Senatus'ta pasif kaldı, kazandığı zaferler sonrası askerlerine toprak dağıtacağı yönündeki sözünü bile Senatus izin vermediği için yerine getiremedi. Zamanın ruhu 60'ların Roma'sında halkın beğenisi ve beklentileriyle Senatus'un beğenisi ve beklentileri arasında bir çatışma doğurdu: Halkın manevi duygularını okşayan askerî zaferlerin büyümesine onların bir getirisi olan ganimet paylaşımına dayalı maddi kazanç beklentisi eklenince halkın beğenisini kazanan üç asker, yani Pompeius, Crassus ve Iulius Caesar 60 yılında ilk triumviriye (üç adam yönetimi) kurdu. Halkın iradesini yerine getirme adı altında bir dizi uygulamaya girişen bu üçlü aslında cumhuriyetin aristokratik dinamiklerini baltalıyor, böylece monarşiye uygun bir ortam hazırlıyordu. Iulius Caesar tüm Gallia'yı Roma eyaleti yapınca birden bu üçlünün

halk nezdinde en popüler kişisi oldu, eski ihtirasları kabaran Pompeius ayak oyunları ile Senatus'u arkasına aldı ve nispeten silik bir karakter olan Crassus'un da kenara çekilmesiyle bu üçlü yönetim birden birbiriyle çekişen iki başlı bir yapıya dönüştü. Cumhuriyetçi Senatus Caesar'a göre Pompeius'u kötünün iyisi olarak görüyordu, dolayısıyla onu Cicero gibi cumhuriyetin yılmaz bekçilerinden olan Cato'nun da teklifiyle "yardımcısız consul" seçti, buna yumuşatılmış bir diktatörlük denebilir.

Caesar karşıtı olan consuller yurdu savunsun diye Pompeius'u İtalya'daki tüm birliklerin başına atadı, Caesar da kendisine sığınmış halk tabakasını bahane ederek halkın haklarını savunma gerekçesiyle Pompeius'un üzerine yürüdü. Asıl amacı ise İtalya ve Roma'yı ele geçirerek halkın beğenisini kazanan ve beklenen tek adam, yani kurtarıcı olmaktı.

Pompeius ve arkasındaki senatorlar halktan destek bulamayınca Roma'yı terk ettiler, Caesar halkın da desteğiyle savaşımadan Roma'ya girdi ve iki ay içinde tüm İtalya'yı ele geçirdi. 49 yılında artık Roma'nın hâkimiydi. Caesar sırasıyla Sicilya, Sardinia ve İspanya'ya egemen oldu. Pompeius ise Yunanistan'da büyük bir ordu oluşturabildi. İki liderin komutasındaki ordular Thessalia'da bulunan Pharsalus kasabasında çarpıştı ve Pompeius ağır bir yenilgi alarak kaçtı; bu iç savaşın sonuçlandığını gösteriyordu, kazanan Caesar'dı. Ancak onun da egemenliği çok sürmedi, 44 yılının 15 Mart'ında Senatus'ta cumhuriyetçilerin tertibiyle öldürüldü.

Sürgün cezasına çarptırılarak devlet yönetiminden uzaklaştırılan Cicero 58 yılının 23 Mayıs'ında manen çökmüş bir hâlde Yunanistan'daki Thessalonica'ya vardı, yaklaşık bir sene sonra Senatus kararıyla sürgünden geri çağrıldı, 57 yılının 5 Ağustos'unda İtalya'ya döndü. Yeniden siyasete atılmak istediye de siyasi açıdan Caesar'a karşı olması onu devletin üst kademelerinden uzak tuttu, sadece 51'in Ma-

yıs'ından, 50'nin Kasım'ına kadar Cilicia'da proconsulluk görevini üstlendi. Cicero, Pompeius ile Caesar arasındaki iç savaşta Senatus gibi Pompeius'un tarafını tuttuğu izlenimini veriyordu. Ancak Atticus'a yazdığı kimi mektuplardan da anladığımız üzere Roma'nın esenliği için her iki güç odağına da tavsiyelerde bulunmuş ve iç savaşın sonlanmasını istemiştir. Bu noktada Cicero kendisini güncel politik gelişmelerden uzak tutan filozof Platon'la özdeşleştirmiştir ve iç savaş yaşanırken politikadan uzak kaldığı için duyduğu pişmanlıktan felsefeyle uğraşmak ve tavsiyede bulunmak suretiyle devlete hizmet etmiş olduğu düşüncesiyle kurtulmak istemiştir.

Caesar 49 yılında İtalya'yı ele geçirince Cicero Roma'dan kaçtı ve daha sonra Pompeius'un karargâhının bulunduğu Illyria'ya geçti. 48 yılında Pompeius'un ordusuyla birlikte Pharsalus'a gelen Cicero burada Pompeius'un yenilgisine şahit oldu ve Roma'ya geri döndü. İlginç bir şekilde Caesar Cicero'yu affetti, Cicero bu davranışı Caesar'ın mevcut cumhuriyet rejimini diri tutacağı şeklinde yorumladıysa da çok geçmeden yanıldığını anladı. Cicero Caesar'ı öldüren cumhuriyetçi tertibe doğrudan katılmadı, ancak bu eylemi devletin ve rejimin iyiliği için haklı gördü, *De Officiis*'in (Yükümlülükler Üzerine²) farklı yerlerinde savunduğu gibi onun için devletin iyiliği her yasanın ve yükümlülüğün üzerindeydi, gerekirse tiran da öldürülebilirdi. Örneğin 2.23'te şöyle der:

“Birçok kişinin öfkesine asla karşı koyulamaz. Sadece ordularla baskı altına alınmış devletin katlandığı ve öldükten sonra kendisine daha fazla itaat ettiği o tiranın ölümü ondaki öfkenin onu ne kadar büyük bir yıkıma sürüklediğini göstermez, diğer tiranların da sonu benzer olmuş, neredeyse hiçbir tiran böyle bir sondan kaçamamıştır.”

2 *Yükümlülükler Üzerine*, çev. C. Cengiz Çevik (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013).

Cicero bu yaklaşımını Caesar'ın ardından da sürdürdü, zira Caesar'ın öcünü alacağına dair halkın önünde yemin eden Marcus Antonius da tek adamlık hayalleri kurup bu uğurda Caesar'ın yeğeni Octavianus'la mücadeleye girişince Cicero'nun devleti ve rejimi savunan tavrı değişmedi. 43 yılında Marcus Antonius, Octavianus ve Lepidus ikinci triumviriyi kurdu, Cicero'nun gözünde Antonius Caesar'ın, Octavianus ise Pompeius'un rolünü üstlenmiş gibiydi, dolayısıyla Cicero 44-43 yıllarında Marcus Antonius'u kötüleyen *Philippicae* konuşmalarını yaptı, Octavianus'u övdü; onun üvey babası Caesar'la aynı hataya düşmeyeceğini düşünüyor, ancak yanıliyordu. Antonius ile Octavianus'un başını çektiği ikinci triumvirinin ilk icraatı düşmanlarını ve olası rakiplerini fişlemek oldu, Cicero ve kendisi gibi düşünen cumhuriyet yanlıları isimlerini kara listede gördü. Cicero desteklediği Octavianus'un ihanetine uğradı, gördüğü onca şeyden sonra bu ihanete şaşırmamış olmalı. 43 yılının 7 Aralık'ında Formiae'daki evinde yakalandı ve kellesini görevli askerin kılıcına teslim etti.

Marcus Tullius Cicero sadece örnek yaşamıyla bile düşünce dünyası üzerinde büyük bir etkide bulunmuştur, bununla birlikte her çağdan farklı düşünce adamları onun Roma'yı birey, geleneksel toplum düzeni ve devlet üçgeninde ele alan eserlerini tekrar tekrar okumuş, her okumada onun zamanın ötesine ve her çağın insanına seslenen tespitlerini ciddiye almıştır.

Cicero'nun eserleri yaşamıyla paraleldir. Şiirle başlayan yazın hayatı suyun zaman içinde yolunu bulması misali onun asıl yeteneği olan düzyazıya geçmesiyle değişmiştir. Avukatlık mesleği gereği yaptığı savunma ve suçlama konuşmaları Cicero külliyyatının ilk dönem eserlerini oluşturur, zaman içinde bunlara teknik eserler de eklenir: Genel olarak kabul edildiği üzere 84 tarihli, hatipler için el kitabı hüviyetinde dört kitaptan oluşan, ancak günümüze sadece iki

kitabı ulaşan *De Inventione* Cicero'nun ilk düzyazı eseri idi. Bununla birlikte Cicero ilk konuşmasını 81 yılında Quinctius isminde birini savunmak için yaptı (*Pro Quinctio*). Bunu bir sene sonra isminin geniş kitlelerce duyulmasını sağlayan Sextus Roscius savunması izledi (*Pro Roscio*). On sene kadar sonra 70 yılında Gaius Verres'in savcı seçimiyle ilgili olarak Quintus Caecilius'a (*Divinatio in Caecilium*) ve dostu Hortensius'un savunduğu Verres'e (*In Verem*) suçlama konuşmaları yaptı. 69 yılında *Pro A. Caecina*, *Pro M. Fonteio* ve *Pro M. Tullio*; üç sene sonra, 66 yılında *Pro Cluentio* ve *Pro Lege Manilia* konuşmalarını yaptı. 63 yılında consulken Catilina konuşmalarıyla (*In Catilinam*) darbe girişimini bastırdı, yine aynı yıl içinde *Contra Rullum*, *Pro Murena*, *Pro C. Rabirio Perduellionis* ve *De Lege Agraria* konuşmalarını yaptı. Bir yıl sonra, 62'de meşhur *Pro Archia* ve *Pro Sulla*, 59'da *Pro Flacco*, 57'de *De Domo Sua*, *Post Reditum ad Quirites* ve *Post Reditum ad Senatum*, 56'da *Pro Balbo*, *Pro Caelio*, *Pro Sestio*, *In Vatinius*, *De Haruspicum Responsis* ve *De Provinciis Consularibus* konuşmalarını yaptı.

55'te Cicero biri konuşma biçiminde, biri de teknik olmak üzere iki eser kaleme aldı: Hitabet sanatını/mesleğini incelediği *De Oratore* eseri ve *In Pisonem* konuşması. 54'te *Pro Plancio* ve *Pro C. Rabirio Postumo*, 52'de ise *Pro Milone* konuşmalarını yaptı, aynı sene içinde hatiplerin nasıl olması gerektiğiyle ilgili *De Optimo Genere Oratorum* ve Roma'daki yasaları incelediği (ölümünden sonra yayınlanan) *De Legibus*³ adında iki teknik eser kaleme aldı. Bir sene sonra 51'de Roma devletini ele aldığı *De Re Publica*⁴ adlı eserini yazdı. Devlet yaşamından iyice uzaklaştığı dönemde, 46 yılında *Brutus*, *De Optimo Genere Oratorum*,⁵

3 *Yasalar Üzerine*, çev. C. Cengiz Çevik (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016).

4 *Devlet Üzerine*, çev. C. Cengiz Çevik (İstanbul: İthaki Yayınları, 2014).

5 C. Cengiz Çevik, "Cicero'nun De Optimo Genere Oratorum Adlı Eserinin Çevirisi," *Kutadgubilig*, 36, Aralık 2017: 571-586.

Orator ve *Paradoxa Stoicorum* adındaki hitabet ve felsefe konulu teknik eserlerini yayınladı, bununla birlikte aynı yıl içinde *Pro Ligario* ve *Pro Marcello* savunmalarını yaptı. Kızı Tullia'nın öldüğü 45 Cicero için hüznün yılı oldu ve teselli bulma ümidiyle kendisini felsefeye verdi: *Academica*, *De Finibus Bonorum et Malorum*, *Disputationes Tusculanae*, *De Natura Deorum* bu yılın eserleridir. Cicero aynı yıl içinde son savunması olan *Pro Rege Deiotaro* konuşmasını da yaptı. 44 Cicero'nun, deneyimini birey, toplum ve devlet üçgeninde kalemine döktüğü son yıl oldu: *Topica*, *Cato Maior De Senectute*,⁶ (Laelius) *De Amicitia*,⁷ *De Divinatione*, *De Fato* ve *De Officiis* bu yılın eserleridir. 43'te öldürülmeden önce *Philippicae* konuşmalarını yaptı.

De Fato veya Kader Üzerine

1. Tarihlendirme, Biçim ve Baskılar

Bir Eski Çağ metninin yazılma ya da içerik oluşum tarihini belirlerken kullanılabilecek en makul yöntem içeriğindeki tarihi bilinen bir olayı temel alıp metni ona göre konumlandırmaktır. Bununla birlikte aynı ya da farklı yazarlara ait başka eserlerdeki o metnin oluşumuyla ilgili yapılan yorumlar da metnin tarihine ilişkin net bilgi verebilir. *Fat.*'ın tarihini belirlerken de bu iki araçtan ya da yöntemden yararlanabiliriz.

(I) Metnin içerik oluşumuna baktığımızda Cicero'nun Caesar'ın öldürülmesinden (MÖ 44, Mart 15) sonraki⁸ kimi kargaşa çıkarma girişimlerinden bahsettiğini görüyoruz, bu sırada Cicero Puteoli'de bulunmaktadır. Dahası *Fat.* 2'de

6 *Yaşlı Cato veya Yaşlılık Üzerine*, çev. C. Cengiz Çevik (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017).

7 *Dostluk Üzerine*, çev. C. Cengiz Çevik (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018).

8 2: "Cum enim omnes post interitum Caesaris..."

“consul tayin edilmiş” (*consul designatus*) olan can dostu Hirtius’un da orada bulunduğunu ve kendisiyle birçok kez bir araya geldiğini söyler.⁹ Hirtius MÖ 43, 1 Ocak’ta consul seçilmişti, dolayısıyla bu *Fat.*’ın yazılması ve içerik oluşumu için *terminus ante quem*, yani kendisinden önceki kesin bir sınırdır; Hirtius da metinde diyaloga katılanlardan olduğuna göre metnin bu tarihten önce oluşturulmuş ve yazılmış olması mümkün değildir.

(II) *Fat.*’ın yazılış planına ilişkin emareler yine *Div.*’in üç yerinde bulunur:

1.127: “... Her şey kadere bağlı olarak gerçekleşir, bu husus başka bir yerde gösterilecek...”¹⁰

2.3: “<Bu inceleme konusu> açık ve doyurucu bir şekilde tamamlansın diye, kehanet üzerine bu kitapları yazmaya başladım; niyetim de odur ki eğer daha sonra *kader üzerine* olan <kitaplarımı> da eklersem, tüm bu inceleme ziyadesiyle doyurucu bir şekilde tamamlanmış olacak.”¹¹

2.19: “... ancak bununla birlikte Stoacılar arasında da bu kaderle ilgili olarak birçok şey söylenmiştir, başka bir yerde bu konu <incelenecek>...”¹²

Cicero’nun *Div.*’i de Caesar’ın katlinden sonra yazdığı belli olduğuna göre¹³ ondaki *Fat.*’a yapılan yukarıdaki atıflar eser için *terminus post quem*’in (kendisinden sonraki kesin sınır) Caesar’ın katledilme tarihi olan MÖ 44, 15 Mart

9 2: “cum essem in Puteolano Hirtiusque noster, consul designatus, isdem in locis,... multum una eramus...”

10 *Div.* 1.127: “cum fato omnia fiant, id quod alio loco ostenditur...”

11 *Div.* 2.3: “Quae ut plane esset cumulateque perfecta, de divinatione ingressi sumus his libris scribere; quibus, ut est in animo, de fato si adiunxerimus, erit abunde satis factum toti huic quaestioni.”

12 *Div.* 2.19: “sed tamen apud Stoicos de isto fato multa dicuntur; de quo alias...”

13 Örneğin 2.23’te Caesar’ın katlinden söz eder.

olduğunu gösterir. Bu iki göstergeden hareketle diyebiliriz ki *Fat.*'ın içerik oluşum ve yazılma tarihi MÖ 44, 15 Mart ile MÖ 43, 1 Ocak arasındadır.

Fat.'ın tarihine ilişkin detaylı bir incelemede de¹⁴ vurgulandığı gibi Cicero'nun Atticus'a yazdığı mektuplardaki bazı göstergeler¹⁵ bize onun Hirtius'la birlikte Puteoli'de bulunduğu tarihin MÖ 44, 17 Nisan - 17 Mayıs arası olduğunu düşündürür.¹⁶ Açımlayalım: Cicero *Att.* 14.9'da (MÖ 44, 17 Nisan tarihli mektup) Puteoli'deyken başının kalabalık olduğunu (daha da olacağını) ve görüştüğü kişilerden ikisinin “consul tayin edilmiş” olduğunu söyler.¹⁷ Bu consullerden biri açık ki Hirtius'tur. Dahası, 21 Nisan tarihli başka bir mektupta (14.11) Hirtius'un kendisiyle birlikte olduğunu söyler. *Fat.* 2'de Caesar sonrası kargaşa çıkarmaya çalışan monarşi yanlılarına karşı Cicero ve diğer cumhuriyetçilerin karşı saldırıya geçmeyi düşündüğü dile getirilir, dolayısıyla *Att.* 14.9 ve 11'de anlatılan Cicero merkezli toplantılar da bu minvalde değerlendirilebilir. Buradan çıkan sonuç şudur: *Fat.*'taki Cicero ile Hirtius arasındaki felsefi diyalog MÖ 44, 17 Nisan'ından önce gerçekleşmiş olamaz.

Eseri barındıran üç eski elyazması vardır ve her biri de Şarلمان harfleriyle yazılmış parşömenlerdir:

(A) Leiden Vossianus lat. F.84

(B) Leiden Vossianus lat. F.86

(V) Vienna lat. 189.

A elyazması 120 folyo içerir: *Nat.*, *Div.*, *Tim.*, *Fat.* 1-46 *petere* (71r-75v), *Top.* 1-3 (76v'de, 76r boştur), *Fat.* 46 *praesidium*-48 (77r), *Top.* 4-100 (örneğin *Top.*'un devamı), *Pa-*

14 Marwede, 1-3.

15 *Att.* 14.9-22 ve 15.1.

16 Ayrıca bkz. R. Philipsson, “M. Tullius Cicero; Philosophische Schriften,” *RE* 13A (1939): 1161.

17 *Att.* 14.9.

rad., *Luc.*, *Leg.* Esas olarak A'nın 116 folyosu vardı. 1860 folyoda 76 (*Top.* 1-3) ve 80-82 (*Top.* 28 –*tratum*– 72/73 *possimus haec.*) A'ya eklendi. B'de bulunan bu folyolar B'den silindi ve elyazısındaki benzerlikten ötürü A'ya eklendi.¹⁸ Bu dört folyo hariç, A elyazması muhtemelen IX. yüzyılın ortasında Fransa'da yazılmıştır.¹⁹

Marwede'nin de aktardığı gibi A'nın temel düzeltmeni A'da metin düzeltmeleri yapmadan önce dört yazmanı metin değişiklikleri yapmıştı, temel düzeltmen esasta *Div.* üzerinde çalışıyorduydu da mevcut elyazması olan B'den yardım alarak *Tim.*, *Fat.*, *Top.*, *Parad.*, *Luc.* ve *Leg.* üzerinde de düzeltme yapmıştı. Bununla birlikte temel düzeltmen A'daki adı geçen eserleri düzenlemekle birlikte B'nin temel düzeltmeni henüz bu düzenlemeyi yapmamıştı. Bu eserler A'nın temel düzeltmeni tarafından yeniden düzenlendikten sonra kopyaları IX. yüzyılın ortalarında yazılmış olan (F) Florence Marcianus 257'deki kopyalara model oluşturdu. A'da başka metin değişiklikleri de olmuştur, ancak bunlar *Fat.*'ın metni için geçerli değildir. *Critical apparatus*'ta A temel düzeltmen tarafından ya da daha önceden metin düzeltmesi yapıldığını gösterir.

B A'dakiyle aynı eserlerin yazılı olduğu 193 folyo içerir, ancak yine A'dakinden farkı çoktur. *Fat.* 171r-v, 147v-154r ve 102r-103r folyolarında bulunur. *Top.* 1-3 bulunmaz B'de ve *Top.* 28 –*tratum*– 72/73 *possimus haec.* vardır. *Top.*'un bu parçaları B'ye muhtemelen IX. yüzyılda eklenmiştir. Yine Marwede'nin bildirdiği gibi XV. yüzyılın ortasından önce *Leg.* III'ün sonunu içeren B'nin son folyosu kaybolmuş ve 1860'da *Top.* ekleri A'ya eklenmiştir, böylece B şimdiki 192 folyoluk hâline kavuşmuştur. B bir yazman tarafından IX. yüzyılın ortalarında Kuzeydoğu Fransa'da yazılmış olabilir.

18 Marwede, 20; P. L. Schmidt, "Die Überlieferung von Ciceros Schrift 'De Legibus'," *Studia et Testimonia Antiqua*, 10, Munich 1974.

19 Marwede, 20.

B temelde parça parça metin değişimleri görmüştür. İki temel düzeltmen tarafından yeniden gözden geçirilmiştir: İlki *Nat.* ve *Div.*'i, diğeri ise *Fat.* da dâhil olmak üzere B'deki diğer metinleri düzeltmiştir.²⁰ Her iki temel düzeltmen de F yazılmadan önce IX. yüzyılda çalışmıştır. *Nat.* ve *Div.* üzerinde çalışan temel düzeltmen düzeltilmiş olan A'dan yardım almıştır. Nadiren de olsa daha sonra başka değişiklikler de olmuştur. Bununla birlikte B'deki *Fat.* kopyasının model teşkil ettiği başka hiçbir elyazması yoktur.

V'nin 128 folyosu vardır. *Fat.* da 90r-98r folyolarında bulunur. V *Top.* dışında A'dakiyle aynı eserleri aynı sırayla barındırır. Bununla birlikte V'deki tüm *Nat.* I ve *Leg.*, *Nat.* II'den, *Div.* II'den bazı parçalar, *Tim.* ve *Luc.*'un sonu kayıptır. 70 ve 71 folyoları dışında daha sonraki bir eklemede *Div.* 2.71 –*runt parendum*– 2.83 *superstione multa*'yı içeren V bir yazman tarafından muhtemelen Ferrieres'te 820-830 yıllarında yazılmıştır.²¹

V'yi kopya edenler nadiren de olsa metinde değişiklik yapmıştır. Muhtemelen F'nin yardımıyla metin değişiklikleri yapan V'nin temel düzeltmeni, C. H. Beeson tarafından Ferrieresli Lupus olarak kimliklendirilmiştir.²²

Sonuç itibariyle denebilir ki A, B ve V aynı arşetipin ürünleri olmakla birlikte bu arşetip genel olarak *Fat.* yanında yine Cicero'nun *Nat.*, *Div.*, *Tim.*, *Top.*, *Parad.*, *Luc.* ve *Leg.* başlıklı eserlerini içerir.

Yorumlu ya da yorumsuz tam metin veyahut metinsiz yorum şeklindeki edisyonlar ve çeviriler şunlardır:

20 Marwede, 21-22.

21 Marwede, 20-22.

22 Marwede, 23; C. H. Beeson, "Lupus of Ferrieres and Hadoard," *CPh* 43 (1948): 190-191. Marwede V'deki son metin değişikliklerin XII. yüzyılda yapıldığı bilgisini aktarmakla birlikte V'nin bu düzeltiminin yine V'nin bilinen en eski versiyonundan, yani (N) Paris Bibl. Nationale 17812'den önce yapıp yapılmadığını bilmediğini söyler (Marwede, 23) Karş. O. Plasberg, "Edition of De Natura Deorum," (Leipzig, 1917).

- 1550 (ikinci edisyon 1554) P. Ramus, *M. T. Ciceronis de Fato Liber Petri Rami Praelectionibus explicatus*, Paris.
- 1565 D. Lambinus, *Ciceronis opera omnia quae constant*, Paris.
- 1721 (ikinci edisyon 1730) J. Davies, *M. Tulli Ciceronis Libri De Divinatione et De Fato*, Cambridge. (Daha sonra 1807, *M. Tullii Ciceronis Opera Philosophica*, Tomus IV, Halis Saxonium, *M. Tullii Ciceronis Libri De Divinatione et De Fato*)
- 1795 J. H. Bremi, *M. Tullii Ciceronis De fato liber*, Leipzig.
- 1828 G. H. Moser, *M. Tulli Ciceronis De Divinatione et De fato libri*, Frankfurt.
- 1839 H. Allen, *M. Tullii Ciceronis De Divinatione libri duo. Eiusdem liber De Fato*, London.
- 1853 (İngilizce) *Treatises Of M. T. Cicero on the Nature of the Gods; on Divination; on Divination; on Fate; on the Republic; on the Laws And on Standing for the Consulship*, Çev. C. D. Yonge, London.
- 1861 G. Christ, *Ciceronis Opera*, Zurich.
- 1863 J. G. Baiter, *Opera Philosophica Et Politica*, Leipzig.
- 1878 C. F. W. Müller, *Ciceronis Opera*, Leipzig.
- 1908 O. Plasberg – W. Ax, *M. Tulli Ciceronis scripta quae manserunt omnia*, Fasciculus I (Daha sonra 1987'de Fasciculus 46), *De Divinatione. De fato. Timaheus*, De Gruyter "Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana (BT)", Stuttgart.
- 1915 C. F. W. Müller, *De Fato*, Leipzig.
- 1933 A. Yon, *Cicéron. Traité du destin*, Société d'édition "Les Belles Lettres".
- 1938 (İkinci edisyon Stuttgart, 1966) *De Divinatione, De Fato, Timaheus*, Leipzig.
- 1942 (Latince-İngilizce) *On the Orator: Book 3. On Fate. Stoic Paradoxes. Divisions of Oratory*. Çev. H. Rack-

ham. Loeb Classical Library 349. Harvard University Press, Cambridge.

1963 (Latince-Almanca) *De Fato. Über das Fatum*. Lateinisch-Deutsch, Çev. K. Bayer, Heimeran-Verlag, München.

1963 K. Bayer, (İkinci edisyon 1976) Cicero. *De Fato*, München.

1975 R. Giomini, *De Divinatione, De Fato, Timaeus*, Leipzig.

1978 O. Hamelin – M. Conche, “Sur le ‘De Fato’”, Villers-sur-Mer.

1984 D. P. Marwede, “A Commentary on Cicero’s ‘De Fato’” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), The Johns Hopkins University.

1992 (İngilizce) *Cicero: On Fate, with Boethius, Consolation V* (Classical Texts S), Çev. R.W. Sharples, Aris & Phillips.

2008 M. Schallenberg, *Freiheit und Determinismus. Ein philosophischer Kommentar zu Ciceros Schrift De fato* (Quellen und Studien zur Philosophie 75), De Gruyter, Berlin - New York.

2. Kayıp Kısımlar Üzerine

Fat.’ta dört kayıp kısım vardır: (1) Metnin başı, (2) 4-5 arası, (3) 45’ten sonraki kısım ve (4) metnin sonu.

(1) Kayıp Başlangıç

Baş kısmı kayıp olan metnin cümle ortasından başladığını görüyoruz. Devamında ahlakın tanımı yapılıyor ve önerme mantığından söz ediliyor, dolayısıyla aklımıza Eski Çağ’da bilhassa Stoacılar tarafından benimsendiği üzere felsefenin şu üç sahaya bölünüşü geliyor: Fizik, etik ve mantık. Stoa

filozofları bilhassa yoğunlaştıkları ahlak öğretilerine doğa ve mantık araştırmalarıyla ulaşmıştır. Onlara göre doğa bilimlerinin ya da felsefesinin asıl amacı evrenin yapısını incelemektir; bu yüzden doğa bilimlerini bir ağaca, insanların bu yapı içinde nasıl hareket edeceğini gösteren ahlakı verimli bir tarlaya ve doğa bilimleri ile ahlakı koruduğu için mantığı da bir sura benzetmişlerdir.²³ Posidonius'a özgü bir benzetme şöyledir: Stoa felsefesi yaşayan bir canlı ise mantık onun kemikleri ve kasları, doğa bilimleri eti, ahlak ise ruhudur.²⁴ Çağdaş yorumculardan E. Craig'in yaptığı bir benzetmeye göreyse Stoa felsefesi bir meyve bahçesidir; mantık etrafı çevreleyen bir çit, doğa bilimleri toprak ve ağaçlar, ahlak ise bunların meyvesidir.²⁵

Cicero *Fat.*'in diğer bölümlerine nazaran daha az bir kısmının günümüze ulaşmadığı bu girişte bu üçlü bölümlerden söz edip fizik bölümüne değinmiş olabilir, zira devamında etik sahasına (*ea pars philosophiae*) ve ardından mantık sahasına değiniyor. Başka bir uslamlamayla söyleyelim: Gerek metnin devamından (birinci bölümde), gerekse *Div*'in üç yerinden anladığımız kadarıyla Cicero'nun bu eseri yazmaktaki amacı kader konusunu detaylı bir şekilde incelemektir, bu yüzden kader konusuna giriş mahiyetinde felsefenin yukarıda bahsettiğimiz üç sahasından tek tek bahsettiğini düşünebiliriz.²⁶ Nitekim R. Philippson bu minvalde, kayıp kısım yerine giriş olarak şu kurgusal eklemeyi yapar:

“Fati vis ad omnes philosophiae partes valet. Num omnia fato fiant, physicorum est inquirere. Dubitatur deinde, num si id credatur, voluntas nostra sit libera, quae quaestio ethike videtur esse...”

23 Ç. Dürüşken, “Stoa Mantığı,” *Felsefe Arkivi* 28 (1991): 287.

24 *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, ed. E. Craig (London - New York: Routledge, 1998), 144.

25 Bkz. Sen. *Ep.* 89.9.

26 Aynı yaklaşım için bkz. Marwede, 9-10.

(Kaderin felsefenin her sahası için anlamı büyüktür. Zira her şeyin kadere bağlı olarak mı meydana geldiği fizikçiler için bir araştırma konusudur. Bununla birlikte kadere inanılırsa istencimizin özgür olup olmayacağı da ahlaki bir inceleme konusu olarak görünüyor.)²⁷

Filolog L. C. Ferrucci'nin keşfettiği bir palimpsestus parşömenindeki “kader üzerine tartışma” (*De fato disputacio*) başlıklı kısa bir metnin *Fat.*'ın kayıp başlangıcı olduğu düşünülmüştür, metin şudur:

“De fato disputacio. Fatum esse nutum Iovis O. M. [Optimi Maximi] placitumque deorum immortalium, fides est philosophorum et vulgi communis. Sed quia philosophus nemo vel haberi, vel dici solet, nisi parumper a vulgo desciscat; iccirco visum est nonnullis, fati necessitatem aut antecessione causarum naturalium quodammodo circumscribere, aut ratione voluntatum atque appetitionum varia, quasi fulmen, e caelo deducere.”

(Kader üzerine tartışma. Kaderin En İyi ve En Yüce olan Iuppiter'in buyruğu ve ölümsüz tanrıların bir kararı olduğu filozofların ve avamın ortak inancıdır. Ancak bununla birlikte kimse avamdan bir süreliğine de olsa ayrılmadıkça filozof olamaz ve filozof olarak konuşamaz, nitekim bazı filozoflara göre kaderdeki kaçınılmazlık ya doğal nedenlerin öncüllüğüyle ya da yıldırımın gökyüzünden düşmesi gibi, arzuların ve tutkuların farklı işleyişiyle sınırlıdır.)

27 P. Robert, *Philologische Wochenschrift* 54 (1934): 1032. Gadamer'in benzer yaklaşımı ve buradaki eklemeye ilgili diğer aktarımlar için bkz. M. Schallenberg, *Freiheit und Determinismus. Ein philosophischer Kommentar zu Ciceros Schrift De fato* (*Quellen und Studien zur Philosophie* 75) (Berlin - New York: De Gruyter, 2008), 82, n.1.

Ferrucci'nin beraberinde Macrobius fragmanı da bulunduğunu düşündüğü bu metinle ilgili detaylı açıklamalar için bkz. *The Journal of Classical and Sacred Philology*, vol.I, Deighton, Bell & Co., Cambridge 1854, s.104-105; M. Schallenberg, *a.g.e.*, s.82, n.2 ve 3; J. G. Seidl – H. Bonitz – J. Mozart, *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien*, (“Literarische Notiz über neue Fragmente von Cicero's Schrift de fato”), Verlag und Druck von Carl Gerold und Sohn, Wien, 1854, s.81-83; M. Tulli Ciceronis *De Natura Deorum. De Divinatione. De Fato*, Harper & Brothers, New York, 1886, s.252.

Her iki eklemenin de kayıp olan asıl kısmı kesinkes yansıtıp yansıtmadığını bilmemizin imkânı yoktur, bu konuda bildirilen her görüş tartışmaya açıktır.

(2) 4-5 Arasındaki Kayıp Kısım

Cicero ile Hirtius arasındaki kısmi diyalog 4. bölümle birlikte sonlanır. Bu bölümde Hirtius Academiacıların tartışma tarzına uygun olarak bir tartışma konusu ya da tezi (*propositum disputandi*) belirleyeceğini ve Cicero'nun bu konu ya da tez aleyhinde açıklama yapmasını istediğini söyler. Ancak bu bölümden sonraki, tezin bulunduğu kısım günümüze ulaşmamıştır. Burada ne kadarlık kısmın kayıp olduğunu bilmiyoruz,²⁸ açıkça bildiğimiz ise Cicero'nun *Fat.*'ta kayıp olan kısımda sunulan teze karşılık iki konuşma yaptığı, birincisinin de kayıp kısımda olduğudur. Bunu *Fat.* 40'da kayıp kısımdaki “birinci konuşma”ya yapılan *quas prima oratione tractavi* (“ki bunları birinci konuşmada incelemiştim”) referansından anlıyoruz.²⁹

Metnin günümüze ulaşan dördüncü bölümden sonraki kısmını da “ikinci konuşma” (*secunda oratio*) olarak belirlersek ve Cicero'nun bu konuşmada belirttiği hususlara

28 Marwede, 11.

29 Bkz. Rackham, 236.

bakarsak, kayıp kısımdaki tezin ne olduğunu anlayabiliriz. Bununla birlikte Marwede yukarıda bahsettiğimiz referans-tan kayıp kısımdaki tezin ne olduğuna ilişkin bilgi edine-meyeceğimizi söyler,³⁰ zira referansta incelendiği söylenen unsur duyumlardır (*assensiones*). Cicero'nun 5. bölümden sonra daha geniş perspektifte incelediği konu ise duyumları da kapsayan “her şey kadere bağlı olarak gelişir” tezidir.³¹

(3) 45'ten Sonraki Kayıp Kısım

Fat. 44 öncesinde Chrysippus'un görüşlerini aktaran Cicero 44'e duyuma bağlı eylemlerin kadere bağlı olarak gerçekleştiğini reddeden insanların bu eylemlerin öncül bir görünüm olmadan gerçekleştiğini savunmaları durumunda farklı bir düşünceye sığınmış olacaklarını söyleyerek başlar. Cicero'ya göre böyle kişiler izlenimlerin önce geldiğini savunmakla birlikte duyumun ikincil ve ardışık neden tarafın-dan harekete geçirildiği için duyumun kadere bağlı olarak gerçekleşmediği sonucuna vardığında Chrysippus'tan farklı düşünmemiş olacaktır. Cicero iki tarafın da aynı sonuca varmakla birlikte salt kullandıkları sözcükler bakımından birbirleriyle ters düştüklerini söyleyerek 45. bölüme geçer.

Cicero *Fat.* 45'te iki tarafın da onayladığı nedenleri ger-çekleşmiş olayları gerçekleşmekten alıkoyamayacağımız ya da başka türlü gerçekleştiremeyeceğimiz olgusuna dikkat çekerek üçüncü taraf ya da birinci tarafın bir alt kolu ola-rak gösterebileceğimiz başkalarının ise nedenlerin kadere bağlı olarak gerçekleştiğini düşündüğü için olayları başka

30 Marwede, 12.

31 Marwede Cicero'nun *Fat.* 7'de Chrysippus'a nesneler arasındaki bağla (*re-rum contagio*) ilgili olarak cevap verdiğini hatırlatır, yazara göre Cicero Chrysippus'un bu bağla ilgili argümanlarını kayıp kısımda sunmuş olma-lıdır ki ona 7'de karşı çıkabilsin (s.12). Aynı yaklaşım için bkz. G. Luck, *Ancient Pathways and Hidden Pursuits: Religion, Morals, and Magic in the Ancient World* (Michigan: The University of Michigan Press, 2003), 98 = “On Cicero, De Fato 5 and Related Passages,” *The American Journal of Philology*, 99.2 (1978): 155.

türlü gerçekleştirmenin yetkimiz dâhilinde olmadığı fikrini savunduğuna dikkat çeker. Metin burada kesilir ve 46. bölüme geçer.

Cicero önceki bölümlerde ve muhtemelen kayıp kısımda bahsettiği “neden”e göndermede bulunarak nedenin “bu şekilde tartışılması” (*hoc modo... disceptari*) gerektiğini söyler. Buradaki *hoc modo* ile kastedilen, önceki bölümlerde ve muhtemelen kayıp kısımdaki tartışma yöntemidir. Cicero’nun bu yöntem içinde görmediği ise yine 46. bölümün giriş cümlesinin ikinci kısmından anlaşılmaktadır, ona göre başıboş dolaşarak rotalarından sapan atomlardan bahsetmek olayları meydana getiren nedenlerin tartışıldığı bir ortamda saçma kaçmaktadır. O hâlde *hoc modo*’dan hareketle kayıp kısımda 45 ve öncesindeki Chrysippusçu nedenler argümanı ve ona karşı çıkan, atomculuk dışındaki diğer argümanlardan söz edildiğini düşünebiliriz.³²

(4) Sondaki Kayıp Kısım

Fat. 48’in sonundaki kayıp kısımla birlikte metnin de sonlandığını görüyoruz. Cicero kayıp kısımdan hemen önce var olduklarını kesin bir şekilde onaylamanın imkânsız olduğu atomların var olsalar bile nasıl saptıklarını açıklamanın mümkün olmadığını söyleyerek bu sapmanın da kaçınılmaz olabileceğini belirtir. Metin eksik bir cümleyle biter, dolayısıyla devamındaki konunun ne olduğunu belirlemek imkânsızdır. Marwede metnin bu noktada çok fazla kayıp içermediğini düşünür.³³

3. İçerik Üzerine

“Teknik, yoğun, dikkatli, incelikli diyalektik saptırma ve çarpıtmalarla dolu... anlaşılması zor bir metafizik konuya adanmış. Cicero’nun diğer felsefe eser-

32 Ayrıca bkz. Marwede, 15-18.

33 Marwede, 243-244.

lerine nazaran düşüncenin yeni ve beklenmedik çizgilerini savunan ve ortaya koyan hünerli zihinlerin etki-leşimini yansıtıyor... *De Fato* filozofların okumaktan en fazla keyif duyduğu Cicero incelemesidir.”³⁴

Cicero adından da anlaşılacağı üzere kader konusunu incelediği *Fat.*’ta başlangıçtaki giriş kısmı dışında farklı felsefe ekollerine özgü görüşleri *Amic.*, *Sen.*, *Nat.* ve *Fin.* gibi eserlerinden farklı olarak diyalog yöntemiyle değil, salt kendi ağzından aktarır.

Cicero 1-4. bölümleri oluşturan giriş kısmında konusu bakımından *Nat.* ve *Div.* ile bir grup oluşturan bu eserinde onlarda olduğu gibi Academiacı bir yöntem olan diyalogla anlatım tekniğini kullanmadığını başına gelen bir olayla, yani rastlantıyla (*casus quidam*) ilişkilendirir. *Fat.* 1’den anladığımız kadarıyla Cicero Academiacı diyalog yönteminden memnundur, zira bu sayede bir konuda iki farklı görüşe de yer verebilmektedir, böylece okuyucu kendisine “ziyadesiyle makul” (*maxime probabile*) görünen görüşü kabul edebilmektedir.³⁵ Ancak Cicero’nun Puteoli’deyken Hirtius’la karşılaşmış ve onun kendisinden felsefi bir açıklama istemiş olması (*casus quidam*) bu yöntemden vazgeçip monolog şeklinde konuşmasını sağlamıştır. Cicero’nun bu yöntem değişikliğiyle ilgili farklı yorumlar yapılmıştır. Son yapılan çalışmalardan birinde Y. Baraz *casus quidam*’ı bizim burada vardığımız sonuca uygun olarak Cicero’nun Hirtius’la karşılaşp onun isteği üzerine felsefi açıklama yap-

34 M. Schofield, “Cicero for and against Divination,” *JRS* 76 (1986): 50.

35 Cicero Academiacı bu yöntemi *Div.* 2.150’de şöyle anlatır: “Academia’ya özgü yöntem <yazarın> kendi görüşünü aktarmayıp akla en uygun görünen unsurları kabul etmesi, açıklamaları sunup her iki taraf adına da ne söylenebileceğini aktarması, kendi otoritesini dâhil etmeden özgür ve bağımsız kararı dinleyicilere bırakması şeklinde olduğu için biz de Socrates’ten gelen bu alışkanlığı sürdüreceğiz...” Ayrıca bkz. M. Morford, *The Roman Philosophers. From the time of Cato the Censor to the death of Marcus Aurelius* (London: Routledge, 2002), 63-64.

ma gereğini hissetmesi olarak açıklar.³⁶ R. W. Sharples'in daha eski bir yorumuna göreyse *casus quidam*'ı Cicero'nun Caesar'ın ölümünden sonraki "yeni kargaşalar" (*novae perturbationes*) ile açıklamak gerekir.³⁷ M. Morford da benzer bir yaklaşımı savunur, "15 Mart'ın hayret verici olaylarının <Cicero ve arkadaşlarını> kaçınılmaz olarak bu olayların nedenlerini düşünmeye ve bir kader tartışmasına çektiğini" söyler.³⁸ Oysa bu açıklama *Fat.*'la ilgili olarak metin-içi ve metin-dışı kanıtı bulunan iki unsurla çürütülebilir; metin-içi olan birinci unsura göre Cicero *Fat.*'ın başlangıcında Caesar'ın katlinden sonraki "hayret verici" gelişmeler ile bu gelişmelerin nedenleri ve kader (*fatum*) arasında bir bağlantı kurmaz, sadece birçok ziyaretçi ve Hirtius'la birlikte "vatandaşların huzur ve barışıyla" ilgili konulara değindiklerini söyler. *Fat.*'ta kadere ilişkin felsefi açıklamalar talep eden Hirtius'tur ki o da bu talebinin gerekçesi olarak yaşanan siyasi çalkantıları göstermez. Metin-dışı olan ikinci unsur ise Cicero'nun Caesar'ın katlinden önceki döneme denk gelen onunla olan mücadelesi sırasında yaşadıklarının Caesar'ın katlinden sonra yaşananlardan daha az hayret verici olmamasıdır. Roma sürekli bir çalkantı içinde olduğu için Cicero'nun bu "hayret verici" gelişmeler üzerine *Fat.*'ta rutin konulardan kopup özel olarak monolog tarzda felsefi açıklamalar yapmasına gerek yoktur. İçeriğin oluşumunu düşündüğümüzde *Div.* 1.127'de kader konusunun daha sonra işleneceğine ilişkin vaat edebî bir teknikle Hirtius'un talebi olarak *Fat.*'ta yerine getirilir.

Cicero kendisinin kader konusunda felsefi açıklamalar yapmasını sağlayan Hirtius'un üç niteliğinden bahseder: 1) Consul tayin edilmiş (*consul designatus*) olması, 2) can dos-

36 Y. Baraz, *A Written Republic. Cicero's Philosophical Politics* (Princeton: Princeton University Press, 2012), 195-197.

37 Cicero: *On Fate, with Boethius, Consolation V*, çev. R.W. Sharples (London: Aris & Phillips, 1992), 5.

38 Morford, 64.

tu (*amicissimus*) olması ve 3) Cicero'nun "çocukluğundan beri içinde yaşadığı konulara kendisini adanmış" (*eis studiis in quibus nos a pueritia viximus deditus*) olması.³⁹ İlk iki niteliğe bakarsak, Caesar'ın sıkı bir taraftarı olan Aulus Hirtius MÖ 46 yılında praetor, 43 yılında consul olmuş ve aynı yılın Nisan ayında Mutina Savaşı'nda ölmüştü. Caesar'ın *De Bello Gallico* adlı eserinin sekizinci kitabının yazarı olarak da bilinen Hirtius'un Caesar karşıtı olan Cicero'nun can dostu (*amicissimus*) olması şaşırtıcıdır. Sadece *Fat.*'ta da değil, MÖ 42 yılında consul tayin edilen L. Munatius Plancus'un Cicero'ya yazdığı bir mektupta da (*Fam.* 10.21a) Cicero ile Hirtius'un yakın arkadaş olduğuna dair bir ifade yer alır. Marwede bu mektup ile *Fat.*'ın başında yer alan ifadelerle rağmen Cicero ile Hirtius'un yakın arkadaş olmadığını söyler, aynı yazara göre Cicero en azından *Fat.*'taki bu ifadesiyle Hirtius'u siyaseten yanına çekmeye çalışmıştır.⁴⁰ Schallenberg de Cicero'nun *amicissimus* deyişini bir övgü olarak görüp, Cumhuriyetçi siyasetin bir gereği olarak değerlendirir.⁴¹

Giriş bölümü de dâhil olmak üzere metindeki konuların bölümlenişine bakarsak, Cicero ilkin felsefenin etik ve mantık sahalarına ilişkin kısa bir kavram analizi yapıp yukarıda bahsettiğimiz metindeki açıklama yöntemini ortaya koyduktan [1-2] sonra Puteoli'de "can dostu" Hirtius ile karşılaşmasından bahsedip [3-4] hitabet ve felsefe arasındaki ilişkiye değinir, böylece aktarım başlamış olur.

Eksik bir kısımla başlayan 5-6. bölümlerde şans faktörü tartışmaya açılır; [5] Cicero Stoacı Posidonius'a karşı çıkarak doğal bağın kaçınılmaz olmadığını savunur ve [6] kaderin değişebileceği fikrini temellendirmeye çalışır.

39 Hirtius'un felsefi eğilimini bilmiyoruz, bir görüşe göre –en azından *Fat.*'ın kayıp başlangıcında– ortodoks Stoacı bir determinizm anlayışı sunmuş olabilir. Bkz. Sharples, 18; D. S. Levene, *Religion in Livy* (London: E. J. Brill, 1993), 14.

40 Marwede, 85.

41 Schallenberg, 91.

Metnin devamında özgür istenç problemini masaya yatıran Cicero ilkin Stoa ekolünün üçüncü büyük temsilcisi ve ikinci kurucusu olan Chrysippus'un görüşünü tartışmaya açar, dışsal koşullar bireyin karakterini ve yapısını etkileyebilirse de istencinin özgür olduğunu savunur. [7-8] Bireyin bulunduğu konumun ya da karakteristiğinin onun tercihinin etkilediği fikrini [9] çürütür, [10] Megaralı filozof Stilpo ve Socrates'in kişiliğini örnek gösterir. Cicero [11] karakterdeki kusurlu yanların istek, çalışma ve eğitimle giderilebileceği düşüncesini savunup doğal nedenler üzerinden ilkeler problemini tartışmaya açar ve [12] astrologların mantıksal/nedensel çıkarım örnekleri üzerinde durur. [13-14] Kaçınılmazlığın delinebileceğini (gerçekleşmiş olacak bir olayın herhangi bir nedenden ötürü gerçekleşmeyebileceğini) savunan Chrysippus ile aksini savunan Diodorus arasındaki uzlaşmazlığa değinir. [15] Cicero Chrysippus ile Diodorus arasındaki çekişmeden hareketle Keldanilerin kehanet temellendirmesini çürütür ve [16] Chrysippus'un Keldanilere sunduğu açıklama tarzını eleştirir, [17-18] ardından Diodorus'un kaçınılmazlık fikrini örnek önermeler üzerinden tartışır ve [18] Epicurus'un "kaderden korktuğu için savunduğu" atom düşüncesindeki iki temel önermenin gereksizliğini dile getirir. [19] Cicero Epicurus'un her önermenin doğru ya da yanlış olabileceği fikrini savunduğundan bahsedip [20] Chrysippus'un bu konuyla ilgili görüşüne yer verir, daha sonra [21] Epicurus ile Chrysippus arasındaki tüm olayların kadere bağlı olarak gerçekleşip gerçekleşmediği üzerine gelişen tartışmaya (iki tarafın da çekincelerine) değinir. [22-23] Cicero Epicurus'un "nedensiz" atom sapması fikrini eleştirip "zihin hareketinin isteğe bağlı olduğu" fikrini daha makul bulur, böylece [24-29] "nedensizlik" durumunu ve kadere bağlılığı her önermenin ya doğru ya yanlış olduğu fikri üzerinden tartışmaya açmış olur.

[30] Cicero basit ve bileşik önermeler ile ortak-kaderlilik durumunu incelemeye alır, [31-32] Carneades'in karşı çıkı-

şına yer verir. [33] Kehanet söylemi ve [34-36] öncül nedenler üzerinde duran Cicero [37-38] önermelerin ebediyetten ötürü gerçek olduğu fikrini tartışır ve ardından [39] eski filozofların her şeyin kadere bağlı olarak gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda ikiye ayrıldığından bahseder. [40] Duyumlar üzerinde duran Cicero [41-45] Chrysippus'un bu konudaki yaklaşımından söz edip öncül nedenler konusuna geri dönmüş olur, metnin sonunda ise [46-48] atom düşüncesini eleştirir.

4. Çeviri Yöntemi

De Fato'nun bu Türkçe çevirisi daha önce *Kutadgubilig* dergisinin 23. sayısında ayrı bir teşrih makalesiyle birlikte yayınlanmıştı. Bkz. "Cicero'nun *De Fato* Adlı Eserinin Çevirisi", *Kutadgubilig*, 23 (2013): 107-144 ve "Cicero'nun *De Fato* Adlı Eserinin Teşrihi": 157-171. Daha sonra "Kader Üzerine" başlığıyla da yayınlanan⁴² bu çeviride temel aldığımız Latince metnin künyesi şudur: *On the Orator: Book 3. On Fate. Stoic Paradoxes. Divisions of Oratory*. Çev. H. Rackham. Loeb Classical Library 349. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1942. Atıflarda ise önceki baskılardan farklı olarak *The Chicago Manual of Style*, 17. baskıyı kullandık. Türkçede yerleşmiş kullanımlar dışında özel isimlerin kullanımında Latince asıllarını tercih ettik. Yunanca eserlerin Türkçelerini ya da Latincelerini kullanırken, Latince yazar ve eser adlarının kısaltmalarında *Oxford Latin Dictionary*'i (Clarendon Press, ilk basım, 1968), Yunan yazar ve eserleri içinse *Liddell-Scott Greek Lexicon*'ı (Oxford University Press, ilk basım, 1925) temel aldık.

Dr. C. Cengiz Çevik
İstanbul, 2020

42 *Kader Üzerine*, çev. C. Cengiz Çevik (İstanbul: Aylak Adam, 2014) ve (İstanbul: Zeplin Kitap, 2015).

DE FATO – KADER ÜZERİNE

^[1] ¹⁾ [...] quia pertinet ad mores, quod ἦθος illi vocant, nos eam partem philosophiae de moribus appellare solemus, sed decet augentem linguam Latinam, nominare moralem. Explicandaque vis est ratioque enuntiationum, quae Graeci ἀξιώματα vocant; quae de re futura cum aliquid dicunt deque eo quod possit fieri aut non possit, quam vim habeant obscura quaestio est, quam περὶ δυνάτων philosophi appellant; totaque est λογική, quam ‘rationem disserendi’ voco. Quod autem in aliis libris feci, qui sunt de natura deorum, itemque in eis quos de divinatione edidi, ut in utramque partem perpetua explicaretur oratio, quo facilius id a quoque probaretur quod cuique maxime probabile videretur, id in hac disputatione de fato casus quidam ne facerem impedivit.

^[2] Nam cum essem in Puteolano, Hirtiusque noster consul designatus eisdem in locis, vir nobis amicissimus et eis studiis in quibus nos a pueritia viximus deditus, multum una eramus, maxime nos quidem exquirentes ea consilia quae ad pacem et ad concordiam civium pertinerent. Cum enim omnes post interitum Caesaris novarum perturbationum causae quaeri viderentur, eisque esse occurrendum putarem, omnis fere nostra in eis deliberationibus consumebatur oratio, idque et saepe alias, et quodam liberiore quam solebat et magis vacuo ab interventoribus die,

[1 1] [...] ¹ onların ² *ethos* dediği âdetlerle ilgili olduğu için felsefenin bu sahasına genel olarak “âdet üzerine” diyoruz. Ancak onu ahlak olarak adlandırmak zenginleşmekte olan Latin diline uygun düşer. Yine Yunanların *aksiomata* dediği önermelerin anlamı ve yöntemi ³ açıklanmalıdır. <Filozoflar> gelecekte gerçekleşecek bir olay üzerine ve bir olayın gerçekleşip gerçekleşmeyeceğiyle ⁴ ilgili olarak bir şey söylediklerinde bu sözün anlamını ⁵ incelemek güçtür, filozoflar buna *peri dynaton* diyor; benim “açıklama yöntemi” ⁶ dediğim şey ise <Yunancada> tam anlamıyla *logike*’dir. Tanrıların doğası ve kehanetle ilgili olan diğer kitaplarımda ⁷ uyguladığım yöntem her iki taraf adına da açıklama yapılması şeklindeydi, bu sayede kişi kendisine ziyadesiyle makul görünen tarafı doğru kabul edebiliyordu, ⁸ ancak kader üzerine olan bu tartışmada bir rastlantı beni bundan alıkoydu. ⁹

[2] Zira Puteoli’deki çiftliğimde ¹⁰ bulunduğum sırada ¹¹ aynı yerde çocukluğumdan beri içinde yaşadığım konulara ¹² kendisini adanmış olan, consul tayin edilmiş can dostumuz Hirtius da bulunuyordu; ¹³ birçok kez bir araya geldik, özellikle de vatandaşlar<ımız>ın huzur ve barışıyla ilgili meseleleri tartıştık. ¹⁴ Caesar’ın katlinden sonra herkes yeni kargaşalar için bahane arıyor gibi görüldüğü, biz de böyle kişilere saldırılması gerektiğini düşündüğümüz için neredeyse her konuşmamız bu düşünceler çerçevesinde geçiyordu; başka günlerde olduğu gibi her zamankinden daha serbest olduğum ve ziyaretçilerin daha az olduğu bir günde de <böyle

cum ille ad me venisset, primo ea quae erant cotidiana et quasi legitima nobis, de pace et de otio.

[II 3] Quibus actis, Quid ergo? inquit ille, quoniam oratorias exercitationes non tu quidem ut spero reliquisti, sed certe philosophiam illis anteposuisti, possumne aliquid audire?

Tu vero, inquam, vel audire vel dicere; nec enim, id quod recte existimas, oratoria illa studia deserui, quibus etiam te incendi, quamquam flagrantissimum acceperam, nec ea quae nunc tracto minuunt sed augent potius illam facultatem. Nam cum hoc genere philosophiae quod nos sequimur magnam habet orator societatem, subtilitatem enim ab Academia mutuatur et ei vicissim reddit ubertatem orationis et ornamenta dicendi. Quam ob rem, inquam, quoniam utriusque studii nostra possessio est, hodie utro frui malis optio sit tua.

Tum Hirtius: Gratissimum, inquit, et tuorum omnium simile; nihil enim umquam abnuvit meo studio voluntas tua.

[4] Sed quoniam rhetorica mihi vestra sunt nota teque in eis et audivimus saepe et audiemus, atque hanc Academicorum contra propositum disputandi consuetudinem indicant te suscepisse Tusculanae disputationes, ponere aliquid ad quod audiam, si tibi non est molestum, volo.

An mihi, inquam, potest quidquam esse molestum quod tibi gratum futurum sit? Sed ita audies ut Romanum hominem, ut timide ingredientem ad hoc genus disputandi, ut longo intervallo haec studia repetentem.

Ita, inquit, audiam te disputantem ut ea lego quae scripsisti; proinde ordire. Consideramus hic.

[III 5] [...] quorum in aliis, ut in Antipatro poeta, ut in brumali die natis, ut in simul aegrotantibus fratribus, ut in urina,

oldu>, Hirtius'un bana gelmesiyle birlikte, öncelikli olarak neredeyse rutine dönüşen her günkü huzur ortamına özgü boş vakit konularına eğildik.

[III 3] “Bu ara hangi işlerle meşgulsün? Umarım hitabet çalışmalarını tümünden bırakmış ve felsefeyi tümünden onların önüne koymuş değildir, bununla ilgili bir şey duyabilecek miyim <senden>?” dedi.

“Kuşkusuz,” dedim, “bir şey duyabilirsin de, söyleyebilirsin de; nitekim doğru düşünüyorsun, zaten fazlasıyla ateşli gördüğüm sende kendileri sayesinde heyecan uyandırdığım hitabet çalışmalarını bırakmadım; dahası şu an üzerinde durduğum felsefi konular bu yeteneğimi azaltmıyor, aksine artırıyor. Zira bir hatip felsefenin takip ettiğimiz bu türüyle büyük bir birliktelik içindedir, Academia'dan ince düşünme yeteneğini alırken, karşılığında ona hitabetin dil zenginliğini ve süslerini verir.” “Dolayısıyla,” dedim, “her iki uğraşla da meşgul olduğumuzdan bugün hangisinden yararlanmayı tercih edeceğin sana kalmış bir durumdur.”

Bunun üzerine Hirtius, “Harika,” dedi, “yaptığın her şey gibi. Senin arzun beni uğraşımdan asla alıkoymamıştır. [4] Ancak retoriğimize¹⁵ aşına olduğum, çoğunlukla bu konularda senden bir şeyler dinlediğim ve dinleyeceğim için, dahası Tusculum tartışmaları senin Academiacıların bir tezi tartışmaya açma alışkanlığını benimsediğini gösterdiği için, sana yük olmazsa¹⁶ aleyhine <olan argümanları senden> dinleyeceğim bir tezi masaya yatırmak istiyorum.”¹⁷

Ben de, “Sana uygun olacak bir şey benim için yük olabilir mi?” dedim, “Ancak bu tartışma türüne çekinerek yaklaşan, uzun bir aradan sonra bu çalışmalara geri dönen Romalı birini¹⁸ dinler gibi dinleyeceksin.”¹⁹

O da bunun üzerine, “Yazdıklarını nasıl okuyorsam,” dedi, “aynı şekilde, konuyu tartışırken de seni dinleyeceğim. Haydi başla. Şuraya oturalım.”

[III 5] [...] ²⁰ Şair Antipater²¹ gibi en kısa günde doğan bazılarında,²² birlikte hasta olan kardeşlerde,²³ idrarda, tırnak-

ut in unguibus, ut in reliquis eiusmodi, naturae contagio valet, quam ego non tollo—vis est nulla fatalis; in aliis autem fortuita quaedam esse possunt, ut in illo naufrago, ut in Icadio, ut in Daphita. Quaedam etiam Posidonius (pace magistri dixerim) comminisci videtur; sunt quidem absurda. Quid enim? si Daphitae fatum fuit ex equo cadere atque ita perire, ex hocne equo, qui cum equus non esset nomen habebat alienum? aut Philippus hasne in capulo quadrigulas vitare monebatur? quasi vero capulo sit occisus. Quid autem magnum aut naufragum illum sine nomine in rivo esse lapsum—quamquam huic quidem hic scribit praedictum in aqua esse pereundum? ne hercule Icadii quidem praedonis video fatum ullum; nihil enim scribit ei praedictum: ^[6] quid mirum igitur ex spelunca saxum in crura eius incidisse? puto enim, etiam si Icadius tum in spelunca non fuisset, saxum tamen illud casurum fuisse, nam aut nihil est omnino fortuitum aut hoc ipsum potuit evenire fortuna. Quaero igitur (atque hoc late patebit), si fati omnino nullum nomen nulla natura nulla vis esset, et forte temere casu aut pleraque fierent aut omnia, num aliter ac nunc eveniunt evenirent? Quid ergo attinet inculcare fatum, cum sine fato ratio omnium rerum ad naturam fortunamve referatur?

[IV 7] Sed Posidonium sicut aequum est cum bona gratia dimittamus, ad Chrysippi laqueos revertamur. Cui quidem primum de ipsa rerum contagione respondeamus, reliqua postea persequemur. Inter locorum naturas quantum intersit videmus: alios esse salubres, alios pestilentes, in aliis esse pituitosos et quasi redundantes,

larda²⁴ ve bu tür diğer unsurlarda olduğu gibi nesnelerin bir-biriyle temasının²⁵ bir etkisi vardır, bunu göz ardı etmiyorum, ancak bu etki asla kaçınılmaz değildir. O kazazedenin, Icadius'un ve Daphitas'ınki gibi bazı durumlarda tesadüfler de olabilir. (Üstadın affına sığınarak söylersem) Posidonius tarafından kurgulandığı görülüyor, hatta bu örnekler saçmadır. Ne yani? Daphitas'ın kaderi miymiş attan düşmek ve bu şekilde ölmek, hem de gerçekte olmadığı için başka bir ad taşıyan bir attan <düşmek öyle mi?>. Yoksa Philippus kılıcın tutma yerindeki dört atlı araba resminden kaçınması için mi uyarılıyordu? Sanki o tutma yerinden gelecekti ölümü! Ya da o isimsiz kazazedenin akarsuya düşmüş olmasının nesi önemli, kendisine suda öleceğinin önceden söylenmiş olduğunu yazıyor olsa da? Hercules aşkına, korsan Icadius'un da belli bir kaderi olduğunu görmüyorum. Zira hiçbir yerde ona <geleceğinin> önceden söylenmiş olduğu yazmıyor. ^[6] Dolayısıyla bir mağaradayken bacaklarına bir taş düşmüş olmasının nesi şaşırtıcı? Sanıyorum ki o vakit Icadius mağarada olmasaydı, o taş yine düşmüş olacaktı, zira ya hiçbir şekilde tesadüf diye bir şey yoktur ya da talih bu olayın gerçekleşebilmesini sağlamıştır. O hâlde soruyorum (geniş kapsamda olacak şekilde) kaderin hiçbir şekilde adı geçmeseydi, bir karakteri, bir etkisi olmasaydı, dahası birçok şey ya da her şey tesadüfen, şans eseri veyahut rastgele olsaydı, o hâlde gerçekleşmiş olan olaylar farklı bir şekilde mi gerçekleşirdi? Her şeyin mantığı, kader dışında, doğa ve talihte arandığına göre, o hâlde kader üzerinde durmanın anlamı nedir?

^[IV 7] Kendisine hak ettiği iyi dileğimizi <sunarak> Posidonius'u aradan çıkaralım ve Chrysippus'un kurnazlıklarına²⁶ geçelim. İlkın ona nesneler arasındaki temasla²⁷ ilgili cevap verelim, diğer konulara sonra bakalım. Yerlerin karakterleri arasında ne kadar önemli farklar olduğunu görelim:²⁸ Kimi yerler sağlıklı, kimi yerler sağlıksızdır;²⁹ kimi yerlerde balgamlı ve bedeninde aşırı su bulunan insanlar varken, kimi

in aliis exsiccatos atque aridos; multaque sunt alia quae inter locum et locum plurimum differant. Athenis tenue caelum, ex quo etiam acutiores putantur Attici, crassum Thebis, itaque pingues Thebani et valentes. Tamen neque illud tenue caelum efficiet ut aut Zenonem quis aut Arcesilam aut Theophrastum audiat, neque crassum ut Nemea potius quam Isthmo victoriam petat.

[8] Diiunge longius: quid enim loci natura afferre potest ut in porticu Pompeii potius quam in campo ambulemus? tecum quam cum alio? Idibus potius quam Kalendis? Ut igitur ad quasdam res natura loci pertinet aliquid, ad quasdam autem nihil, sic affectio astrorum valeat si vis ad quasdam res, ad omnes certe non valebit. At enim quoniam in naturis hominum dissimilitudines sunt, ut alios dulcia alios subamara delectent, alii libidinosi alii iracundi aut crudeles aut superbi sint, alii a talibus vitiis abhorreant,—quoniam igitur, inquit, tantum natura a natura distat, quid mirum est has dissimilitudines ex differentibus causis esse factas?

[9] Haec disserens qua de re agatur et in quo causa consistat non videt. Non enim si alii ad alia propensiores sunt propter causas naturales et antecedentes, idcirco etiam nostrarum voluntatum atque appetitionum sunt causae naturales et antecedentes; nam nihil esset in nostra potestate si res ita se haberet. Nunc vero fatemur, acuti hebetesne, valentes imbecilline simus, non esse id in nobis, qui autem ex eo cogit ne ut sedeamus quidem aut ambulemus voluntatis esse, is non videt quae quamque rem res consequatur. Ut enim et ingeniosi et tardi ita nascentur, antecedentibus causis,

yerlerde kuru ve kavruk insanlar vardır. Yerden yere önemli ölçüde farklılık içeren başka birçok unsur daha vardır. Atina'da hava yumuşaktır, Atticalıların bu yüzden keskin zekâlı olduğu düşünülür. Thebae havası sislidir, bu yüzden Thebaelılar iri yapılı ve sağlamdır.³⁰ Buna karşın o yumuşak hava insanın Zenon'u,³¹ Arcesilas'ı³² ya da Theophrastus'u³³ dinlemesine ve yoğun hava da insanın Isthmus'tan ziyade Nemea'da³⁴ zafer peşinde koşmasına neden olmaz.

[8] Konuyu daha da aç: Yerin doğası boş bir arsada değil de Pompeius'un kemeraltında³⁵ yürümemizi sağlayabilir mi? Başka biriyle değil de seninle? Ayın ilk günü değil de on beşinde?³⁶ Nasıl ki yerin doğası bazı şeyler üzerinde bir etkide bulunurken bazı şeylere hiç etki etmiyorsa, aynı şekilde yıldızların etkisi de kabul edersin ki bazı şeyleri değiştirmekle birlikte kesinlikle her şeyi değiştirmeyecektir.³⁷ Bununla birlikte insanların karakterinde farklılıklar olduğu için kimisi tatlıdan hoşlanır, kimisi acıdan; kimisi şehvetli, kimisi öfkeye meyillidir, kabadır ya da kibirlidir; kimisi de bu tür kusurlardan uzaktır. "O hâlde," diyor <Chrysippus> "bir karakter başka bir karakterden fazlasıyla farklı olduğuna göre, bu farklılıkların farklı nedenlerden³⁸ kaynaklanıyor olmasının nesi şaşırtıcı?"³⁹

[V 9] Oysa bu ayrımları tartışırken meselenin ne üzerine şekillendiğini ve bu nedenin nerede bulunduğunu görmüyor. Doğal ve öncül nedenlerden⁴⁰ ötürü başka başka insanlar başka başka şeylere daha meyillilerse, buna bağlı olarak arzu ve isteklerimizin doğal ve öncül nedenleri yok demektir; zira böyle olsaydı hiçbir şey yetkimiz dâhilinde olmazdı. Bu noktada keskin ya da donuk zekâlı, güçlü ya da zayıf olmamızın bizim elimizde olmadığını kabul ediyoruz. Bu yüzden oturmamızın ya da yürümümüzün isteğimiz doğrultusunda gerçekleşmediğini düşünmek durumunda kalan biri hangi olayın hangi olayı izlediğini görmemiş olur. Zeki ve budala insanlar aynı şekilde öncül nedenlere bağlı olarak

itemque valentes et imbecilli, non sequitur tamen ut etiam sedere et ambulare et rem agere aliquam principalibus causis definitum et, constitutum sit. ^[10] Stilponem, Megaricum philosophum, acutum sane hominem et probatum temporibus illis accepimus. Hunc scribunt ipsius familiares et ebriosum et mulierosum fuisse, neque haec scribunt vituperantes sed potius ad laudem, vitiosam enim naturam ab eo sic edomitam et compressam esse doctrina ut nemo umquam vinolentum illum, nemo in eo libidinis vestigium viderit. Quid? Socratem nonne legimus quemadmodum notarit Zopyrus physiognomon, qui se profitebatur hominum mores naturasque ex corpore oculis vultu fronte pernoscere? stupidum esse Socratem dixit et bardum quod iugula concava non haberet—obstructas eas partes et obturatas esse dicebat; addidit etiam mulierosum, in quo Alcibiades cachinnum dicitur sustulisse. ^[11] Sed haec ex naturalibus causis vitia nasci possunt, extirpari autem et funditus tolli, ut is ipse qui ad ea propensus fuerit a tantis vitiis avocetur, non est positum in naturalibus causis, sed in voluntate studio disciplina; quae tollentur omnia si vis et natura fati ex divinationis ratione firmabitur.

^[VI] Etenim si est divinatio, qualibusnam a perceptis artis proficiscitur ('percepta' appello quae dicuntur Graece θεώρηματα)? Non enim credo nullo percepto aut ceteros artifices versari in suo munere aut eos qui divinatione utantur futura praedicere. ^[12] Sunt igitur astrologorum percepta huiusmodi: Si quis (verbi causa) oriente Canicula natus est, is in mari non morietur. Vigila, Chrysippe, ne tuam causam, in qua tibi cum Diodoro valente dialectico

doğar; bu durum güçlü ve zayıf insanlar için de geçerlidir, ancak böyle olması onların oturmasının, yürümesinin ve bir şey yapmasının temel nedenlere⁴¹ bağlı olarak belirlenip oluşturulduğunu göstermez. ^[10] Megaralı filozof Stilpo'yu⁴² zamanının kuşkusuz keskin zekâlı ve saygın bir insanı olarak kabul ettik. Tanıyanlar onun içkiyi seven ve kadınlara düşkün biri olduğunu yazıyor, bunu da onu suçlamak için değil, aksine övmek için yazıyorlar.⁴³ Zira eğitimi sayesinde kusurlu karakterini öylesine bastırıp egemenliği altına almış ki kimse onu içkili hâlde <bulmamış> ya da onda şehvetin bir emaresini görmemiş. Başka? İnsanların âdetlerini ve karakterlerini bedenlerinden, gözlerinden, yüzlerinden ve alınlarından tanıyabileceğini iddia eden fizyonomist Zopyrus'un Socrates'i nasıl ifşa ettiğini okumadık mı? Socrates'in köprücük kemiklerinin üstü çukurlu olmadığı için aptal ve budala olduğunu söylemişti, dahası bedeninin bu kısımlarının basık ve kısıtlanmış olduğunu söylüyordu. Socrates'in kadın düşkünü olduğunu da ekliyordu, bunun üzerine Alcibiades'in ona kahkahayla güldüğü söylenir.⁴⁴ ^[11] Ancak bu kusurlar doğal nedenlerden kaynaklanıyor olabilir. İnsanın meylettği büyük kusurlardan tümüyle sıyrılacak kadar arındırılması ve onlardan kökten kurtulması doğal nedenlere değil, isteğe, çalışmaya ve eğitime bağlıdır. Eğer kaderin etkisi ve karakteri kehanet mantığıyla sağlamlaşacaksa bütün bu unsurlar anlamını yitirir.⁴⁵

^[17] Dahası, eğer kehanet varsa ilmin⁴⁶ hangi ilkelerine (Yunancada *theoremata* denilen bu unsurlara ilkeler diyorum) göre işliyor? Başka uzmanların kendi ilim alanlarında herhangi bir ilkeye dayanmadığına ve kehanetle meşgul olan insanların da <herhangi bir ilkeye dayanmadan> geleceği söylediğine inanmıyorum. ^[12] Nitekim astrologların da şöyle ilkeleri vardır: “(Örneğin) Eğer birisi Canicula doğarken doğmuşsa denizde ölmeyecektir.” Dikkat et Chrysippus, diyalektikçi Diodorus'un yetkin olduğu bu önemli tartışmada⁴⁷

magna luctatio est, deseras. Si enim est verum quod ita connectitur, 'Si quis oriente Canicula natus est, in mari non morietur,' illud quoque verum est, 'Si Fabius oriente Canicula natus est, Fabius in mari non morietur.' Pugnant igitur haec inter se, Fabium oriente Canicula natum esse et Fabium in mari moriturum, et quoniam certum in Fabio ponitur natum esse eum Canicula oriente, haec quoque pugnant, et esse Fabium et in mari esse moriturum. Ergo haec quoque coniunctio est ex repugnantibus, 'Et est Fabius et in mari Fabius morietur,' quod utpropositum est ne fieri quidem potest. Ergo illud, 'Morietur in mari Fabius,' ex eo genere est quod fieri non potest. Omne igitur quod falsum dicitur in futuro, id fieri non potest. ^[VII 13] At hoc, Chrysippe, minime vis, maximeque tibi de hoc ipso cum Diodoro certamen est. Ille enim id solum fieri posse dicit quod aut sit verum aut futurum sit verum, et quidquid futurum sit id dicit fieri necesse esse et quidquid non sit futurum id negat fieri posse. Tu et quae non sint futura posse fieri dicis, ut frangi hanc gemmam etiam si id numquam futurum sit, neque necesse fuisse Cypselum regnare Corinthi quamquam id millesimo ante anno Apollinis oraculo editum esset. At si ista comprobabis divina praedicta, et quae falsa in futuris dicentur in eis habebis ut ea fieri non possint (ut si dicatur Africanum Karthagine non esse potiturum), et si vere dicatur de futuro idque ita futurum sit, dicas esse necessarium est; quae est tota Diodori vobis inimica sententia. ^[14] Etenim si illud vere conectitur,

sen de kendi açıklamanı yapmaktan vazgeçmeyesin. Gerçekten de böyle bir bağ olduğu, “Canicula⁴⁸ doğarken doğmuş birisinin denizde ölmeyeceği” doğruysa, şu da doğrudur: “Eğer Fabius⁴⁹ Canicula doğduğunda doğmuşsa, Fabius denizde ölmeyecektir.”⁵⁰ Dolayısıyla aralarında⁵¹ Fabius’un Canicula doğarken doğmuş olduğu ve yine Fabius’un denizde öleceği konusunda çatışıyorlar.⁵² Fabius’un durumunda onun Canicula doğarken doğduğu kesin olarak bilindiğine göre şunlarda çatışıyorlar: Fabius’un yaşadığı ve denizde ölecek olması.⁵³ O hâlde burada “hem Fabius yaşıyor, hem de Fabius denizde ölecek” şeklinde birbiriyle çatışan önermelerden doğmuş bir bağ vardır, öne sürüldüğü üzere böyle bir bağın olması imkânsızdır.⁵⁴ O hâlde “Fabius denizde ölecek” gerçekleşmeyecek türden bir ifadedir. Nitekim geleceğe ilişkin söylenmiş olan her yanlış ifade gerçekleşmez türdedir.⁵⁵ [VII 13] Ancak Chrysippus, sen bunu kabul etmiyorsun, hatta Diodorus’la olan anlaşmazlığın tam da bu konuyla ilgilidir.⁵⁶ Zira Diodorus sadece gerçek olanın ya da gerçek olacak olanın mümkün olduğunu söylüyor; gelecekte ne olarsa onun kaçınılmaz olarak olacağını söylüyor ve gelecekte ne olmayacaksa onun olamayacağını kabul ediyor. Sen ise gelecekte olmayacak olan şeylerin de olabileceğini, örneğin şu mücevherin, gelecekte asla böyle bir olay meydana gelmeyecekse de parçalanabileceğini söylüyorsun. <Sana göre> bin yıl önce Apollon’un kehanetiyle bildirilmiş olsa bile Cypselus’un Corinthus’ta hüküm sürmesi kaçınılmaz değildir.⁵⁷ Buna karşın kutsal öngörülerini onaylayıp gelecekle ilgili yanlış söylenmiş ifadeleri de gerçekleşmesi mümkün olmayan sözler olarak kabul edeceksen, (örneğin Africanus’un Kartaca’yı fethetmeyeceği söylenmişse) ve gelecekle ilgili doğru bir şey söylenmişse geleceğin bu şekilde gerçekleşecek olmasının kaçınılmaz olduğunu söylemiş olursun ki Diodorus’un bütün bu çıkarımları sizin okulunuza yabancıdır. [14] Zira şunda doğru bir şekilde bir bağ kuruluyorsa:

‘Si oriente Canicula natus es, in mari non morieris,’ primumque quod est in conexo, ‘Natus es oriente Canicula,’ necessarium est (omnia enim vera in praeteritis necessaria sunt, ut Chrysippo placet dissentienti a magistro Cleanthe, quia sunt immutabilia nec in falsum e vero praeterita possunt convertere)—si igitur quod primum in conexo est necessarium est, fit etiam quod sequitur necessarium. Quamquam hoc Chrysippo non videtur valere in omnibus; sed tamen si naturalis est causa cur in mari Fabius non moriatur, in mari Fabius mori non potest.

[VIII 15] Hoc loco Chrysippus aestuans falli sperat Chaldaeos ceterosque divinos, neque eos usuros esse coniunctionibus ut ita sua percepta pronuntient, ‘Si quis natus est oriente Canicula, is in mari non morietur,’ sed potius ita dicant, ‘Non et natus est quis oriente Canicula et is in mari morietur.’ O licentiam iocularem! ne ipse incidat in Diodorum, docet Chaldaeos quo pacto eos exponere percepta oporteat. Quaero enim, si Chaldaei ita loquantur ut negationes infinitarum coniunctionum potius quam infinita conexa ponant, cur idem medici, cur geometrae, cur reliqui facere non possint? Medicus in primis quod erit ei perspectum in arte non ita proponet, ‘Si cui venae sic moventur, is habet febrem,’ sed potius illo modo, ‘Non et venae sic cui moventur et febrem is non habet.’ Itemque geometres non ita dicet, ‘In sphaera maximi orbes medii inter se dividuntur,’ sed potius illo modo, ‘Non et sunt in sphaera maximi orbes et hi non medii inter se dividuntur.’ [16] Quid est quod non possit isto modo ex conexo transferri ad coniunctionum negationem? Et quidem aliis modis easdem res efferre possumus. Modo dixi, ‘In sphaera maximi orbes medii inter se dividuntur’

“Canicula doğarken doğmuşsan, denizde ölmeyeceksin.” Bu kaçınılmaz neticede her şeyden önce Canicula doğarken doğmuş olman kaçınılmazdır. (Nitekim hocası Cleanthes’ten farklı düşünen Chrysippus’a göre geçmişte gerçekleşmiş her şey kaçınılmazdır,⁵⁸ bunun nedeni bu unsurların değişmez olması ve geçmişte olanın gerçekten asılsıza geçemeyecek olmasıdır.) Dolayısıyla kaçınılmaz neticede ilk durum kaçınılmazsa, onu takip eden durum da kaçınılmaz olmalıdır. Oysa bu Chrysippus’a her durumda geçerli görünmez.⁵⁹ Ancak yine de Fabius’un denizde ölmeyecek olmasının doğal bir nedeni varsa Fabius denizde ölemez.⁶⁰

[VIII 15] Bu noktada heyecanlanan⁶¹ Chrysippus Keldanilerin⁶² ve diğer kâhinlerin yanıldığını, dahası ilkelerini şu şekilde açıklarken bağlardan yararlanmayacaklarını düşünür: “Eğer birisi Canicula doğarken doğmuşsa denizde ölmeyecektir.” Aksine özellikle de şöyle derler: “Canicula doğarken doğan ile denizde ölecek olan aynı kişi değildir.” Ne gülünç yüzüzlük ama! Chrysippus Diodorus’un <eline> düşmek için Keldanilere açıklama yapabilmelerini sağlayan ilkeleri öğretiyor. Eğer Keldaniler sonsuz sayıdaki kaçınılmaz neticeden ziyade sonsuz bağın olumsuzlamalarını hesaba katacak şekilde konuşuyorsa, doktorların, geometricilerin ve başkalarının da niçin aynısını yapamadığını soruyorum. Öncelikle doktor ilminde açıkça bildiği bir hususu şu şekilde dile getirmez: “Eğer birisinin damarları bu şekilde hareket ediyorsa ateşi var demektir.” Aksine şöyle söyler: “Hem damarları bu şekilde hareket ediyor, hem de ateşi yok.” Benzer şekilde bir geometrici de şöyle demeyecektir: “Küredeki en büyük olan çemberler birbirini kesiyor.” Aksine şöyle diyecektir: “Kürede çok büyük çemberler var ve bunlar birbirini kesmiyor.”⁶³ [16] Niçin bu şekilde kaçınılmaz neticeden bağların reddine geçiş yapılamasın? Aynı hususu başka şekillerde de açıklayabiliriz. “Kürede çok büyük çemberler birbirini kesiyor,” demem gibi, “Eğer çok büyük çemberler

possum dicere ‘Si in sphaera maximi orbes erunt,’ possum dicere ‘Quia in sphaera maximi orbes erunt.’ Multa genera sunt enuntiandi, nec ullum distortius quam hoc quo Chrysippus sperat Chaldaeos contentos Stoicorum causa fore. Illorum tamen nemo ita loquitur; maius est enim has contortiones orationis quam signorum ortus obitusque perdiscere.

[IX 17] Sed ad illam Diodori contentionem quam περὶ δυνάτων; appellant revertamur, in qua quid valeat id quod fieri possit anquiritur. Placet igitur Diodoro id solum fieri posse quod aut verum sit aut verum futurum sit. Qui locus attingit hanc quaestionem, nihil fieri quod non necesse fuerit, et quidquid fieri possit, id aut esse iam aut futurum esse, nec magis commutari ex veris in falsa ea posse quae futura sint quam ea quae facta sint; sed in factis immutabilitatem apparere, in futuris quibusdam, quia non appareat, ne inesse quidem videri, ut in eo qui mortifero morbo urgeatur verum sit ‘Hic morietur hoc morbo,’ at hoc idem si vere dicatur in eo in quo vis morbi tanta non appareat, nihilo minus futurum sit. Ita fit ut commutatio ex vero in falsum ne in futuro quidem ulla fieri possit. Nam ‘Morietur Scipio’ talem vim habet ut, quamquam de futuro dicitur, tamen id non possit convertere in falsum; de homine enim dicitur, cui necesse est mori.

[18] Sic si diceretur, ‘Morietur noctu in cubiculo suo Scipio vi oppressus,’ vere diceretur, id enim fore diceretur quod esset futurum, futurum autem fuisse ex eo quia factum est intellegi debet. Nec magis erat verum ‘Morietur Scipio’ quam ‘Morietur illo modo,’

birbirini kesiyorsa...” da diyebilirim ya da “Kürede çok büyük olan çemberler birbirini kestiği için...” de diyebilirim. Önerme ortaya koymanın birçok türü vardır, ancak hiçbir Chrysippus’un sayesinde Keldanilerin Stoacıların açıklama tarzına uygun olacağını umduğu bu önerme türünden daha bozuk değildir. Oysa Keldanilerden hiçbirisi böyle konuşmaz, zira yıldızların doğuşu ve batışından ziyade hitabetteki bu karmaşık unsurları anlamak çok daha önemlidir.

[IX 17] Ancak şimdi Diodorus’un olabirliğin anlamının incelendiği *Peri Dynaton* da dedikleri inceleme konusuna dönelim. Diodorus’a göre ya gerçek olan ya da gerçek olacak olan meydana gelebilir. Bu nokta şu soruyla yakından ilgilidir: “Kaçınılmaz olmayan hiçbir şey olmaz ve olabilen ya zaten olmuştur ya da olacaktır; hâlihazırda gerçekleşmiş olan olaylar bir yana, gelecekte gerçekleşecek olan olaylar da gerçekten asılsıza değiştirilemez. Ancak gerçekleşmiş olaylarda değişmezlik zaten açıktır, buna karşın değişmezlik gelecekteki olaylarda açık olmadığı için değişmezliğin <gelecekte> görülmesi mümkün değildir.” Örneğin ölümcül bir hastalığa yakalanmış birisi için <şunu söylemek> doğrudur: “Bu adam bu hastalıktan ölecek.” Ancak aynısı söz konusu hastalığın şiddetli etkisinin üzerinde görünmediği, fakat gelecekte görüneceği biri için de doğru bir şekilde söylenebilir. Böylece gelecekte gerçekten asılsıza doğru bir değişim gerçekleşmemiş olur. Nitekim gelecekle ilgili söylenmişse bile “Scipio ölecektir” cümlesinin böyle bir etkisi vardır, bununla birlikte bu ifade de yanlışla çevrilemez, zira ölmesi kaçınılmaz olan bir insanla ilgili söylenmiştir.

[18] Şu şekilde, “Scipio bir gece şiddetli bir rahatsızlıktan ötürü yatağında ölecektir” densesydi doğru söylenmiş olurdu, zira gelecekte gerçekleşecek bir şey söylenmiştir; bundan bu durumun gerçekleşmiş olmasından ötürü geleceğin de gerçekleştiği anlaşılmalıdır. Dahası “Scipio ölecektir” cümlesi “Scipio şu şekilde ölecektir” cümlesinden daha gerçek

nec magis necesse mori Scipionem quam illo modo mori, nec magis immutabile ex vero in falsum 'Necatus est Scipio' quam 'Necabitur Scipio'; nec, cum haec ita sint, est causa cur Epicurus fatum extimescat et ab atomis petat praesidium easque de via deducat, et uno tempore suscipiat res duas inenodabiles, unam ut sine causa fiat aliquid—, ex quo existet ut de nihilo quippiam fiat, quod nec ipsi nec cuiquam physico placet—alteram ut, cum duo individua per inanitatem ferantur, alterum e regione moveatur, alterum declinet.^[19] Licet enim Epicuro, concedenti omne enuntiatum aut verum aut falsum esse, non vereri ne omnia fato fieri sit necesse; non enim aeternis causis naturae necessitate manantibus verum est id quod ita enuntiatur, 'Descendet in Academiam Carneades,' nec tamen sine causis, sed interest inter causas fortuito antegressas et inter causas cohibentes in se efficientiam naturalem. Ita et semper verum fuit 'Moriatur cum duo et septuaginta annos vixerit, archonte Pytharato,' neque tamen erant causae fatales cur ita accideret, sed quod ita cecidit certe casurum sicut cecidit fuit.^[20] Nec ei qui dicunt immutabilia esse quae futura sint nec posse verum futurum convertere in falsum, fati necessitatem confirmant, sed verborum vim interpretantur; at qui introducunt causarum seriem sempiternam, ei mentem hominis voluntate libera spoliata necessitate fati devinciunt.

[X] Sed haec hactenus; alia videamus Concludit enim Chrysippus hoc modo: 'Si est motus sine causa, non omnis enuntiatio (quod ἀξιωμα dialectici appellant)

değildir. Yine “Scipio’nun ölmesi” “şu şekilde ölmesi”nden daha az kaçınılmaz, ona nazaran daha fazla gerçekten asılsıza değişmez değildir. “Scipio öldürüldü” “Scipio öldürülecek” cümlesine göre daha fazla gerçekten asılsıza doğru değişmez değildir.⁶⁴ Hâl böyleyken Epicurus’un kaderden korkmasının ve kendisine atomlardan bir korunma sağlayıp onları yolundan saptırmasının, dahası iki açılanamaz çıkarıma dayanmasının bir gereği kalmaz. Bunlardan ilki bir şeyin nedensiz oluşmasıdır, bundan da Epicurus’un ya da başka bir doğabilimcinin savunamayacağı “Her şey hiçbir şeyden oluşur” çıkarımı doğar. İkinci çıkarım ise şudur: “İki atom boşlukta sürüklenirken biri bölgedeki hareketini sürdürür, diğeri ise sapar.”^[19] Önermelerin tümüyle doğru ya da yanlış olabileceğini kabul eden Epicurus’un tüm olayların kader yüzünden kaçınılmaz olarak gerçekleşmesinden korkmasına gerek yoktur, zira “Carneades Academia’ya iniyor” şeklinde sunulan bir önerme doğanın kaçınılmazlığına bağlı olarak hareket eden ebedî nedenlerden ötürü yanlıştır, bununla birlikte nedenlerden yoksun da değildir, ancak evvelce tesadüfen gerçekleşmiş nedenler ile kendinde doğal bir etkinliği bulunan nedenler arasında fark vardır. Dolayısıyla “Epicurus Pytharatus’un archonluğunda yetmiş iki yaşındayken ölecek” ifadesi de her zaman doğrudur ve bununla birlikte böyle olmasını gerektiren kadere bağlı nedenler de yoktu. Ancak böyle olduğu için, kuşkusuz bu olayın böyle olmasını gerektirecek bir şeyler olmuştur.^[20] Gerçekleşecek olan şeylerin değişmez olduğunu ve gelecekteki gerçek bir olayın asılsız bir olaya dönüştürülemeyeceğini söyleyen kişiler kaderin zorunluluğunu onaylamış değil, terimlerin anlamını açıklamış oluyor. Buna karşın sonsuz nedenler silsilesinden bahsedenler insan aklını özgür istençten yoksun kılıp onu kaderin kaçınılmazlığıyla zincirliyor.

[X] Ancak buraya kadarki kısım yeterli, diğer hususlara bakalım. Chrysippus şöyle bir sonuca varıyor: “Nedensiz bir hareket varsa, (diyalektikçilerin *aksioma* dediği) her önerme

aut vera aut falsa erit, causas enim efficientes quod non habebit id nec verum nec falsum erit; omnis autem enuntiatio aut vera aut falsa est; motus ergo sine causa nullus est.

[21] Quod si ita est, omnia quae fiunt causis fiunt antegressis; id si ita est, omnia fato fiunt; efficitur igitur fato fieri quaecumque fiant.' Hic primum si mihi libeat assentiri Epicuro et negare omnem enuntiationem aut veram esse aut falsam, eam plagam potius accipiam quam fato omnia fieri comprobem; illa enim sententia aliquid habet disputationis, haec vero non est tolerabilis. Itaque contendit omnes nervos Chrysippus ut persuadeat omne ἀξίωμα aut verum esse aut falsum. Ut enim Epicurus veretur ne, si hoc concesserit, concedendum sit fato fieri quaecumque fiant (si enim alterutrum ex aeternitate verum sit, esse id etiam certum, et si certum, etiam necessarium: ita et necessitatem et fatum confirmari putat), sic Chrysippus metuit ne, si non obtinuerit omne quod enuntietur aut verum esse aut falsum, non teneat omnia fato fieri et ex causis aeternis rerum futurarum. [22] Sed Epicurus declinatione atomi vitari fati necessitatem putat; itaque tertius quidam motus oritur extra pondus et plagam, cum declinat atomus intervallo minimo (id appellat ἐλάχιστον). Quam declinationem sine causa fieri, si minus verbis, re cogitur confiteri; non enim atomus ab atomo pulsa declinat, nam qui potest pelli alia ab alia si gravitate feruntur ad perpendicularum corpora individua rectis lineis, ut Epicuro placet?

ya doğru ya da yanlış olmayacaktır, zira etkin nedenleri olmayan bir şey ne doğru ne de yanlış olacaktır. Oysa her önerme ya doğru ya da yanlıştır, o hâlde nedensiz hareket yoktur.

[21] Böyleyse, var olan her şey öncül nedenlerden var olmuştur. Öyleyse her şey kadere bağlı olarak gerçekleşir. Dolayısıyla var olan bir şey kadere bağlı olarak etkin olur.” Bu noktada ilkin Epicurus’la aynı düşüncede olmayı tercih edip ben de her önermenin ya doğru ya da yanlış olduğunu reddetseydim, her olayın kadere bağlı olduğunu onaylamaktansa <atom> çarpışmasını kabul ederdim, zira ilki tartışmaya değer bir düşünceyi barındırırken, ikincisi hiç de tahammül edilebilir değildir. Nitekim Chrysippus her *aksioma*’nın ya doğru ya da yanlış olduğunu kanıtlatabilmek için elinden gelen her şeyi yapıyor. Oysa Epicurus bunu kabul ederse var olan her şeyin kadere bağlı olarak gerçekleştiğini de kabul etmekten korkuyor. (Zira eğer biri ezelden beri gerçekse bu durumun meydana gelmesi kesin demektir ve bu durum kesinse kaçınılmaz olur, bu şekilde hem kaçınılmazlığı hem de kaderi doğrulayacağını düşünüyor.) Aynı şekilde Chrysippus da her önermenin doğru ya da yanlış olduğu fikrini sürdüremezse her şeyin kadere bağlı olarak ve gelecekteki olayların ebedî nedenlerinden oluştuğu <fikrini> destekleyememekten korkuyor. [22] Ancak Epicurus atom sapması <fikri> sayesinde kaderin kaçınılmazlığı <fikirinden> kaçılabilceğini düşünüyor. Böylece ortaya atomun çok küçük (Epicurus buna *elakhiston* diyor) bir alanda sapması neticesinde yüke ve çarpmaya ek olarak üçüncü bir hareket ortaya çıkıyor. Kısaca söylemek gerekirse bu sapmanın nedensiz oluştuğunu kabul etmek zorunda kalıyor, zira <başka> bir atom tarafından itilmiş olan bir atom sapmıyor; eğer Epicurus’un düşündüğü gibi bölünmez cisimler ağırlığın kuvvetiyle düz çizgilerde dikey olarak hareket ediyorsa biri diğerine nasıl çarpabilir?

sequitur autem ut, si alia ab alia numquam depellatur, ne contingat quidem alia aliam; ex quo efficitur, etiam si sit atomus eaque declinet, declinare sine causa.

[23] Hanc Epicurus rationem induxit ob eam rem quod veritus est ne, si semper atomus gravitate ferretur naturali ac necessaria, nihil liberum nobis esset, cum ita moveretur animus ut atomorum motu cogeretur. Id Democritus auctor atomorum accipere maluit, necessitate omnia fieri, quam a corporibus individuis naturales motus avellere. ^[XI] Acutius Carneades, qui docebat posse Epicureos suam causam sine hac commenticia declinatione defendere. Nam cum docerent esse posse quemdam animi motum voluntarium, id fuit defendi melius quam introducere declinationem, cuius praesertim causam reperire non possent; quo defenso facile Chrysippo possent resistere, cum enim concessissent motum nullum esse sine causa, non concederent omnia quae fierent fieri causis antecedentibus, voluntatis enim nostrae non esse causas externas et antecedentes.

[24] Communi igitur consuetudine sermonis abutimur cum ita dicimus, velle aliquid quempiam aut nolle sine causa; ita enim dicimus sine causa ut dicamus sine externa et antecedente causa, non sine aliqua. Ut cum vas inane dicimus, non ita loquimur ut physici, quibus inane esse nihil placet, sed ita ut verbi causa sine aqua, sine vino, sine oleo vas esse dicamus, sic, cum sine causa animum moveri dicimus, sine antecedente et externa causa moveri, non omnino sine causa dicimus. De ipsa atomo dici potest, cum per inane moveatur gravitate et pondere,

Bunu takiben, eğer bir atom başka bir atom tarafından asla itilmiyorsa biri diğeriyle karşılaşmayacak demektir; buradan çıkan sonuca göre atom var olup sapsa bile bu sapma nedensiz olur.

[23] Epicurus'un bu mantığı savunmasının nedeni atomun daimî olarak doğal ve kaçınılmaz ağırlıktan ötürü taşınmasının bize özgürlük bırakmayacak olmasından korkmasıdır, zira zihin de bu şekilde atomların hareketinin zorlamasıyla hareket etmiş olur. Atomların fikir babası olan Democritus her şeyin bölünmez parçacıkların doğal hareketlerinden sapsmasıyla değil de kaçınılmaz olarak meydana geldiğini kabul etmeyi tercih etmişti. [XI] Carneades oldukça kesin bir şekilde Epicurusçuların bu uyduruk sapma olmadan da kendi nedenlerini savunabileceklerini söylüyordu: Zira <Epicurusçuların> nedeni bilhassa anlaşılamayan sapsmayı savunmaktansa zihin hareketinin isteğe bağlı olduğunu açıklaması daha iyi bir savunma olurdu ki bu savunmayla kolayca Chrysippus'a direnebilirlerdi. Nitekim hiçbir hareketin nedensiz olmadığını kabul etselerdi meydana gelen her şeyin öncül nedenlere bağlı olarak meydana geldiğini savunmuş olmayacak, istencimizin dışsal ve öncül nedenlerinin olmadığını <söylemiş olacaktı>.

[24] Dolayısıyla şöyle söylediğimizde genel dil alışkanlığını bozmuş oluyoruz: “Bir şeyi nedensiz istemek ya da istemek.” Zira burada nedensiz dediğimizde bir nedenin değil, dışsal ve öncül bir nedenin olmadığını söylemiş oluyoruz. Örneğin, “Kap boştur” dediğimizde hiçbir boşluk olmadığını düşünen doğabilimciler gibi konuşmuş olmuyoruz, sadece kabın içinde su, şarap ya da yağ olmadığını söylemiş oluyoruz. Aynı şekilde zihnin nedensiz hareket ettiğini söylediğimizde de onun tümüyle nedensiz değil, öncül ve dışsal bir neden olmadan hareket ettiğini söylemiş oluyoruz. Atomla ilgili olarak onun dışarıdan hiçbir nedenle karşılaşmadığı için boşluk boyunca ağırlığı ve yüküne bağlı olarak

sine causa moveri, quia nulla causa accedat extrinsecus;
[25] rursus autem, ne omnes a physicis irrideamur si dicamus quidquam fieri sine causa, distinguendum est et ita dicendum, ipsius individui hanc esse naturam ut pondere et gravitate moveatur, eamque ipsam esse causam cur ita feratur. Similiter ad animorum motus voluntarios non est requirenda externa causa; motus enim voluntarius eam naturam in se ipse continet ut sit in nostra potestate nobisque pareat, nec id sine causa, eius enim rei causa ipsa natura est. [26] Quod cum ita sit, quid est cur non omnis pronuntiatio aut vera aut falsa sit, nisi concesserimus fato fieri quaecumque fiant? Quia futura vera, inquit, non possunt esse ea quae causas cur futura sint non habent; habeant igitur causas necesse est ea quae vera sunt; ita cum evenerint, fato evenerint. [XII] Confectum negotium, siquidem tibi concedendum est aut fato omnia fieri aut quidquam posse fieri sine causa. [27] An aliter haec enuntiatio vera esse potest, 'Capiet Numantiam Scipio,' nisi ex aeternitate causa causam serens hoc erit effectura? an hoc falsum potuisset esse si esset sexcentis saeculis ante dictum? Et si tum non esset vera haec enuntiatio, 'Capiet Numantiam Scipio,' ne illa quidem eversa vera est haec enuntiatio, 'Cepit Numantiam Scipio.' Potest igitur quicquam factum esse quod non verum fuerit futurum esse? Nam ut praeterita ea vera dicimus quorum superiore tempore vera fuerit instantia, sic futura quorum consequenti tempore vera erit instantia, ea vera dicemus. [28] Nec si omne enuntiatum aut verum aut falsum est, sequitur ilico esse causas immutabiles, easque aeternas, quae prohibeant quidquam secus cadere atque casurum sit.

nedensiz olarak hareket ettiği söylenebilir. ^[25] Ancak bir şeyin nedensiz meydana geldiğini söylüyorsak, doğabilimciler alay konusu olmayalım diye bir ayırım yapmalı ve şöyle demeliyiz: “Yükü ve ağırlığından ötürü hareket etmek bölünemez cismin karakterinde vardır ve bu şekilde taşınmasının nedeni tam da bu karakteridir.” Benzer şekilde zihinlerin isteğe bağlı hareketlerinde de dışsal bir neden aranmamalıdır, zira isteğe bağlı hareket kendinde bu karakteri taşır, öyle ki bu hareket bizim yetkimiz altında olup bize itaat eder. Bu hareket nedensiz değildir, onun nedeni kendi karakteridir. ^[26] Böyle olduğuna göre, var olan her şeyin kadere bağlı olarak meydana geldiğini kabul etmiyorsak her önermenin ya doğru ya da yanlış olmamasının nedeni nedir? “Gelecekte,” diyor, “meydana gelmelerinin nedenleri yoksa, gelecekteki o olaylar gerçek olamaz.” Dolayısıyla gerçek olan olayların kaçınılmaz olarak nedenleri olmalıdır, buna bağlı olarak var olurken kadere bağlı olarak var olmuş olmalıdır. ^[XII] Eğer ya her şeyin kadere bağlı olarak oluştuğunu ya da herhangi bir şeyin nedensiz olarak oluşabileceğini kabul etmek zorunda kalıyorsan görevimiz tamamlanmış demektir. ^[27] Şu önerme başka bir şekilde, nedene bağlı bir neden ebediyetten ötürü gelecekte etkin olmasaydı da doğru olmaz mıydı: “Scipio Numantia’yı alacak.” Eğer bu altı yüz yıl kadar önce söylenmiş olsaydı yanlış olabilir miydi? Eğer bu “Scipio Numantia’yı alacak” önermesi doğru olmasaydı, bu kent ele geçirildikten sonra bile “Scipio Numantia’yı aldı” önermesi doğru olmazdı. O hâlde gelecekte gerçek olmayacak bir olay meydana gelmiş olabilir mi? Zira nasıl ki kendilerinden önceki dönemin mevcut olaylarının da gerçek olduğu geçmişteki olaylara gerçek diyorsak, aynı şekilde kendilerinden sonraki dönemin mevcut olaylarının gerçek olacağı gelecekteki olaylara da gerçek diyeceğiz. ^[28] Her önerme olarak sunulan ifade doğru ya da yanlış değilse, bunu değişmez ve ebedî olan nedenlerin bir şeyin yok olmasını ya da yok olacak olmasını

Fortuitae sunt causae quae efficiant, ut vere dicantur quae ita dicentur, ‘Veniet in senatum Cato,’ non inclusae in rerum natura atque mundo; et tamen tam est immutabile venturum, cum est verum, quam venisse (nec ob eam causam fatum aut necessitas extimescenda est); etenim erit confiteri necesse ‘Si haec enuntiatio, “Veniet in Tusculanum Hortensius,” vera non est, sequitur ut falsa sit.’ Quorum isti neutrum volunt; quod fieri non potest.

Nec nos impedit illa ignava ratio quae dicitur; appellatur enim quidam a philosophis ἀργὸς λόγος, cui si pareamus nihil omnino agamus in vita. Sic enim interrogant: ‘Si fatum tibi est ex hoc morbo convalescere, sive medicum adhibueris sive non adhibueris convalesces; ^[29] item, si fatum tibi est ex hoc morbo non convalescere, sive tu medicum adhibueris sive non adhibueris non convalesces; et alterutrum fatum est; medicum ergo adhibere nihil attinet.’ ^[XIII] Recte genus hoc interrogationis ignavum atque iners nominatum est, quod eadem ratione omnis e vita tolletur actio. Licet etiam immutare, ut fati nomen ne adiungas et eandem tamen teneas sententiam, hoc modo: ‘Si ex aeternitate verum hoc fuit, “Ex isto morbo convalesces,” sive adhibueris medicum sive non adhibueris convalesces; itemque, si ex aeternitate falsum hoc fuit, “Ex isto morbo convalesces,” sive adhibueris medicum sive non adhibueris non convalesces’ deinde cetera. ^[30] Haec ratio a Chrysippo reprehenditur. Quaedam enim sunt, inquit, in rebus simplicia, quaedam copulata; simplex est, ‘Moriatur illo die Socrates’; huic, sive quid fecerit sive non fecerit, finitus est moriendi dies. At si ita fatum est, ‘Nascetur Oedipus Laio,’

engelleyeceği sonucu izler. Söylenen şu sözün doğru söylenmiş olmasını sağlayacak olan nedenler tesadüfidir, doğada ve dünyada bulunmaz: “Cato Senatus’a gelecek.” Bununla birlikte gelecek olması gerçekleşiyorsa gelmiş olması kadar değişmez niteliklidir. (Bu nedenle kaderden ya da kaçınılmazlıktan korkulmamalı.) Zira şu kaçınılmaz bir şekilde kabul edilecektir ki, “‘Hortensius Tusculum’a gelecek’ önermesi doğru değilse, bunu onun yanlış olduğu sonucu izler.” Bu kişiler ise ikisinin de geçerli olmadığını düşünüyor, oysa böyle bir şey olamaz.

Bahsedilen bu boş düşünce bizi engellemeyecektir, zaten filozoflar da kendisine teslim olduğumuzda tümünden yok yere yaşamış olacağımız bu düşünceye *argos logos* demiştir. Zira filozoflar şöyle bir analiz yapıyor: “Eğer kaderinde bu hastalıktan kurtulmak varsa, doktor çağırırsan da çağırmasan da kurtulacaksın demektir. ^[29] Aynı şekilde kaderinde bu hastalıktan kurtulmak yoksa, doktor çağırırsan da çağırmasan da kurtulamayacaksın demektir. İkisi de kaderin olabilir, dolayısıyla doktor çağırmanın bir önemi yoktur.” ^[XIII] Bu analiz türü doğru bir şekilde boş ve yetersiz olarak adlandırılmıştır, zira bu mantığa göre tüm eylem yaşamdan sökülür. Kader sözcüğünü eklemeyip aynı cümleyi korursan şöyle bir değişiklik yapmış olursun: “‘Bu hastalıktan kurtulacaksın’ ebediyetten ötürü gerçekleşecekse, doktor çağırırsan da çağırmasan da kurtulacaksın demektir. Aynı şekilde ‘bu hastalıktan kurtulmayacaksın’ önermesi ebediyetten ötürü yanlış ise, doktor çağırırsan da çağırmasan da kurtulmayacaksın demektir.” Devamında başka <örnekler de verilebilir>. ^[30] Bu mantık Chrysippus tarafından eleştiriliyor: “Nesnelerle ilgili olarak,” diyor, “basit ve bileşik durumlar vardır. ‘Socrates şu gün ölecek’ basit bir durumdur. Socrates bir şey yapsın ya da yapmasın, onun ölüm günü belirlenmiş demektir. Eğer kaderde Laius’un Oedipus <adında bir oğlunun> olması varsa, <bu durumda> ‘Laius bir kadınla birlikte olsa da olur,

non poterit dici, 'sive fuerit Laius cum muliere sive non fuerit'; copulata enim res est et confatalis: sic enim appellat quia ita fatum sit, et concubiturum cum uxore Laium et ex ea Oedipum procreaturum: ut si esset dictum, 'Luctabitur Olympiis Milo,' et referret aliquis, 'Ergo sive habuerit adversarium, sive non habuerit luctabitur,' erraret; est enim copulatum 'luctabitur,' quia sine adversario nulla luctatio est. Omnes igitur istius generis captiones eodem modo refelluntur. 'Sive tu adhibueris medicum sive non adhibueris, convalesces' captiosum; tam enim est fatale medicum adhibere quam convalescere. Haec, ut dixi, confatalia ille appellat.

[XIV 31] Carneades genus hoc totum non probabat et nimis inconsiderate concludi hanc rationem putabat. Itaque premebat alio modo, nec ullam adhibebat calumniam; cuius erat haec conclusio: 'Si omnia antecedentibus causis fiunt, omnia naturali colligatione conserte contextequae fiunt; quod si ita est, omnia necessitas efficit; id si verum est, nihil est in nostra potestate. Est autem aliquid in nostra potestate. At, si omnia fato fiunt, omnia causis antecedentibus fiunt. Non igitur fato fiunt quaecumque fiunt.'

[32] Haec artius astringi ratio non potest. Nam si quis velit idem referre, atque ita dicere, 'Si omne futurum ex aeternitate verum est, ut ita certe eveniat quemadmodum sit futurum, omnia necesse est colligatione naturali conserte contextequae fieri,' nihil dicat. Multum enim differt utrum

olmasa da olur' denemeyecektir, zira burada bileşik ve ortak-kaderli bir durum söz konusudur." <Chrysippus> kaderde hem Laius'un bir kadınla yatması hem de ondan <oğlu> Oedipus'un olması olduğu için bu durumu bu şekilde adlandırıyor. Örneğin "Milo Olympia'da güreşecek" denmişse, bunu "o hâlde Milo'nun dövüşürken ya bir rakibi olacak ya da olmayacak" şeklinde cevaplayan biri yanılmış olur. Zira güreş rakipsiz olmadığı için Milo'nun güreşmesi de bileşik bir durumdur. Bu türden bütün yanılgılar aynı şekilde çürütülür. "Doktor çağırırsan da çağırmasan da iyileşeceksin" ifadesi yanıltıcıdır, zira kaderde iyileşmek gibi doktor çağır-mak da vardır. Dediğim gibi Chrysippus bu tür durumlara ortak-kaderli diyor.

[XIV 31] Carneades bu mantık türünü tümünden reddediyor ve üzerinde fazlaca durulmadan bu mantığa varıldığını düşünüyordu. Dolayısıyla başka bir şekilde aciz bırakıp herhangi bir kandırmacaya başvurmuyordu, onun vardığı sonuç şuydu: "Eğer her durum öncül nedenlere bağlı olarak gerçekleşiyorsa,⁶⁵ her olay doğal bir bağlantı yoluyla belli bir birliktelik ve bağlam içinde gerçekleşiyor demektir. Böyleyse her şeyi meydana getiren kaçınılmazlıktır: Bu doğruysa hiçbir şey bizim yetkimiz dâhilinde değil demektir. Oysa bir şey bizim yetkimiz dâhilindedir: Eğer her şey kadere bağlı olarak gerçekleşiyorsa her şey öncül nedenlere bağlı olarak gerçekleşiyor demektir. Dolayısıyla gerçekleşen hiçbir şey kadere bağlı olarak gerçekleşmiyor demektir."⁶⁶

[32] Bu mantık <kendi içinde> daha sıkı bir şekilde tutarlı kılınamaz. Zira birisi aynı düşünceye başvurup şöyle demek isteseydi <aslında> hiçbir şey söylememiş olurdu: "Eğer gelecekte olacak olan her şey ebediyetten ötürü gerçek oluyorsa, öyle ki gelecekte olacak olan kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde meydana gelecekse, bu durumda her şeyin doğal bir bağlantı yoluyla belli bir birliktelik ve bağlam içinde gerçekleşmesi kaçınılmazdır." Nitekim ebediyetten kaynaklanan

causa naturalis ex aeternitate futura vera efficiat an etiam sine aeternitate naturali futura quae sint ea vera esse possint intellegi. Itaque dicebat Carneades ne Apollinem quidem futura posse dicere nisi ea quorum causas natura ita contineret ut ea fieri necesse esset. ^[33] Quid enim spectans deus ipse diceret Marcellum eum qui ter consul fuit in mari esse periturum? erat quidem hoc verum ex aeternitate, sed causas id efficientes non habebat. Ita ne praeterita quidem ea quorum nulla signa tamquam vestigia exstarent Apollini nota esse censebat, quanto minus futura, causis enim efficientibus quamque rem cognitis posse denique sciri quid futurum esset; ergo nec de Oedipode potuisse Apollinem praedicere nullis in rerum natura causis praepositis cur ab eo patrem interfici necesse esset, nec quidquam eiusmodi. ^[XV] Quocirca si Stoicis qui omnia fato fieri dicunt consentaneum est huiusmodi oracula ceteraque quae ad divinationem pertinent comprobare, eis autem qui quae futura sunt ea vera esse ex aeternitate dicunt non idem dicendum est, vide ne non eadem sit illorum causa et Stoicorum; hi enim urgentur angustius, illorum ratio soluta ac libera est. ^[34] Quodsi concedatur nihil posse evenire nisi causa antecedente, quid proficiatur si ea causa non ex aeternis causis apta dicatur? Causa autem ea est quae id efficit cuius est causa, ut vulnus mortis, cruditas morbi, ignis ardoris. Itaque non sic causa intellegi debet ut quod cuique antecedit id ei causa sit, sed quod cuique efficienter antecedit, nec quod in campum descenderim id fuisse causae cur pila luderem, nec Hecubam

doğal bir nedenin gelecekteki olayları gerçek kılması ile gelecekte gerçekleşecek olan olayların doğal bir ebediyet olmadan da gerçek olarak anlaşılabilirliği arasında çok fark vardır. Bu yüzden Carneades Apollon'un⁶⁷ bile nedenleri doğada bulunan, dolayısıyla gerçekleşmesi kaçınılmaz olan olaylar dışında gelecekteki olayları söyleyemeyeceğini söylüyordu.⁶⁸ [33] Gözetici bir tanrı üç defa consul olmuş olan Marcellus'un⁶⁹ denizde öleceğini nasıl söyleyebilirdi? Ona göre ebediyetten ötürü gerçek olan bu durumun etkin nedenleri yoktu. <Carneades> Apollon'un gelip geçerken ardında herhangi bir geçiş izi bırakmamış olan geçmişteki olayları bile bilmediğini düşünüyordu, ona göre gelecekteki olayları neredeyse hiç bilmiyor olmalıydı, zira her şeyin etkin nedenini bilmek suretiyle gelecekte ne olacağını bilmek mümkün olur, dolayısıyla Oedipus'un babasını öldürmesini kaçınılmaz kılan nedenler doğada önceden bulunmadığı için Apollon'un Oedipus'la ilgili öngöründe bulunabilmesi mümkün değildir, o bu tür bir şey <söyleyemez>.⁷⁰ [XV] Buradan hareketle, her şeyin kadere bağlı olarak meydana geldiğini söyleyen Stoacılar için gelecekle ilgili bu tür söylemleri ve kehanetle ilgili diğer unsurları kabul etmek uygun olsa da aynı gelecekteki olayların ebediyetten ötürü gerçek olduğunu söyleyenler için de söylenmemelidir; onların nedeninin Stoacılarıinkiyle aynı olmadığını gör, zira onların mantığı fazlasıyla dar bağlamda geçerliken, Stoacılarınkisi kısıtlanmamış ve özgür bir yapıdadır. [34] Öncül bir neden olmadan hiçbir şeyin olamayacağı kabul edilse bile bu nedenlerin ebedi nedenlerden ötürü uygun olmadığını söylemek neye yarar? Oysa neden bir şeye etki edendir⁷¹ ve onun da bir nedeni vardır, yara nasıl ölümün, hazımsızlık nasıl hastalığın, ateş nasıl alevin nedeniyse. Buna göre neden bir şeyin öncesinde meydana gelen bir şey olarak değil, o şeyi etkileyecek şekilde ondan önce gelen bir şey olarak anlaşılmalıdır. Top oynamanın nedeni benim sahaya inmiş olmam değildir, Hecuba'nın

causam interitus fuisse Troianis quod Alexandrum genuerit, nec Tyndareum Agamemnoni quod Clytaemnestram. Hoc enim modo viator quoque bene vestitus causa grassatori fuisse dicitur cur ab eo spoliaretur. ^[35] Ex hoc genere illud est Ennii,

*utinam ne in nemore Pelio securibus
caesae accidissent abiegnae ad terram trabes!*

Licuit vel altius, 'Utinam ne in Pelio nata ulla umquam esset arbor!' etiam supra, 'Utinam ne esset mons ullus Pelius!' similiterque superiora repetentem regredi infinite licet.

Neve inde navis inchoandi exordium cepisset.

Quorsum haec praeterita? quia sequitur illud:

*nam numquam era errans mea domo efferret pedem
Medea, animo aegra, amore saevo saucia,*

non erat ut eae res causam afferrent amoris.

[XVI 36] Interesse autem aiunt utrum eiusmodi quid sit sine quo aliquid effici non possit an eiusmodi quo aliquid effici necesse sit. Nulla igitur earum est causa, quoniam nulla eam rem sua vi efficit cuius causa dicitur; nec id sine quo quippiam non fit causa est, sed id quod cum accessit id cuius causa est efficit necessario. Nondum enim ulcerato serpentis morsu Philocteta quae causa in rerum natura continebatur fore ut is in insula Lemno

Alexander'i doğurmuş olması bu kadını Troialıların ölümünün nedeni kılmaz,⁷² Tyndareus Clytemnestra'nın babası olduğu için Agamemnon'un ölümünün nedeni değildir.⁷³ Nitekim bu şekilde iyi giyimli bir yolcu için de onun hırsızın onu soymasının nedeni olduğu söylenebilir. ^[35] Ennius'un şu sözü de bu türdendir:

*Keşke Pelius korusunda baltalar tarafından,
kesilmeden düşse köknar dalları toprağa!*⁷⁴

Daha geriye gidilebilse, “Keşke Pelius'ta hiç ağaç yetişmeseydi!”, daha da geriye giderek, “Keşke Pelius Dağı hiç olmasaydı!” denebilir, benzer şekilde sonsuza kadar geriye gidilebilir.

*Buradan başlamamış olsaydı tamamlanmamış
[geminin baş kısmı.*

Nereye kadar gider bu geçmiş olaylar? Zira devamı da şöyledir:

*Benim başıboş sahibem, Medea, asla evden dışarı
[adımını atmasaydı,
yiüreği gamlı, acımasız aşk ile yaralı.*⁷⁵

Bütün bu olaylar aşk nedeniyle gerçekleşti demek değildir. ^[XVI 36] Bununla birlikte bu türdeki, kendisi olmadan bir şeyin etkilenemeyeceği bir durum ile yine bu türdeki, bir şeyin kendisinden etkilenmesinin kaçınılmaz olduğu bir durum arasında fark olduğunu söylüyorlar. O hâlde bunların hiçbiri neden değildir, zira hiçbiri nedeni olduğu söylenen olayları kendi gücüyle etkilemez, dahası kendisi olmadan herhangi bir şeyin olmadığı şey neden değildir; o karıştığı şeyi onun nedeni olarak kaçınılmaz bir şekilde etkileyen şeydir. Yılan ısırığı henüz Philoctetes'te ıstıraplı acıya neden olmamışken, nesnelerin doğasında onun Lemnos Adası'nda

linqueretur? post autem causa fuit propior et cum exitu iunctor. ^[37] Ratio igitur eventus aperuit causam; sed ex aeternitate vera fuit haec enuntiatio, 'Relinquetur in insula Philoctetes,' nec hoc ex vero in falsum poterat convertere. Necesse est enim in rebus contrariis duabus—contraria autem hoc loco ea dico quorum alterum ait quid, alterum negat—ex eis igitur necesse est invito Epicuro alterum verum esse, alterum falsum, ut 'Sauciabitur Philocteta' omnibus ante saeculis verum fuit, 'Non sauciabitur' falsum; nisi forte volumus Epicureorum opinionem sequi, qui tales enuntiationes nec veras nec falsas esse dicunt, aut, cum id pudet, illud tamen dicunt, quod est impudentius, veras esse ex contrariis disiunctiones, sed quae in his enuntiata sint, eorum neutrum esse verum. ^[38] O admirabilem licentiam et miserabilem inscientiam disserendi! Si enim aliquid in eloquendo nec verum nec falsum est, certe id verum non est; quod autem verum non est, qui potest non falsum esse? aut quod falsum non est, qui potest non verum esse? Tenebitur igitur id quod a Chrysippo defenditur, omnem enuntiationem aut veram aut falsam esse; ratio ipsa coget et ex aeternitate quaedam esse vera et ea non esse nexa causis aeternis et a fati necessitate esse libera.

[^{XVII} 39] Ac mihi quidem videtur, cum duae sententiae fuissent veterum philosophorum, una eorum qui censerent omnia ita fato fieri ut id fatum vim necessitatis afferret, in qua sententia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Aristoteles fuit, altera eorum quibus viderentur sine ullo fato esse animorum motus voluntarii, Chrysippus tamquam arbiter honorarius medium

bırakılmasını sağlayan hangi neden bulunuyordu?⁷⁶ Ancak ardından onun ölümüyle daha yakından ve daha bağlantılı bir neden oluvermişti. ^[37] Dolayısıyla mantık olayın nedenini ortaya çıkarmış durumdadır. Buna karşın “Philoctetes adada bırakılacak” önermesi ebediyetten ötürü doğru olmuş ve doğrudan yanlışa doğru bir dönüşüm gerçekleştirememiştir. Gerçekten de iki zıt durumda –burada bahsettiğim karşıtlardan biri olanı söyler, diğeri onu olumsuzlar– ve dolayısıyla tam da bu durumlardan ötürü, isteksiz bile olsa Epicurus için birinin gerçek diğerrinin asılsız olması kaçınılmazdır. Örneğin “Philoctetes yaralanacak” durumu tüm çağların şahitliğinde gerçekken, “yaralanmayacak” durumu asılsızdır. Rezilce olacağı için bu tür önermelerin doğru ya da yanlış olmadığını söyleyen Epicurusçuların görüşünü tesadüfen de olsa izlemek istemiyoruz, oysa onlar daha da rezil bir şekilde birbirine zıt ayırıcı önermelerden doğan önermelerin de doğru olduğunu, ancak bu tür önermelerdeki durumların hiçbirinin gerçek olmadığını söylüyorlar. ^[38] Ne hayret verici bir yüzüzlük ve ne sefil bir tartışma cehaleti! Konuşmada bir şey ne doğru ne yanlışa, onun doğru olmadığı kesindir. Oysa doğru olmayan bir şey niçin yanlış olamasın ya da yanlış olan bir şey niçin doğru olamasın? O hâlde Chrysippus tarafından savunulan görüş benimsenecek: “Her önerme ya doğru, ya yanlıştır.” Mantığın kendisi belli unsurların ebediyetten ötürü gerçek olduğunu ve ebedî nedenler zincirinde yer almayıp aksine kaderin kaçınılmazlığından bağımsız olduğunu bize dayatıyor.

^[XVII 39] Bana öyle geliyor ki eski filozofların <bu konudaki> görüşleri ikiye ayrılıyor: İlkindeki filozoflar her şeyin kadere bağlı olarak gerçekleştiğini, dolayısıyla kaderin kaçınılmazlık gücünü kullandığını düşünüyor; bu düşüncedeki filozoflar Democritus, Heraclitus, Empedocles ve Aristoteles’tir. Diğerlerine göreyse bir kader olmaksızın zihinlerin hareketi isteğe bağlıdır. Chrysippus âdeta bir hakem onuruna sahip olup

ferire voluisse, sed applicat se ad eos potius qui necessitate motus animos liberatos volunt; dum autem verbis utitur suis, delabitur in eas difficultates ut necessitatem fati confirmet invitus. ^[40] Atque hoc, si placet, quale sit videamus in assensionibus, quas prima oratione tractavi. Eas enim veteres illi quibus omnia fato fieri videbantur vi effici et necessitate dicebant. Qui autem ab eis dissentiebant, fato assensiones liberabant negabantque fato assensionibus adhibito necessitatem ab his posse removeri; eique ita disserebant: 'Si omnia fato fiunt, omnia fiunt causa antecedente; et si appetitus, illa etiam quae appetitum sequuntur; ergo etiam assensiones. At si causa appetitus non est sita in nobis, ne ipse quidem appetitus est in nostra potestate; quod si ita est, ne illa quidem quae appetitu efficiuntur sunt sita in nobis. Non sunt igitur neque assensiones neque actiones in nostra potestate. Ex quo efficitur ut nec laudationes iustae sint nec vituperationes nec honores nec supplicia.' Quod cum vitiosum sit, probabiliter concludi putant non omnia fato fieri quaecumque fiant.

[XVIII 41] Chrysippus autem cum et necessitatem improbaret et nihil vellet sine praepositis causis evenire, causarum genera distinguit, ut et necessitatem effugiat et retineat fatum. 'Causarum enim,' inquit, 'aliae sunt perfectae et principales, aliae adiuvantes et proximae; quam ob rem cum dicimus omnia fato fieri causis antecedentibus, non hoc intellegi volumus, causis perfectis et principalibus, sed causis adiuvantibus et proximis.' Itaque illi rationi quam paullo ante conclusi sic occurrit: si omnia fato fiant,

orta yolu tutturma isteğindedir, bununla birlikte kendisini daha çok zihin hareketini kaçınılmazlıktan kurtarmak isteyenlerin tarafına katar. Kendi cümlelerini kurarken de gönülsüzce kaderin kaçınılmazlığını onaylamak uğruna güçlüklerle saplanır. ^[40] Sana da uygunsa bu hususu bir de ilk konuşmada incelediğim duyumlar bağlamında görelim: Her şeyin kadere bağlı olarak gerçekleştiğini düşünen eski filozoflar etkileme gücü ve kaçınılmazlıktan bahsediyordu. Onlardan farklı düşünenler ise duyumları kaderden kurtarıyor ve duyumların kadere bağlı olması durumunda kaçınılmazlığın bu kabullerden söküp atılabileceği <fikirini> reddediyordu. Şöyle söylüyorlardı: “Eğer her şey kadere bağlı olarak gerçekleşiyorsa her şey öncül nedene bağlı olarak gerçekleşiyor demektir. Eğer arzu varsa arzuyu takip eden unsurlar da var demektir, dolayısıyla duyumlar da vardır. Ancak arzu nedeni bizde bulunmuyorsa arzunun kendisi bile bizim yetkimiz dâhilinde değildir ve böyleyse arzudan etkilenen unsurlar da bizde bulunmuyor demektir. O hâlde ne duyumlar ne de eylemler bizim yetkimiz dâhilindedir. Buradan çıkan sonuç ise övgülerin, suçlamaların, onurların ve cezalandırmaların adil olmadığıdır.” Bu hatalı bir <çıkarım> olduğu için büyük olasılıkla var olan her şeyin kadere bağlı olarak gerçekleşmediği sonucuna varıyorlar.

[XVIII 41] Ancak Chrysippus hem kaçınılmazlığı reddedip hem de önceden belirlenmiş nedenler olmadan hiçbir şeyin gerçekleşmediğini düşündüğünden, kaçınılmazlıktan kaçıp kaderden kurtulabilmek için nedenleri türlere ayırıyor: “Bazı nedenler,” diyor, “tam ve temel, bazı nedenler ise yardımcı ve ikincildir. Dolayısıyla her şey öncül nedenlerden ötürü kadere bağlı olarak gerçekleşiyor dediğimizde bundan anlaşılmasını istediğimiz <her şeyin> tam ve temel değil, yardımcı ve ikincil nedenlerden ötürü <gerçekleştiğidir>.” Buna bağlı olarak az önce sunduğum mantığa göre ortaya şöyle bir sonuç çıkar: Eğer her şey kadere bağlı olarak gerçekleşiyorsa,

sequi illud quidem ut omnia causis fiant antepositis, verum non principalibus et perfectis sed adiuvantibus et proximis. Quae si ipsae non sunt in nostra potestate, non sequitur ut ne appetitus quidem sit in nostra potestate. At hoc sequeretur si omnia perfectis et principalibus causis fieri diceremus, ut, cum hae causae non essent in nostra potestate, ne ille quidem esset in nostra potestate.

[42] Quam ob rem qui ita fatum introducunt ut necessitatem adiungant, in eos valebit illa conclusio; qui autem causas antecedentes non dicent perfectas neque principales, in eos nihil valebit. Quod enim dicantur assensiones fieri causis antepositis, id quale sit facile a se explicari putat; nam quamquam assensio non possit fieri nisi commota viso, tamen cum id visum proximam causam habeat, non principalem, hanc habet rationem, ut Chrysippus vult, quam dudum diximus, non ut illa quidem fieri possit nulla vi extrinsecus excitata (necesse est enim assensionem viso commoveri), sed revertitur ad cylindrum et ad turbinem suum, quae moveri incipere nisi pulsa non possunt; id autem cum accidit, suapte natura quod superest et cylindrum volvi et versari turbinem putat. ^[XIX 43] 'Ut igitur,' inquit, 'qui protrusit cylindrum dedit ei principium motionis, volubilitatem autem non dedit, sic visum obiectum imprimet illud quidem et quasi signabit in animo suam speciem, sed assensio nostra erit in potestate, eaque, quemadmodum in cylindro dictum est, extrinsecus pulsa quod reliquum est suapte vi et natura movebitur. Quod si aliqua res efficeretur sine causa antecedente, falsum esset omnia fato fieri; sin omnibus quaecumque fiunt verisimile est causam antecedere, quid afferri poterit cur non omnia

kuşkusuz bunu takiben her şey önceden belirlenmiş olan temel ve tam değil de yardımcı ve ikincil nedenlere bağlı olarak gerçekleşir. Bu nedenlerin bizim yetkimiz dâhilinde olmadığı <fikirini> arzunun bizim yetkimiz dâhilinde olmadığı sonucu izlemez. Öte yandan her şeyin tam ve temel nedenlere bağlı olarak gerçekleştiğini söyleseydik, bunu bu nedenler bizim yetkimiz dâhilinde olmadığı için arzunun da bizim yetkimiz dâhilinde olmadığı sonucu izlerdi.

[42] En nihayetinde varılan bu sonuç kaderi kaçınılmazlığı da dâhil edecek şekilde tanıtana karşı etkili, öncül nedenlerin tam ve temel olmadığını söyleyenlere karşı etkisiz olacaktır. <Chrysippus> duyumların önceden belirlenen nedenlerden oluştuğunun söylenmesinin kendi başına kolayca açıklanabileceğini düşünüyor, buna göre duyum izlenimle oluşmasa bile yine de bu izlenim temel değil, ikincil bir nedene sahip olduğu için Chrysippus'un da kabul ettiği gibi az önce söylediğimiz mantığa sahiptir, bu anlayışa göre <izlenim> dışarıdan ateşlenmiş bir kuvvetle oluşamaz (oysa duyumun izlenimle harekete geçirilmesi şarttır), aksine itilmeden hareket etmeye başlayabilen bir şey olarak kendi silindir ve çemberinde döndürülür. Böyle olunca da <Chrysippus> <duyumun> doğasına uygun olarak silindir şeklinde hareket etmeye ve çemberinde döndürülmeye devam ettiğini düşünür. [XIX 43] “O hâlde,” diyor, “nasıl ki silindiri iten biri ona hareket ilkesi vermekle birlikte dönme hareketini vermiş olmazsa, mevcut görünüm de⁷⁷ aynı baskıyı uygulayacak ve âdeta zihne kendi görüntüsünü kazıyacaktır, buna karşın duyum da yetkimiz dâhilinde olacaktır, silindirle ilgili olarak da söylendiği gibi dışarıdan itimin ardından, devamında kendi kuvveti ve doğasına uygun olarak hareket ettirilecektir. Eğer öncül bir neden olmadan bir şeye etki edilmişse, her şeyin kadere bağlı olarak gerçekleştiği durumu asılsız olur; ancak gerçekleşen her şeyden önce bir nedenin bulunduğu akla uygunsa, her şeyin kadere bağlı olarak gerçekleşmediğini

fato fieri fatendum sit? modo intellegatur quae sit causarum distinctio ac dissimilitudo.’^[44] Haec cum ita sint a Chrysippo explicata, si illi qui negant assensiones fato fieri, fateantur tamen eas sine viso antecedente fieri, alia ratio est; sed si concedunt anteire visa nec tamen fato fieri assensiones quod proxima illa et continens causa non moveat assensionem, vide ne idem dicant. Neque enim Chrysippus, concedens assensionis proximam et continentem causam esse in viso positam, eam causam ad assentiendum necessariam esse concedet, ut, si omnia fato fiant, omnia fiant causis antecedentibus et necessariis; itemque illi qui ab hoc dissentiunt confitentes non fieri assensiones sine praecursione visorum, dicent, si omnia fato fierent eiusmodi ut nihil fieret nisi praegressione causae, confitendum esse fato fieri omnia; ex quo facile intellectus est, quoniam utrique patefacta atque explicata sententia sua ad eundem exitum veniant, verbis eos, non re dissidere.

^[45] Omninoque cum haec sit distinctio, ut quibusdam in rebus vere dici possit cum hae causae antegressae sint non esse in nostra potestate quin illa eveniant quorum causae fuerint, quibusdam autem in rebus causis antegressis in nostra tamen esse potestate ut illud aliter eveniat, hanc distinctionem utrique approbant; sed alteri censent quibus in rebus cum causae antecesserint non sit in nostra potestate ut aliter illa eveniant, illas fato fieri, quae autem in nostra potestate sint, ab his fatum abesse.

kabul etmek için hangi gerekçeye başvurulabilir? Böylece nedenler arasında bir ayrım ve farklılık bulunduğu anlaşılabilir.” ^[44] Chrysippus tarafından yapılan açıklamalar böyleyken, eğer duyumların kadere bağlı olarak gerçekleştiğini reddeden insanlar yine de bu duyumların öncül bir izlenim olmadan gerçekleştiğini savunuyorlarsa bu farklı bir mantık olur; buna karşın izlenimlerin önce geldiği, ancak ikincil ve yakın bir neden duyumu harekete geçirmede için duyumların kadere bağlı olarak meydana gelmediği sonucuna varıyorlarsa aynı şeyi söylememeye dikkat etsinler. Gerçekten de Chrysippus duyumun ikincil ve yakın nedeninin kavranan bir nesnede bulunduğunu kabul ederken, bu nedenin duyumsama için kaçınılmaz olduğunu kabul etmeyecektir, dolayısıyla eğer her şey kadere bağlı olarak gerçekleşiyorsa her şey öncül ve kaçınılmaz nedenlerden kaynaklanıyor demektir; dahası duyumun önceki izlenimlerin geçişi olmadan oluşmayacağını kabul etme noktasında Chrsyippus’a katılmayanlar benzer şekilde diyecektir ki, “Eğer her şey kadere bağlı olarak gerçekleşiyorsa, bir neden önceliği olmadan hiçbir şeyin olmayacağı koşuluyla her şeyin kadere bağlı olarak gerçekleştiği kabul edilmelidir.” Buradan da kolayca anlaşılır ki her iki taraf da görüşleri genişletilip geliştirildiğinde aynı sonuca varıyor ve meselede değil, <kullandıkları> sözcüklerde birbirlerine ters düşüyorlar.

^[45] Bu ayrım tümüyle böyleyken, kimi durumlara ilişkin doğru bir şekilde şu da söylenebilir: Nedenler önceden ortaya çıktığı için nedenleri oluşmuş olayları gerçekleşmekten alıkoymak yetkimiz dâhilinde olmaz. Kimi durumlarda ise nedenler önceden ortaya çıktıktan sonra bir şeyi başka türlü gerçekleştirmek de yetkimiz dâhilinde olmaz. İki taraf da bu ayrımı onaylıyor, ancak başkaları da kimi durumlarda nedenler önceden ortaya çıktığında, kadere bağlı olarak gerçekleştiği için, olayları başka türlü gerçekleştirmenin yetkimiz dâhilinde olmadığını düşünüyor, oysa kaderin yetkimiz dâhilinde olan unsurlarla bir ilgisi yoktur.

[XX 46] [...] Hoc modo hanc causam disceptari oportet, non ab atomis errantibus et de via declinantibus praesidium petere. 'Declinat,' inquit, 'atomus.' Primum cur? aliam enim quandam vim motus habebunt a Democrito impulsione quam plagam ille appellat, a te, Epicure, gravitatis et ponderis. Quae ergo nova causa in natura est quae declinet atomum (aut num sortiuntur inter se quae declinet, quae non?) aut cur minimo declinent intervallo, maiore non, aut cur declinent uno minimo, non declinent duobus aut tribus? [47] Optare hoc quidem est, non disputare. Nam neque extrinsecus impulsam atomum loco moveri et declinare dicis, neque in illo inani per quod feratur atomus quidquam fuisse causae cur ea non e regione ferretur, nec in ipsa atomo mutationis aliquid factum esse quam ob rem naturalem sui ponderis motum non teneret. Ita cum attulisset nullam causam quae istam declinationem efficeret, tamen aliquid sibi dicere videtur cum id dicat quod omnium mentes aspernentur ac respuant. [48] Nec vero quisquam magis confirmasse mihi videtur non modo fatum verum etiam necessitatem et vim omnium rerum sustulisseque motus animi voluntarios, quam hic qui aliter obsistere fato fatetur se non potuisse nisi ad has commenticias declinationes confugisset. Nam ut essent atomi, quas quidem esse mihi probari nullo modo potest, tamen declinationes istae numquam explicarentur; nam si atomis ut gravitate ferantur tributum est necessitate naturae, quod omne pondus nulla re impediante moveatur et feratur necesse est, illud quoque necesse est, declinare, quibusdam atomis, vel si volunt omnibus, naturaliter [...]

[XX 46] [...] Bu nedeni bu şekilde tartışmak ve başıboş dolaşıp rotalarından sapan atomlardan yardım beklememek gerekir. “Atom sapıyor,” diyor. Her şeyden önce niçin? İnsanların Democritus’tan edineceği hareket kuvveti başkadır, onun çarpma dediği itime aittir bu, ey Epicurus, senden <edinecekleri> kuvvet ise ağırlık ve yüke aittir. O hâlde atomu saptıran doğadaki yeni neden hangisidir? (Kura mı çekiyorlar yoksa, şu sapacak, şu sapmayacak diye?) Niçin çok küçük bir alanda sapıyorlar da büyük bir alanda sapmıyorlar? Niçin küçük bir sapma oluyor onlarınkisi, niçin iki ya da üç sapma olmuyor? [47] Tartışma değil keyfî tercih meselesi bu. Zira ne dışarıdan dürtülen atomun kendi yerinde hareket ettiğini ve saptığını, ne atomun içinden geçirildiği boşluktaki bölgesinden taşmamasının bir nedeni olduğunu, ne de atomun kendisinde kendi doğal ağırlık hareketini koruyamamasına neden olan bir değişiklik meydana geldiğini söylüyorsun. Buna göre <Epicurus> bu sapmanın gerçekleşmesi için herhangi bir neden ortaya koymazken, tüm insanlığın zihninin alay edip küçümsediği bir şey söylüyor olsa bile yine de kendince bir şey söylemiş oluyor. [48] Bana öyle geliyor ki hiç kimse kadere bu uyduruk sapma düşüncesine sığınmaktan başka bir direnme şekli bulamadığını itiraf eden bu filozoftan daha fazla kadere ve hatta her şeyin üzerindeki kaçınılmazlığı ve kuvveti onaylayıp zihnin isteğe bağlı hareketlerini ortadan kaldırmamıştır. Gerçekten de bana kalırsa var olduklarını kesinlikle onaylayamayacağımız atomlar var olsa bile sapmaları asla açıklanamaz, zira her yükün engellenmeden hareket edip taşınması kaçınılmaz olduğu için atomların ağırlıklarından ötürü taşınıyor olması da doğanın kaçınılmazlığına yorulursa, atomların sapması da kaçınılmaz olur ya da her şey için doğal bir şekilde isterse ki...

Açıklamalar

- ¹ Kitabın başındaki kayıp kısım için bkz. Sunuş.
- ² Yunanlar.
- ³ Marwede *vis... ratioque enuntiationum* ifadesini “önermelerin etkisi ve anlamı” (*force and meaning*), Rackham ise “önermelerin anlamı ve teorisi” (*meaning and the theory*) olarak çevirir. Biz ise burada içerik bakımından anlama (*vis*) ve biçimsel açıdan yöntem (ratio) vurgu yapıldığını düşündük. Karş. *Orat* 2.288: “*nam illa, quae verbi ratione et vi continentur, certa fere et definita sunt.*” Ayrıca *Orat*’taki bu ifadenin açıklaması olarak M. Tulli Ciceronis *ad Quintum Fratrem Dialogi Tres de Oratore* (Leipzig: Libraria Weidmannia, 1816), 380, n.13’te “*verbi ratione et vi: modo et significatione, quo vocabulum adhibetur...*” denir, buna göre *vis*= *significatio*, *ratio*= *modus* eşitlemeleri yapılabilir. Bkz. *Fat.* 1’deki *quam vim habeant ve rationem disserendi*.
- ⁴ Marwede, 80’de geçtiği gibi Cicero *Fat.*’ta bir olayın gerçekleşme olasılığını *posse fieri*, gerçekleşmeme olasılığını ise *non posse fieri* kalıbıyla gösterir. Bkz. *Fat.* 13; 17; 27; 32. Günümüze ulaştığı kadarıyla “olabilir” anlamındaki *possibilis* sıfatının kullanıldığı en eski kaynak Quint. *Inst.* 3.8.25, tersi olan *impossibilis*’in kullanıldığı en eski kaynak ise P. Alfenus Varus, *Digestorum* 28.5.46, sonrasında ise Quint. *Inst.* 5.10.18’dir.

- ⁵ Karş. *Fat.* 17.
- ⁶ *Disserere* fiili ve ondan türeyen farklı kullanımlar için bkz. *Fat.* 9; 38; 40.
- ⁷ Cicero burada *Nat.* ve *Div.*'den söz etmektedir.
- ⁸ Cicero aynı yöntemi uyguladığı başka bir eserinde şöyleder: "Kim kendisine makul görünen hususları kabul etmez?" (*Fin.* 5.76)
- ⁹ Metnin tümünü göz önünde tutarsak, Cicero'nun diğer eserlerinden farklı olarak kader üzerine kendi görüşlerini paylaştığını görürüz, dolayısıyla buradaki rastlantının (*casus*) Cicero'nun Hirtius'la Puteoli'de karşılaşması ve onun kendisinden kader üzerine konuşmasını istemesi (*Fat.* 4) olduğunu düşünebiliriz.
- ¹⁰ Puteoli, Campania kıyısında modern ismi Pozzuoli olan bir kentti. Mineral kaynaklarıyla Romalılar için gözde tatil bölgelerinden biriydi. İsmi Puteoli'den alan Puteolanum ise Cicero'nun Puteoli yakınındaki çiftliğinin adıdır. Bkz. *Att.* 16.1.1.
- ¹¹ MÖ 44 yılı, 17 Nisan - 17 Mayıs arası.
- ¹² Turnébe Cicero'nun burada felsefe çalışmalarını kastettiğini düşünür, Bremi'ye göreyse Cicero çocukluğundan beri felsefe konularının içinde yaşıyor olamaz, buradan anlaşılması gereken özgür çalışmalar, ama özellikle de belagat çalışmaları olmalıdır. Turnébe ve Bremi yorumu için bkz. *M. T. Ciceronis Pars Tertia sive Opera Philosophica ad Optimos Codices*, vols 4, ed. M. N. Bouillet (Paris: 1831), 681, n.9. Marwede ise Cicero'nun genç yaşlarından itibaren felsefeye ilgi duyup bu konuda çalıştığını (*Fam.* 4.4.4; *Nat.* 1.6; *Tusc.* 5.5; *Off.* 2.4) ve mecazi olarak "çocukluğumdan beri" (*a pueritia*) ifadesini kullandığını söyler. Aynı yazar metnin devamından da anlaşılacağı üzere Hirtius'un felsefeden ziyade hatipliğe ve Cicero'nun hatiplik alanındaki çalışmalarına ilgi duy-

duğuna dikkat çeker (Marwede, 85-86). Dahası metinde Hirtius'un felsefeye ilgi duyduğuna ve kendisini bu çalışmalara adanmışa (*eis studiis... deditus*) dair herhangi bir atıf da yoktur, dolayısıyla bu konuda her iki yorumun da doğruluğu tartışmaya açıktır. Ayrıca bkz. Schallenberg, 89-91.

- ¹³ Cicero burada üslup olarak kendisinden birinci çoğul şahısla bahseder (*noster... nobis... nos... viximus*).
- ¹⁴ Marwede Cicero'nun burada Hirtius'u toplumun huzuru ve barışı için çalışan biri olarak resmettiğini söyleyip, yine Cicero'nun mektuplarında Hirtius'un da dâhil olduğu Caesar yanlılarının toplumsal huzura nasıl zarar verdiğini anlattığını (örneğin *Att.* 14.22.1'de) hatırlatır (Marwede, 87).
- ¹⁵ Burada kastedilen retorikten ziyade Academia'ya özgü hitabet alıştırma/uygulamaları da (*oratoriae exercitationes*) olabilir (Marwede, 91), dolayısıyla *rhetorica vestra*'yı "siz Academiacıların hitabet alıştırma/uygulamaları" olarak okumak mümkündür. Rackham ise "*rhetorical discourses of your school*" (okulunuza özgü retorik konuşmalar) olarak çevirir. Ancak burada Marwede'nin üzerinde durduğu bir husustan da bahsetmek gerekir: Cicero *Fat.* 3'te hitabet ile felsefenin iki ayrı disiplin olduğunu belirtir, ardından konuşacakları konunun hitabetle mi, yoksa felsefeyle mi ilgili olacağını belirlemeyi Hirtius'a bırakır. Hirtius'a kalmış olan seçenekler Academia hitabeti ya da Academia felsefesi değildir. Yine Cicero'nun Academia felsefesine mensup biri olduğu için Academiacı hitabet ilkelerine bağlı olduğu söylenebilirse de hitabette eklektik olduğu için burada *rhetorica vestra* ile kastedilenin "sizin Academiacı hitabet ilkeleriniz" olduğu söylenemez (91-92). Yine Marwede buradaki *vestra*'nın (sizin) arkaik hâli olan *vostra* olup olamayacağını, yani yanlış okunmuş olup olamayacağını tartışır. Yazara göre

böyle yanlış bir okuma olmuş olsa bile Cicero'nun niçin *nostra*'nın arkaik kullanımını tercih ettiği sorusunun açıkta kalacağını söyler. Rackham, Yon, Bayer ve Giomini'nin edisyonlarında da buradaki olası arkaik kullanıma ilişkin herhangi bir bilgi yoktur. Biz de çevirimizde ilgili ifadeyi olduğu gibi çevirmeyi (“sizin retoriğiniz”) tercih ettik.

- 16 “Sana yük olmazsa” şeklinde Türkçeleştirdiğimiz “*si tibi non est molestum*” Cicero'nun *Fam.* 5.12.10'da da kullanıldığı bir kalıptır.
- 17 Cicero'nun MÖ 45 sonbaharında tamamladığı *Tusc.*'un beş kitabı da Brutus'a adanmış olan, ana konuşmacısının Cicero olduğu bir felsefe metnidir. Cicero Aristotelesçi diyalog tarzına uygun olarak *Tusc.*'un her kitabına bir önsözle başlar ve devamında konuları Carneadesçi ve Academiacı tarzda ele alır. Ana konuşmacı (yani öğretmen) ortaya koyduğu bir tezi ara vermeksizin tartışır. Bkz. M. von Albrecht, *A History of Roman Literature: From Livius to Boethius with Special Regard to Its Influence on World Literature*, 1 (London: Brill, 1997), 533. Burada ise tartışılacak olan tezi (*propositum disputandi*) belirleyen Hirtius, ana konuşmacı ise yine Cicero'dur.
- 18 Bu ifadeyi yorumlayan Turnébe burada Romalıların değil Yunan filozofların tartışma konularının geçtiğine vurgu yapar, dolayısıyla Cicero'nun Romalılığını öne çıkararak mütevazı bir tavır takındığını düşünebiliriz.
- 19 Buradaki “uzun bir ara” ile (*longum intervallum*) hangi dönemin kastedildiği açık değildir. Ancak Falconer'e göre Cicero burada neredeyse kırk yıl önce Yunanistan ve Küçük Asya'daki öğrencilik günlerinde bir teze karşılık yaptığı doğaçlama açıklamayı hatırlıyor olabilir. Bkz. W. A. Falconer, “A Review of M. Durand's *La date du De Divination*”, *CPh* 18 (1923), 313. Ancak yukarıda da değindiğimiz gibi Cicero *Tusc.*'ta da belli bir felsefi

teze karşılık biçim olarak buradakine benzer bir açıklama yapmıştır, dolayısıyla Cicero'nun burada *haec studia* ile kastettiği şeyin herhangi bir felsefe konusundan ziyade kaderle ilgili konular olabilir. Yine Cicero'nun niçin bu tartışma türüne çekinerek yaklaştığı da belirsizdir.

- ²⁰ Eserin bu kısmı kayıptır. Bkz. Sunuş.
- ²¹ Sidonlu Antipater II. yüzyılda yaşamış bir epigram yazarıydı. Marwede, 96'ya göre Cicero burada Antipater'in kronik ateşli hastalığından (*febris*) bahsediyor olmalıdır. Antipater'in aynı hastalığından bahseden diğer metinler için bkz. V. Max. 1.8. Ext. 16; Plin. Nat. 7.172.
- ²² Cicero burada şair Antipater'in de içinde bulunduğu, kış gündönümüne (*bruma*) denk gelen en kısa günde (*brumalis dies*) doğmuş kişilerin belli bir hastalıktan muzdarip olduğunu söyler. Bu aynı zamanda Posidonius'un görüşüdür. (Marwede, 96)
- ²³ Karş. August. C.D. 5.2.
- ²⁴ Marwede, 96-97'de Posidonius'un zamanında idrar ve parmak incelemesinin hastalıkların teşhis ve tedavisinde önemli rol oynadığı hatırlatılır.
- ²⁵ Cicero burada "temas" olarak Türkçeleştirdiğimiz *contagio* sözcüğünü kullanıyor. *Contagio* 4-5 arasındaki kayıp kısımda Chrysippus ve Posidonius tarafından savunulmuş olduğunu söyleyebileceğimiz Stoacı *sumpatheia* (συμπάθεια) kavramının Latince çevirisi olmalıdır. Luck "dokunma, temas" anlamındaki *contagio*'nun *sumpatheia*'yı iyi karşılamadığını düşünerek onun yerine metinde öncelikli olarak "ilişki, bağ" anlamındaki *cognatio*'nun kullanılmış olabileceğini, başka deyişle burada hatalı bir okuma olabileceğini varsayar, zira Stoa felsefesinde *sumpatheia* evreni meydana getiren nesneler arasındaki ilişkiyi ve uyumu ifade eder. Luck bu noktada (M. Ant. 9.9'dan hareketle) Stoa düşüncesine göre "et-

kilenen bir nesnenin, kendisini etkileyen diğer nesneyi etkilemek zorunda olmadığını” dile getirir (Luck, 98). Yine yazar aynı yerde Cicero’nun *Nat.* 2.19 (*rerum consentiens conspirans continuata cognatio*: nesneler arasındaki uyumlu, bir örnek, kesintisiz duygudaşlık), 3.28 (*cognatione continuata*: kesintisiz duygudaşlıkla) ve *Div.* 2.142’de (*continuatio coniunctioque naturae*: doğanın kesintisizliği ve birleşikliği) *sumpatheia* için kullandığı tanımları örnek gösterir. Ayrıca Cicero’nun tüm külliya-tı incelendiğinde görülür ki *contagio* terimi *sumpatheia* anlamında hiç kullanılmamıştır, dolayısıyla Luck’ın *contagio* yerine *cognatio* önerisi bağlam göz önünde tutulduğunda yersiz ya da desteksiz değildir. Bununla birlikte Marwede, 98-99 *Fat.* 5 ile 7’deki *cognatio* kullanımlarının (“bağ” anlamındaki *conexio* ile “bağlantılı, bileşik olma” anlamındaki *coniunctio* terimlerinin eşiti olarak) *Div.* 2.92’deki (*Quae potest igitur contagio ex infinito paene intervallo pertinere ad lunam vel potius ad terram?* Dolayısıyla bu duygudaşlık Ay’ı ve yeryüzünü neredeyse sonsuz mesafeden nasıl etkileyebilir?) *contagio* kullanımıyla aynı olduğunu dolayısıyla metindeki *contagio* kullanımının doğru kabul edilmesi gerektiğini söyler. Karş. *Posidonius. III. The Translation of the Fragments*, ed. I. G. Kidd (London: Cambridge University Press, 1999), 161, n.19.

²⁶ Latince *laqueus* ilkin “ip, bağ” anlamındaysa da ipteki karışmışlığı ve kördüğüm hâlini yansıtan “kurnazlık, tuzak” anlamını da verir. Cicero Stoacıların kurnaz ya da tuzak niteliği taşıyan çıkarımlarından bahsettiği *Orat.* 1.43 ve *Tusc.* 5.76’da bu terimi kullanır.

²⁷ Bkz. *Fat.* 5.

²⁸ Cicero *Div.* 1.79’da da bu konuya değinir.

²⁹ Bkz. Hippocratesçi *De Aere, Aquis et Locis* 5 ve 6; Marwede, 108.

- ³⁰ Cicero *Nat.* 2.17’de de bu konuya değinir, buradaki aktarıma göre kimi bölge ve kentlerde havanın yoğunluk özelliği insanların yaratıcı gücüne etki eder. Ancak Reiss’ın metnin bu bölümünü değerlendirirken de dikkat çektiği gibi Cicero burada yerel bölgelerin (niteliklerinin) insan eylemlerinin sürelerini ve türlerini kısmen etkilediğini söyler. Yazar Cicero’nun genel felsefe külliyyatını da göz önünde tutarak Cicero’nun bilgeyi “özgürce yaşayan” olarak tanımladığına vurgu yapar. Dolayısıyla metnin geri kalan kısmını okurken, yazarın bakış açısına göre Cicero’nun konumun belirleyici niteliklerini aşarak “istediği gibi yaşama gücüne” (*potestas vivendi ut velis*) sahip olan ideal bireyi düşündüğünü de göz önüne tutmamız gerekir. Bkz. Timothy J. Reiss, *Mirages of the Self: Patterns of Personhood in Ancient and Early Modern Europe* (London: Stanford University Press, 2003), 132.
- ³¹ Stoacı Zenon.
- ³² MÖ III. yüzyılın ortalarında Platon okulunun başında bulunan Arcesilas özellikle Pyrrhon’un kuşkucu yaklaşımından doğan bilgiye erişemezlik düşüncesini Platoncu ekole sokmasıyla bilinir.
- ³³ Platon ve Aristoteles’in derslerini dinlemiş olan Theophrastus (MÖ 371-287) özellikle doğa araştırmalarıyla bilinir.
- ³⁴ Isthmus Latince “yarımadayı karaya bağlayan dar kara parçası” anlamındadır, dolayısıyla kıstak olarak Türkçeleştirilebilir, ancak burada özel bir isim olarak Corinthus Kıstağı kastedildiği için olduğu gibi bıraktık. Nemea ise mitolojide Hercules’in Nemea aslanını öldürdüğü, Cleonae ile Phlius arasında kalan vadidir. Hem Isthmus’ta, hem de Nemea’da belli dönemlerde oyunlar ve müsabakalar düzenlenirdi; Cicero burada bunları kastediyor olmalıdır.

- ³⁵ MÖ 55 yılında Pompeius tarafından Campus Martius yakınında inşa ettirilmiş bir yapıdır, Caesar bu yapının içindeki heykelin önünde öldürülmüştü.
- ³⁶ Ayın birinci günü için *kalendae*, on beşinci günü için *idus*.
- ³⁷ Karş. Cic. *Div.* passim.
- ³⁸ Marwede'nin de bildirdiği gibi (s.110) buradaki farklı nedenlerden (*differentes causae*) anlaşılması gereken, Cicero'nun *Fat.* 7-8'de bahsettiği hava yoğunluğu gibi "dışsal nedenler" yani "dışsal etkiler" dir.
- ³⁹ Burada Cicero ile Chrysippus yüz yüze konuşmadığı için Chrysippus'un bu çıkışının kurgusal olduğunu düşünebiliriz. Bkz. Marwede, 110.
- ⁴⁰ Buradaki "doğal ve öncül nedenler" (*causae naturales et antecedentes*) yukarıda "dışsal" olarak nitelediğimiz "farklı nedenler" dir (*differentes causae*). Marwede'nin yorumuna göre (110-111) Cicero'nun bu nedenlere "öncül" demesinin nedeni sonuçtan önce geliyor olmalarıdır. "Doğal" demesinin nedeni ise açık değildir. Yazara göre en olası açıklama şudur: Cicero'nun zihninde bu nedenlerin oluşturduğu sonucun doğal düzene tabi olmalarıdır, başka deyişle tek tek insanlar üzerinde etkili olmuş dışsal araçlar tarafından oluşturulan tüm sonuçların bir şekilde doğaya tabi olmalarıdır. Marwede muhakemesini sürdürür: Cicero "neden" terimini daimî olarak *Fat.* 9-11'de "dışsal neden" anlamında kullanıyorsa, bu durumda burada *Fat.* 7-8'de olduğu gibi daha genel terimler kullanarak dışsal unsurların bireyin niteliklerini oluşturabilmesi gerektiğini, ancak sadece isteğe bağlı eylemleri yaratabileceğini savunuyor olmalıdır (111).
- ⁴¹ Temel nedenler (*principales causae*), Marwede'ye göre (112), insanın doğuşundan itibaren taşıdığı nitelikleri meydana getiren asli nedenlerdir.

- ⁴² MÖ 380-300 yılları arasında yaşamış olan Megaralı Stilpo, Citiumlu Zenon'un öğretmenlerinden biriydi.
- ⁴³ D.L. 2.120'de Stilpo'ya adadığı bir epigramında onun içki içmekten öldüğünü anlatır, ancak kadınlara düşkünlüğünden bahsetmez.
- ⁴⁴ Cicero *Tusc.* 4.80'de de bu öyküyü anlatır. Buna göre *Fat.*'taki aktarıma uygun olarak "insanın karakterini görünüşünden anlayabileceğini iddia eden Zopyrus'un" (*Zopyrus, qui se naturam cuiusque ex forma perspicere profitebatur*) "Socrates'te hiçbir kusur olmadığını bilen/söyleyen başkaları tarafından alay konusu yapıldığını" (*derisus est a ceteris, qui illa in Socrate vitia non agnoscerent*) söyler. Ancak Socrates nesnel ya da özgüveni yerinde bir adam olduğu için belki de Zopyrus'a destek çıkar ve "bu kusurlarla doğduğunu, ancak aklı sayesinde onları kendisinden söküp attığını" (*cum illa sibi sic nata, sed ratione a se deiecta*) söyler. *Tusc.*'ta Alcibiades'in adı geçmese de onun en azından Socrates'in çevresindeki Zopyrus'la alay eden insan grubu içinde olduğunu tahmin etmek zor değil, zira görüldüğü gibi aktarımlardan birinde Alcibiades'in kahkaha attığı, diğerinde ise etraf-taki insanların Zopyrus'la alay ettiği söyleniyor. Socrates ile Alcibiades arasındaki homoerotik ilişkiyi de düşünürsek Alcibiades'in Socrates'in zihnine ve bilgeliğine olan hayranlığı ona Socrates'in asla kusurları olan biri olmayacağını düşündürmüştür. Böylece Alcibiades'in kahkahasının kaynağını da öğrenmiş oluyoruz. Cicero'dan neredeyse dört yüzyıl sonra yaşamış olan Diogenes Laertius'un (2.5.45-46) Aristoteles kaynaklı aktarımına bakarsak, Syria'dan Atina'ya gelen büyücü (*magos*) Zopyrus –Cicero'nun yukarıdaki aktarımlarından farklı olarak– kehanette bulunur ve Socrates'e sonunun çok kötü olacağını söyler. Zopyrus ile Socrates karşılaşmasına ilişkin başka da bir şey bilmiyoruz, sadece Platon'un

meşhur Phaedo'sunun günümüze ulaşmayan Zopyrus başlıklı bir diyalog yazdığı söyleniyor. Belki bu diyalog günümüze ulaşsaydı, katı Zopyrus'un çirkin Socrates'le olan diyalogunun detayları ve hatta onun üzerinden Alcibiades'in Socrates hayranlığı üzerine daha başka şeyler söyleyebiliyor olabilirdik. Ancak elimizdeki metinlere baktığımızda şundan emin olabiliriz ki Socrates'in felsefesinin merkezinde yer alan "daima araştırmak" fikri sadece Socrates'in dışındaki unsurları değil, Socrates'in kendisini de kapsıyordu. Platon'un da *Phaedrus* 230A'da aktardığı gibi Socrates, "Bu mitsel unsurları değil, kendimi araştırıyorum," diyor ve ekliyordu: "Bilmek istiyorum, Typhon'dan daha karmaşık ve daha çılgın bir canavar mıyım, yoksa doğası gereği tanrısal ve dingin bir kaderi olan nazik ve kendi hâlinde bir canlı mıyım." Phaedo'nun Zopyrus adlı eseri günümüze ulaşsaydı, – Phaedo'nun Platon'un diğer diyaloglarından öğrendiğimiz görüşlerinden hareketle söylüyorum– muhtemelen kendisini de tanımak isteyen Socrates'i Zopyrus karşısında haklı çıkarırdı, zira Zopyrus sık vurgulandığı üzere doğal görünüş ile doğal karakteri birbiriyle örtüştürürken, "doğal olarak" insanın akıl (*ratio*) ya da eğitim/ disiplin (*doctrina*) ile değişemeyeceğini düşünüyor, Socrates ise buna karşı çıkıyordu. Joseph Cropsey'in dikkat çektiği gibi (*Plato's World: Man's Place in the Cosmos* [Chicago: The University of Chicago Press, 1995], 176), Phaedo da diyaloglarda "insani agon'un, yani mücadelenin doruk noktasının felsefenin doğayla çatışması, ona karşı gelmesi" olduğunu düşünüyordu. Malum karşılaşmada da Socrates'in felsefeyi, Zopyrus'un da doğayı simgelediği açıktır, peki Alcibiades neyi simgeliyor? Belki bedensel hazzı, belki gençlik ateşini, belki de bu minvaldeki başka bir şeyi. Ayrıca Zopyrus'la ilgili olarak karşı. *Scriptores Physiognomici* 1.8-10; Marwede, 114.

- ⁴⁵ Marwede Cicero'nun verdiği Stilpo ve Socrates örneklerinin isteğe bağlı eylemlerin doğal nedenlerden değil, arzudan kaynaklandığını göstermeye dönük olduğunu düşünür (113). Örneklerden sonraki çıkarımdan da anlaşılabileceği gibi Cicero'ya göre arzu isteğe bağlı eylemleri tümüyle kontrol eder, öyle ki bireyin doğal nedenlerden kaynaklanan belli bir karakteristiğini ve karakteristik özelliklerini ortadan kaldırabilir. Bununla birlikte Cicero metnin bu kısmında ve devamında kehanetin kaderin varlığına delil olmayacağını düşünür.
- ⁴⁶ Burada "ilim" olarak çevirdiğimiz sözcük *ars*'tır. Rackham (204) bu *ars*'ın teorik ya da pratik olarak olguların sistemli bir şekilde toplanması anlamında "ilim" (*science*) olduğunu söyler.
- ⁴⁷ Chrysippus ile Diodorus Cronus arasındaki görüş ayrılığına ilkin burada dikkat çekiliyor. Bkz. Marwede, 118. Karş. *Fam.* 9.4. Megaralı Diodorus ya da felsefe geleneğindeki yaygın ismiyle Diodorus Cronus'un yaşamı hakkında detaylı bilgimiz yoktur. Başka yazarlar tarafından felsefi etkinliğine ilişkin yapılan aktarımlardan MÖ IV. yüzyılın ortalarında doğmuş olduğunu düşünebiliriz. Diogenes Laertius, Caria'daki bir Ionia kenti olan Iasos'ta doğan Diodorus'un Ameinias'ın oğlu olduğunu söyler. Başka paradokslar yanında Yalancı Paradoksu'nu da bulan Eubulides'in bir öğrencisi olan Apollonius Cronus'un gözetiminde felsefe eğitimi aldığını biliyoruz. Cronus adını hocası Apollonius'tan aldığını düşünebiliriz. "Eski/geri kafalı (eski tarzda düşündüğü için yeni problemler karşısında zorlanan)" anlamındaki Cronus adının aksine geleneğe meydan okuyan yenilikçi bir karakteri vardı Diodorus'un, örneğin erkek egemen eğitim sisteminde beş kızını da diyalektikçi olarak yetiştirmişti. Asia Minor'den ayrılıp Atina'ya giden ve orada bir süre felsefe üzerine çalışan Diodorus Megaralı Philo, Citium-

lu Zenon ve Sidonlu Zenon gibi Stoacılara önderlik etti. Daha sonra Academia'nın başına geçip okulun yönünü Kuşkuculuğa çeviren Arcesilaus'un da Diodorus'tan etkilendiği söylenir.

Diodorus'un literatürde "Temel Argüman" (*ku-rieuon* ya da *kurios logos*) olarak bilinen mantık tezi onun kader ve zorunluluk anlayışıyla yakından ilgilidir. Diodorus'un hangi argüman türünü kullandığı, bu argümandaki öncül önermeleri, argümanın hedefi ve Diodorus'un bu argümanla ilgisi bulunan diğer konularda savunduğu görüşler bilinmektedir. Ne yazık ki argüman günümüze tümüyle aktarılmamış ve yeniden düzenleyenler olmuşsa da hiçbiri tatmin edici olmamıştır. Bu konuyla ilgili olarak bkz. F. S. Michael, "(VII.) What is the Master Argument of Diodorus Cronus?", *American Philosophical Quarterly* 13.3 (1976), 229. Ayrıca bkz. A. F. Mikel, "The Master Argument of Diodorus Cronus" (Yayınlanmamış Doktora Tezi), The Florida State University, 1992, 11.

Argümanın temelinde Diodorus'un mümkün olanı hâlihazırda gerçekleşen ya da gerçekleşecek olan olarak değerlendirmesi yatar. Buna göre kaçınılmaz olan da hâlihazırda gerçekleşen ya da gerçekleşecek olandır. Epictetus'un aktarımına göre bu iki temel yargı şu önermelerin birbiriyle uyumsuz olduğunu kabul eder:

- 1) Geçmişte gerçekleşmiş olan kaçınılmazdır.
- 2) İmkânsız olan mümkün olandan <sonra> kaynaklanmaz.

3) Gerçekleşmemiş ve gerçekleşmeyecek olan mümkündür. Bkz. *Epict.* 2.19.1-5. Bkz. W. Kneale – M. Kneale, *The Development of Logic* (Oxford: Oxford Clarendon Press, 1962), 119; J. Hintikka, *Time and Necessity: Studies in Aristotle's Theory of Modality* (Oxford: Oxford University Press, 2002), 180; N. Rescher, "A Version of

the ‘Master Argument’ of Diodorus”, *Journal of Philosophy* 63 (1966), 439.

Mikel’in de belirttiği gibi Diodorus’un düşüncesine göre birinci ve ikinci önerme açıkça doğru olduğunda üçüncü önerme kabul edilmeyip olumsuzlanmalıdır. Buna göre üçüncü önermenin olumsuzlanması olabilirliğin tanımını verir: Gerçekleşmemiş ya da gerçekleşmeyecek olan hiçbir şey mümkün değildir. Mates Diodorus’un bu çıkarımını tersten okur: “Mümkün olan gerçekleşmiş ya da gerçekleşecek olandır.” Bkz. *Stoic Logic* (Berkeley ve Los Angeles: University of California Press, 1961), 37. Diodorus’un bu argümanında olabilirliğin tanımlanmasıyla birlikte diğer alethik kip durumları ve zorunluluk da kolayca bulunabilir: Lp p’nin zorunluluğunu, Mp p’nin olabilirliğini, $\neg$ olumsuzlamayı ve $\equiv$ ancak ve ancak bağlacını temsil etsin; zorunluluk ve olabilirlik şu formülle göre birbirini tanımlayabilir:

$$(1) Lp \equiv \neg M\neg p.$$

Temel Argüman’a göre:

$$(2) Mp \equiv (p \text{ gerçekleşmiştir ya da } p \text{ gerçekleşecektir.})$$

$$(2)'de p \text{ yerine } \neg p \text{ koyarsak,}$$

(3) $M\neg p \equiv (\neg p \text{ gerçekleşmiştir ya da } \neg p \text{ gerçekleşecektir.})$ sonucu çıkar. (1) ve (3)’ten (4)’ü elde ederiz:

$$(4) L\neg p \equiv \neg(\neg p \text{ gerçekleşmiştir ya da } \neg p \text{ gerçekleşecektir.})$$
 Bu formül için bkz. A. F. Mikel, *a.g.e.*, s.10.

A. F. Mikel’in de bildirdiği gibi argümanın isminden (“temel” ya da “yönetici” olsun) onun Diodorus’un takipçileri tarafından tartışmasız kabul edildiğini düşünebiliriz. P. M. Schuhl’a göreyse Temel Argüman Eski Çağ yazarları tarafından determinizm ile fatalizmin başka deyişle kaderciliğin bir biçimi olarak değerlendirilmiş, dolayısıyla argümanı (*logos*) betimleyen “temel” ya da “yönetici” anlamındaki sıfat (*kurios*) kaderin gücünü gösteriyor olmalıdır.

Temelde Diodorus'un olabilir olan ile kaçınılmaz olanı birbirinden ayırdığını da görüyoruz, buna göre p yanlış bir ifade (*lekton*) olsun, p'nin gelecekte gerçekleşeceğini biliyorsak, Diodorus'un tanımına göre p olabilir olan olmakla birlikte (en azından şimdilik) kaçınılmaz olan değildir. "Dolayısıyla olabilir olan kaçınılmaz olarak kaçınılmaz olan değildir." Bu durum W. Kneale ile M. Kneale'nin eserinde bahsedilen şu iki olası durumla yakından ilgilidir: "Geçmişle ilgili <gerçekleşmiş olana ilişkin> her doğru ifade kaçınılmazdır" ya da "Geçmiş zaman kipindeki her doğru ifade kaçınılmazdır."

- ⁴⁸ Canicula: Eski Türkçede Şuarâ-i yemânî, Şîrâ-i yemânî, Akyıldız ya da -Büyük Köpek Takımyıldızı'nın en parlak yıldızı olduğu için- Köpekyıldızı olarak bilinen yıldız. Bkz. M. Pultar, *Yıldız Adları Sözlüğü* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007), 2 ve 62. Yıldızın ismi Latince "köpek" için kullanılan *canis* isminden gelir.
- ⁴⁹ Fabius kurgusal ya da hipotetik bir kişidir. Bkz. Marwede, 125.
- ⁵⁰ Marwede'nin bu koşullu önerme hakkındaki açıklaması doyurucudur (120): "‘Birisi Canicula doğarken doğmuşsa denizde ölmeyecektir’ koşullu önermesi Cicero tarafından astrolojik ilke örneği olarak değil, hipotetik bir örnek olarak sunulur. Bu koşullu önerme güncel bir örnek ya da hipotetik bir örnek olsun, neticede bu önermenin doğru olduğu varsayımı Cicero'nun *Fat.* 12 ve 14'teki Chrysippus'a karşı kullandığı argümanlarının başlangıç noktasıdır. Cicero'nun bu argümanlar bağlamında kehanetin varlığını kabul ettiği de anlaşılabilir. Açık ki bu argümanlar ancak varsayımını bu koşullu önermenin doğru olduğu argümanlar bağlamında öne sürdüğünde Chrysippus'a karşı etkili olabilir. Buna karşın Chrysippus 'Eğer birisi Canicula doğarken doğmuşsa denizde ölmeyecektir' koşullu önermesinin salt kendisinin doğru

koşullu önerme kriterine göre ‘doğru olan koşullu önermeler’ olarak yorumlanabilen astrolojik ilkeler mevcut olduğunda doğru olduğunu varsayabiliyordu. Cicero burada Chrysippus’un özel bir doğru koşullu önerme kriterine sahip olduğunu farkındaydı (Ac. 2.143). Son kertede Cicero kehanet diye bir şey varsa, Chrysippus’un astrolojik ilkeleri açıklayabilecek kriterine göre doğru koşullu önermeler olduğunu da varsaymış olmalıdır. *Fat.* 15’te ise Cicero Chrysippus’un astrologların ve diğer kehanetçilerin ilkelerinin koşullu önermeler olarak değil, reddedilen bağlantılar olarak yorumlanması gerektiğini düşündüğünü aktarır. *Fat.* 15 ve 16’da Cicero bu düşüncüyü Chrysippus’un olasılık doktrinini yenilemekten kaçınmak için kullandığı bir *ad hoc* aracı olarak görür. Oysa Chrysippus’un bir ihtimal Eski Çağ’daki alakasız diyalektikçi ününden yararlandığı için böyle bir araca sarılmış olması inceleme dışıdır. Bkz. D.L. 7.180 (=SVF 2.1). Dolayısıyla... Chrysippus’un düşüncesinin temelinde astrologların ve diğer kehanetçilerin koşullu önermeler olarak yorumlanan ilkelerin yine onun doğru koşullu önerme kriterini karşılamaması yatar. Neticede ‘Eğer birisi Canicula doğarken doğmuşsa denizde ölmeyecektir’ koşullu önermesi Chrysippus’un kriterine göre yanlıştır.” Bu açıklamayla birlikte yine Marwede’nin bildirdiği gibi Chrysippus’a atfedilen bir doğru koşullu önerme kriteri yoktur. Ancak D.L. 7.75’te (=SVF 2.215) yazılana bakılırsa Stoacılar koşullu bir önermenin doğruluğunu önermedeki öncülün sonucun karşıtıyla uyumsuz olmasıyla ölçer ve açıklar. Marwede aynı yerde Chrysippus’un da yüksek ihtimalle bu kriteri kullanmış olduğunu söyler.

⁵¹ Chrysippus ve Diodorus Cronus.

⁵² Marwede bu çıkarımla ilgili olarak iki noktaya temas ediyor (125): “(1) Bu çıkarım Cicero’nun burada ya kendisinin kabul ettiği ya da Chrysippus’un kabul et-

tiğini düşündüğü bir mantık varsayımına dayanır, başka deyişle eğer bir koşullu önerme doğruysa bunu bu önermedeki öncülün ve sonucun karşıtının çatışması izler (ikisi de doğru olmayabilir). En nihayetinde bu çıkarım ‘Fabius’un Canicula doğarken doğmuş olması’ ile ‘Fabius’un denizde ölecek olması’ arasındaki ilişkiye dair şundan başka bir şey söylemez: Eğer ‘Birisi Canicula doğarken doğmuşsa denizde ölecektir’ koşullu önermesi doğruysa iki durum birbiriyle çatışıyor demektir. (2) Her olasılıkta Cicero bu sonuca varır, zira Chrysippus’a karşı argüman geliştirir ve Chrysippus’un kriterine göre sadece önermedeki öncülün sonucun karşıtıyla çatışması durumunda koşullu önermenin doğru olduğunu bilir.”

⁵³ Birinci görüşe göre “Eğer birisi Canicula doğarken doğmuşsa denizde ölmeyecektir”, ikinci görüşe göreyse “Fabius Canicula doğarken doğdu, bunu Fabius’un denizde ölmeyecek olması izleyecektir.” Buradaki uyumsuzluk Fabius’un yaşaması ve Fabius’un denizde ölecek olmasıdır. Bkz. Marwede, 126.

⁵⁴ Cicero sonraki iki cümlede imkânsız olarak gördüğü önermeleri açıklıyor, birincisi Fabius’un denizde ölecek olması önermesi, ikincisi ise gelecekle ilgili her yanlış (gerçek dışı) önermedir. Marwede buradaki imkânsızlık durumunun “kendinde” değil, “göreceli” olduğuna vurgu yapar (128): “Cicero’nun *Fat.* 12’de imkânsız olarak gördüğü önermeleri betimlerken kullandığı *ne fieri quidem posse* [gerçekleşmemek] ve *non posse fieri* [olamamak] ifadeleri bağlama tam uymaz. *Posse fieri*’nin [gerçekleşebilmek’in] olumsuzlanması doğru bir şekilde bir önermeye göre oluşan durumu imkânsız gösterir. Bununla birlikte *posse esse verum* [gerçek olabilmek] gibi bir ifadenin reddi bir önermeyi doğru bir şekilde imkânsız olarak nitelemeyi gerektirir, zira tanıma göre imkânsız önerme doğru olamayacak olan önermedir.

Cicero'nun *Fat.* 12'deki argümanını izleyen bu incelemede... Cicero'nun önermeleri imkânsız olarak niteleme yöntemi istisna kabul etmez. Cicero 'öne sürüldüğü üzere' (*ut propositum est*) derken, 'Hem Fabius yaşıyor hem de Fabius denizde ölecek' bağının birbiriyle uyumsuz, yani (her ikisi de) gerçekleşemeyecek olan iki önermeden oluşmuş bir bağ olarak öne sürüldüğünü kasteder. 'Fabius'un yaşaması' ve 'Fabius'un denizde ölecek olması'nın ikisi de gerçekleşemeyeceğine göre (ilki gerçektir, diğeri değildir), 'Hem Fabius yaşıyor, hem de Fabius denizde ölecek' bağı gerçekten de imkânsızdır." Buradaki kritik unsurlar birbiriyle "çatışan" (*repugnans*) önermeler ve metnin devamında göreceğimiz üzere henüz gerçekleşmemiş bir olayı ifade ettiği için yanlış (*falsum*) olan önermedir.

- ⁵⁵ "O hâlde..." ve "Nitekim..." şeklinde başlayan iki cümleyi birlikte düşünerek şöyle bir açıklama yapabiliriz: Cicero'ya göre mevcut durumda var olan (gerçekleşen) bir olgu (Fabius'un yaşıyor olması) ile henüz gerçekleşmemiş olan bir olgu (Fabius'un denizde ölecek olması) arasındaki bağ (*coniunctio*) kendi içinde çatıştığı için "Fabius'un denizde ölecek olması" imkânsızdır, başka deyişle "Fabius'un denizde ölecek olması" durumunun nedeni "Fabius'un yaşıyor olması" değildir. Marwede de (129) Cicero'nun buradaki göreceli imkânsızlık düşüncesine nasıl vardığını tartışır ve *Fat.*'ın eski baskılarının editörlerinin (örneğin Yon) yaptığı, bizim de bu dipnotun başındaki açıklamamıza uyan yoruma karşı çıkar. Marwede'ye göre Cicero "Fabius'un yaşıyor olması" durumunu gerçek, "denizde ölecek olması"nı yanlış ya da gerçek dışı gördüğü için bu iki önerme arasında imkânsız bir bağ olduğunu düşünüyor değildir, zira metinde bu yönde bir görüş bildirmez. Marwede önceki dipnotta da açıkladığımız görüşlerini tekrarlayarak, Cicero'nun

“Fabius denizde ölecek” çıkarımını imkânsız bulmasını doğrudan “Hem Fabius yaşıyor, hem de Fabius denizde ölecek” çıkarımındaki bağın imkânsız olduğunu düşünmesine bağlar. Kanıtı da metnin devamında Cicero’nun bu bağın imkânsız olduğunu söylemesidir. Yine Marwe- de burada incelediğimiz “Nitekim...” şeklinde başlayan ikinci cümleyi değerlendirirken Cicero’nun her önerme- nin doğru ya da yanlış olduğuna inandığını (örneğin bkz. *Fat.* 38) söyler, ancak Cicero’nun hiçbir yerde önerme- lerin doğruluk değerini değiştirip değiştiremeyeceğini söylemediğini de ekler, dolayısıyla yazara göre metinde Cicero’nun buradaki görüşünü tam anlayabilmemizi sağlayacak bir kanıtı yoktur (129-130).

- ⁵⁶ Karş. Hieron, *Adversus Pelagianistas* 1.702 (Migne tom. 23, s.525): “*inter Diodorum et Chrysippum valentissimos dialecticos peri dynatou ista contentio est.*”
- ⁵⁷ Herodotus da (5.92) MÖ 655-625 yılları arasında Corinthus tiranı olan Cypselus’un geleceğinin önceden bildirildiğini söyler: “Büyüdükten sonra Delphoi’ya gidip orakle danıştı; aldığı cevap iyiydi, bir çekincesi vardı, ama o yine de orakle güvendi, işe girişti ve Korinthos’u aldı. Söz konusu orakl şudur: Mutlu bir adam bu evime giren Eetion oğlu Kypselos, kendisi ve oğulları ünlü Korinthos’da kral olacaklar. Ama oğullarının oğulları değil artık.”
- ⁵⁸ Marwede bu cümlelerin çevirisi için iki alternatif sunar: (1) “Geçmişte gerçekleşmiş olan her şey kaçınılmazdır.” (2) “Geçmişe ilişkin her doğru önerme kaçınılmazdır.” Ardından ikinci alternatifin daha doğru olduğunu söyler, bunu da Cicero’nun bu cümleden hemen önce *natus es oriente Canicula* önermesinin kaçınılmaz olduğunu söylemesini ve *omnia enim vera* gibi ifadeleri de bu varsayıma dayandırmasını gösterir. Yazara göre Cicero geçmişteki bütün olayların kaçınılmaz olduğunu söylemektense

geçmişle ilgili tüm doğru önermelerin kaçınılmaz olduğunu söylüyor olmalıdır (s.139). Oysa biz buradaki çevirimizle bu iki alternatiften ilkinin tercih ediyoruz (“geçmişte gerçekleşmiş her şey kaçınılmazdır”). Temel dayanak noktamız ise Cicero’nun metnin devamında bu cümleyi şöyle açıklıyor olmasıdır: “Bunun nedeni bu unsurların değişmez olması ve geçmişte olanın gerçekten yanlışla geçemeyecek olmasıdır.” Başka deyişle Cicero’ya göre gerçek olan (*verum*) artık değiştirilemeyecek olandır, dolayısıyla değiştirilemeyecek olan da artık kaçınılmaz olandır. Dahası ilgili cümleden önceki kısımda Cicero “Fabius’un yaşıyor olması” durumunun “Fabius’un denizde ölecek olması” durumunun nedeni olamayacağına dayanarak aradaki bağın yanlışlığına vurgu yapar. Ayrıca Cicero burada “geçmişe ilişkin her doğru önerme” ya da “geçmişe ilişkin söylenen her doğru ifade” türünden bir ifade kullanmıyor (*dicere*: söylemek gibi bir fiil kullanmıyor), oysa geleceğe ilişkin sözlerden bahsederken söz edilişe bizzat vurgu yapar. Marwede’nin tercihi doğru olsaydı, Cicero’nun gelecekle ilgili önermelerden bahsederken yaptığı gibi geçmişle ilgili önermelerden bahsederken de önermenin ifade edilişine vurgu yapması ve *dicere* gibi bir fiil kullanması gerekirdi (örneğin *de re praeterita aliquid dicere*: geçmişte olan olaylarla ilgili bir şey söylemek), ancak Cicero bunu yapmıyor. Dahası 27’de *dicere* fiilini kullandığı *ut praeterita ea vera dicimus* (geçmişteki olaylara gerçek dediğimiz gibi) yan cümlesinde de geçmişle ilgili önermelerin değil, geçmişte gerçekleşmiş olayların gerçekliğine vurgu yapıyor.

- ⁵⁹ Marwede’nin de bildirdiği gibi (140), *Fat.* 14 dışında da Chrysippus’un “kaçınılmaz olanı kaçınılmaz olan izler” ilkesini reddettiğinin kanıtı bulunur. Epictetus’un aktarımına göre (2.19.5) Chrysippus Temel Argüman’ın şu ikinci önermesini reddeder: “İmkânsız olan imkânsız

olandan hareket etmez.” Marwede aynı yerde bunu şu şekilde açıklar: “Chrysippus bu önermeyi reddedince zıtlık yasasına göre mantiken kabul etmiş olduğu ‘kaçınılmaz olanı kaçınılmaz olan izler’ ilkesini de reddetmek zorunda kalır... Cicero’nun *Fat.* 14’teki, *quamquam hoc Chrysippo non videtur valere in omnibus* [Oysa bu Chrysippus’a her durumda geçerli görünmez] çıkarımını önceleyen argümanı şöyle açıklanabilir: (1) ‘Eğer birisi Canicula doğarken doğmuşsa denizde ölmeyecektir’ doğrudur. (2) O hâlde ‘Sen Canicula doğarken doğmuşsan denizde ölmeyeceksin’ de doğrudur. (3) ‘Sen Canicula doğarken doğdun’ kaçınılmazdır (zira bu geçmişle ilgili doğru bir önermedir). (4) O hâlde ‘Denizde ölmeyeceksin’ (‘kaçınılmaz olanı kaçınılmaz olan izler’ ilkesinden ötürü) kaçınılmazdır. Cicero ‘Eğer birisi Canicula doğarken doğmuşsa denizde ölmeyecektir’ çıkarımının Chrysippus tarafından kabul edildiğine inanır. Böyle olmasaydı bu çıkarımın doğru olduğunu kabul ederek Chrysippus’a karşı çıkmazdı. Bu durumda Cicero *Fat.* 14’te açıkça ‘Canicula doğarken doğdun’ çıkarımının Chrysippus’a göre kaçınılmaz olduğunu söylemiş olur. Bununla birlikte *Fat.* 15’ten anlaşılan ise Cicero’nun Chrysippus’un ‘denizde ölmeyeceksin’ çıkarımını kabul etmediğine inanmış olmasıdır. Chrysippus’un ‘denizde ölmeyeceksin’ çıkarımının kaçınılmaz olduğunu kabul etmemesi Cicero’nun bakış açısına göre Chrysippus ‘Canicula doğarken doğmuşsan denizde ölmeyeceksin’ koşullu önermesinde ‘kaçınılmaz olanı kaçınılmaz olan izler’ ilkesinin anlamını reddeder. Bu da bu ilkenin Chrysippus için her durumda geçerli olmadığıнын tek açıklamasıdır.”

⁶⁰ Marwede’ye göre bu cümle Cicero’nun *Fat.* 14’te Chrysippus’un geleceğe ilişkin tüm doğru önermelerin kaçınılmaz olduğunu kabul edeceğini göstermeye dair ikinci

argümanını içerir, Marwede'nin kapsamlı açıklaması için bkz. s.144. Ayrıca Donini'ye göre Cicero'nun karşı çıkışına bakarak Chrysippus'un şu tür bir olasılık tanımını yaptığını düşünebiliriz: "Olası olan tarafımızdan bilinen doğal bir nedenle engellenmemiş ve dayatılmamış her şeydir." Bkz. P. L. Donini, "*Crisippo e la nozione del possibile*" (Chrysippus ve olabilirlik kavramı), *RFIC* 101 (1973): 348-349. Bu çıkarımın temelinde (1) Donini'nin Fabius'un Canicula doğarken doğmuş olmasıyla bu cümledeki doğal nedenin eşitlenmiş olması ve (2) Cicero'nun bu cümlede Chrysippus'un bakış açısına göre Fabius'un denizde ölmesini engelleyen doğal bir nedenin olduğunu savunması, dolayısıyla yine Chrysippus'un bakış açısına göre Fabius'un denizde ölemeyecek olması yatar (Marwede, 148-149). Donini'nin olasılık tanımından hareketle söylersek, Chrysippus'a göre gerçekleşmeyecek olan her şey imkânsız değildir. (Marwede'ye göre) "Dolayısıyla Cicero Chrysippus'a onun bu olasılık tanımını yaptığını düşünerek karşı çıkıyor olsaydı, daha önce aynı bağlamda Chrysippus'un gerçekleşmeyecek olan her şeyin imkânsız olduğunu kabul ettiğini göstermeye girişmezdi. Oysa *Fat.* 12'de Cicero Chrysippus'un geleceğe ilişkin her yanlış önermenin imkânsız olduğunu kabul edeceğini öne sürer ve Cicero'nun bakış açısına göre geleceğe ilişkin her yanlış önermenin imkânsız olduğunu iddia etmek gerçekleşmeyecek olan her şeyin imkânsız olduğunu iddia etmekle aynıdır."

⁶¹ Bkz. Gel. 7.2.15.

⁶² Chaldaeia, Arap Çölü kıyısıyla Pers Körfezi'nin başlangıcında, Euphrates'in (Fırat Nehri) aşağısında bulunan bir Babylonia kentiydi, daha sonra Chaldaealılar (bundan sonra ve metinde "Keldaniler") tüm Babylonia'ya hâkim olunca Babylonia İmparatorluğu'na tümünden

Chaldaeae ve Babylonialılara Keldaniler denmiştir. Romalı kaynaklar bize Keldanilerin astroloji, büyü ve kehaneti fazlasıyla ciddiye aldığını ve bu ilimlerle uğraşanların bilge sayıldığını gösteriyor, hatta Z. A. Ragozin “Keldani” isminin “Doğunun bilgisi” anlamında kullanıldığını da hatırlatır Bkz. *Chaldea. From the Earliest Times to the Rise of Assyria* (Teddington: Wildhern Press, 2008), 146. Bkz. *Div.* 1.1.2; 2.42.87; V. Max. 3.1.2; Gel. 14.1.1; Marwede, 149.

- ⁶³ Bithynialı Theodosius *Sphaerica* 1’de on birinci teoremini şu şekilde onaylar: “Bir kürede en büyük çemberler birbirini keser.” Ancak Cicero’nun Theodosius’un bu eserinden haberdar olup olmadığını bilmiyoruz (Marwede, 154).
- ⁶⁴ Scipio Aemilianus MÖ 129 yılında yatağında ölü bulunmuştu. Öldürülüp öldürülmediği bilinmemektedir. Bkz. A. E. Astin, *Scipio Aemilianus* (Oxford: Oxford Clarendon Press, 1967), 241; Marwede, 158-159.
- ⁶⁵ Carneades burada ya doğrudan Stoacılar ya da özel olarak Chrysippus’a karşı çıkıyor olmalıdır, zira “öncül neden” varsayımı Chrysippusçu düşüncede yer aldığı gibi, genel olarak Stoacılar tarafından da savunulmuştur. Bkz. Marwede, 197-198.
- ⁶⁶ Carneades burada her şeyin kadere bağlı olması durumunda insanın özgür istençten yoksun kalacağını dile getirir, başka deyişle Chrysippus’un her şeyin kadere bağlı olarak gerçekleşmesi insanda özgür istenç bulunmadığını göstermez şeklindeki görüşüne karşı çıkar. Karş. *Fat.* 41, 43 ve 45.
- ⁶⁷ Karş. *Fat.* 13.
- ⁶⁸ Karş. *Div.* 1.127.
- ⁶⁹ Burada bahsedilen MÖ 166, 155 ve 152’de üç defa consul olup 148’de denizde ölmüş olan M. Claudius Marcellus’tur. Karş. *Div.* 2.14.

- ⁷⁰ Bir kâhin Oedipus'un babası Kral Laius'a oğlu tarafından öldürüleceğini söylemişti, bu yüzden Laius da oğlundan kurtulmak için onu Cithaeron Dağı'na bıraktı. Onu orada Corinthus kralı Polybus'un çobanı buldu ve sara-ya götürdü; kral Oedipus'u kendi çocuğu gibi büyüttü, ancak Oedipus büyüyünce bir kâhin ona babasını öldürüp annesiyle birlikte olacağını söyledi, o da Polybus'u öz babası olarak bildiği için Corinthus'u terk etti. Delphi ile Daulis arasında babası olduğunu bilmediği Laius'la karşılaşp onu öldürdü.
- ⁷¹ Bu tanım Stob. *Ecl.* 1'deki (=SVF 2.336) Stoacı neden tanımıyla aynıdır.
- ⁷² Alexander ya da diğer adıyla Paris Troia kralı Priamus ile Hecuba'nın oğluydu. Efsaneye göre savaş tanrısı Mars'ın kız kardeşi olan uyumsuzluk ve nifak tanrıçası Eris (diğer adıyla Discordia) üzerinde "en güzel kadına/tanrıçaya" yazılı bir elmayı çağrılmadığı bir düğünde ortaya attı, bunun üzerine Iuno, Minerva ve Venus'ten her biri bu elmanın kendisine ait olduğunu iddia etti. Iuppiter elmanın kime verileceği kararını Troia kralının yakışıklı oğlu Paris'e verdi, o da kendisine türlü hediyeler vaat eden tanrıçalar içinden Venus'u seçerek elmayı ona verdi. Troia savaşının mitolojik nedeni olarak gösterilen bu olayın ardından Iuno ve Athena, Venus'e daha fazla tapınılan Troia kentine düşman olmuş ve Yunan ordularına destek vermişti. Cicero bu bildik öyküye dayanarak Troia prensinin doğumu ile onun elmayı verirken yaptığı tercih arasında doğrudan bir bağlantı olmadığını göstermeye çalışır.
- ⁷³ Troia'ya saldıran Yunanların ünlü komutanı Agamemnon Artemis (Diana) korusunda bir erkek geyiği öldürünce tanrıça buna sinirlendi ve Aulis'teki Yunan donanmasına engel çıkardı. Bunun üzerine Agamemnon Kâhin Calchas'ın da tavsiyesiyle kızı Iphigenia'yı Artemis'e

kurban vererek tanrıçanın öfkesini dindirmeyi düşündü. Ancak Artemis kızın canını bağışladıysa da Iphigenia'nın annesi olan Clytemnestra kızının kurban edildiğini düşünerek savaştan dönen kocasını öldürdü. Bir önceki örnekte olduğu gibi bu örnekle de Cicero ebedî neden fikrini eleştirir.

- ⁷⁴ Bu dizeler Ennius'un *Medea Exul* adlı eserinin başında yer alıp Medea'nın bakıcısı tarafından söylenmiştir. Yine bu dizeler Euripides'in *Medea*'sından (1-8) bir uyarlamadır. Karş. *Inv.* 1.91; *Cael.* 18; *Fin.* 1.5; *Tusc.* 1.45; *Nat.* 3.75 ve *Top.* 61.
- ⁷⁵ Mitolojiye göre Argonautae, yani Argo gemicileri Pelius korusundan kesilen odunlarla yaptıkları gemilerine binerek altın post için Aea'ya (sonraki ismiyle Colchis) yolculuk yapmıştı. Meşhur liderleri Iason altın post sayesinde Medea'yla evlenmiş, ancak sonra Kral Creon'un kızı olan Glauce ya da Creusa ile evlenebilmek için onu terk etmişti. Bunun üzerine Medea Iason'dan olan iki çocuğunu öldürerek intikamını almıştı. Cicero burada Medea'nın terk edilişine kadar uzanan nedenler silsilesini ortaya koyarak bu silsilenin sonsuza kadar gidebileceğini göstermeye çalışır.
- ⁷⁶ Poeas'ın oğlu olan Philoctetes Troia savaşının en ünlü okçularından biriydi, aynı zamanda Hercules'in silah taşıyıcısı ve dostu olan Philoctetes Troia'ya yolculuğu sırasında Chryse Adası'nda durmuş ve burada onu bir yıl ısırınca Yunanlar ısırığın Philoctetes'e verdiği acıdan ötürü onu yalnız başına Lemnos kıyısında bırakmıştır.
- ⁷⁷ Marwede'nin de haklı bir şekilde bildirdiği gibi (233-234) buradaki *visum obiectum* "görünen nesne" anlamında düşünülemez, zira her şeyden önce buradaki *visum* isim, dolayısıyla *obiectum* da onu niteleyen sıfattır. *Visum* terimi *Fat.*'ta ve *Ac.*1.11.40, 2.6.18 ve 2.24.77'de "görünüm" anlamında karşımıza çıkar, *obiectus* sıfatı da

“ortada duran, yayılan, mevcut” anlamındadır. Stoacı-
larda “görünüm” kavramıyla ilgili olarak bkz. Epiktetos,
Enkheiridion, çev. C. Cengiz Çevik (İstanbul: Türkiye İş
Bankası Kültür Yayınları, 2019), 30-31.

Kısaltmalar

Cicero'nun Eserleri

Ac., *Academica*

Amic., *De Amicitia*

Att., *Epistulae Ad Atticum*

Cael., *Pro Caelio*

Div., *De Divinatione*

Fam., *Epistulae Ad Familiares*

Fat., *De Fato*

Fin., *De Finibus Bonorum et Malorum*

Inv., *De Inventione*

Leg., *De Legibus*

Luc., *Lucullus*

Nat., *De Natura Deorum*

Off., *De Officiis*

Orat., *De Oratore*

Parad., *Paradoxa Stoicorum*

Rep., *De Republica*

Sen., *De Senectute*

Tim., *Timaeus*

Top., *Topica*

Tusc., *Tusculanae Disputationes*

Diğer Eserler

Arist. *Cael.*, Aristoteles, *De Caelo*

Arist. *EE*, Aristoteles, *Ethica Eudemia*

Arist. *EN*, Aristoteles, *Ethica Nicomachea*

Arist. *GA*, Aristoteles, *De Generatione Animalium*

Arist. *GC*, Aristoteles, *De Generatione et Corruptione*

Arist. *Metaph.*, Aristoteles, *Metaphysica*

Arist. *Ph.*, Aristoteles, *Physica*

August. *C.D.*, Augustinus, *De Civitate Dei*

D.L., Diogenes Laertius

DK, H. Diels – W. Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*

Epict., Epictetus, *Dissertationes*

Epicur. *Ep. H.*, Epicurus, *Epistulae ad Herodotum*

Epicur. *Ep. Men.*, Epicurus, *Epistulae ad Menoeceum*

Epicur. *Ep. Pyth.*, Epicurus, *Epistulae ad Pythoclem*.

Epicur. *Sent.*, Epicurus, *Sententiae* (Κυρίαι Δόξαι = D.L. 10)

Epicur. *Sent. Vat.*, *Sententiae Vaticanae*

Eus. *PE*, Eusebius, *Praeparatio Evangelica*

Gel., Aulus Gellius, *Noctes Atticae*

Lucr., Lucretius, *De Rerum Natura*

M. Ant., Marcus Aurelius Antoninus, *Ta eis eauton*

Marwede, “A Commentary on Cicero’s ‘De Fato’” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), The Johns Hopkins University, 1984.

Plin. *Nat.*, Plinius, *Naturalis Historia*

Plu. *Cat*, Plutarchus, *Marcus Cato*

Plu. *Cic*, Plutarchus, *Cicero*

Plu. *Pom.*, Plutarchus, *Pompeius*

Plu. *PP*, Plutarchus, *De Placitis Philosophorum*

Plu. *Mor*, Plutarchus, *Moralia*

- Plu. Stoic.**, Plutarchus, *De Stoicorum Repugnantiis*
- Quint. Inst.**, Quintilianus, *Institutio Oratoria*
- Rackham**, Cicero. *On the Orator: Book 3. On Fate, Stoic Paradoxes, On the Divisions of Oratory: A. Rhetorical Treatises*, Çev. H. Rackham (Loeb Classical Library No. 349), 1942.
- Sen. Ep.**, Seneca, *Epistulae Morales*
- Sen. Mar.**, Seneca, *Ad Marciam*
- Sen. Nat.**, Seneca, *Naturales Quaestiones*
- S.E. L.**, Sextus Empiricus, *Adversus Logicos*
- S.E. M.**, Sextus Empiricus, *Adversus Mathematicos*
- Schallenberg**, M. Schallenberg, *Freiheit und Determinismus: Ein philosophischer Kommentar zu Ciceros Schrift De fato*, Walter de Gruyter, 2008.
- Simp. Ph.**, Simplicius, *In Aristotelis Physica*
- Simp. Sch.**, Simplicius, *In Scholia Ad Aristotelem*
- Stob. Ecl.**, Stobaeus, *Eclogae Physicae*
- Str.**, Strabon, *Geographica*
- SSR**, Giannantoni Gabriele, *Socratis et Socraticorum Reliquiae*, Bibliopolis, Napoli, 1990.
- SVF**, Arnim, *Stoicorum Veterum Fragmenta*, Teubner 1964.
- Taylor**, C. C. W. Taylor, *The Atomists: Leucippus and Democritus. Fragments. A Text and Translation with a Commentary*, University of Toronto Press, 1999.

Kaynakça

CICERO: *On the Orator: Book 3. On Fate. Stoic Paradoxes. Divisions of Oratory*. Çev. H. Rackham. Loeb Classical Library 349. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1942.

—————: *M. Tulli Ciceronis De Natura Deorum. De Divinatione. De Fato*. New York: Harper & Brothers, 1886.

—————: *M. T. Ciceronis Pars Tertia sive Opera Philosophica ad Optimos Codices*, 4, Ed. M. N. Bouillet. Paris, 1831.

—————: *De Amicitia. Dostluk Üzerine*. Çev. Ç. Dürüşken. İstanbul: Homer Kitabevi, 2005.

LUCRETIUS: *Titi Lucreti Cari De Rerum Natura, Libri Sex*, 2. Çev. H. A. J. Munro. Cambridge: Deighton Bell and Co., 1864.

SENECA: *Tanrısal Öngörü*. Çev. Ç. Dürüşken. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007.

AKÇAY, N.: “Three Slices of Bread Dropped out of Sky: one for Gracchus Brothers, the rest stolen by evil.” *Minor Details*, 29 Haziran 2012, (Çevrimiçi) <http://goo.gl/oj3HO>

ALBRECHT, M. VON *A History of Roman Literature: From Livius to Boethius with Special Regard to Its Influence on World Literature*, 1. London: Brill, 1997.

- ALLOT, P.: *Invisible Power 2. A Metaphysical Adventure Story*. Xlibris, 2008.
- ANNAS, J.: *The Morality of Happiness*. Oxford: Oxford University Press, 1993.
- APPLEBAUM, H.: *The Concept of Work: Ancient, Medieval and Modern*. Albany: State University of New York Press, 1992.
- ARIETI, J. A.: *Philosophy in the Ancient World: An Introduction*. London: Rowman & Littlefield Press, 2005.
- ASMIS, E.: "A New Kind of Model: Cicero's Roman Constitution in 'De republica'." *The American Journal of Philology*, 126.3 (2005): 377-416.
- ASTIN, A.E.: *Cato the Censor*. Oxford: Oxford University Press, 1978.
- : *Scipio Aemilianus*. Oxford: Oxford University Press, 1967.
- BAILEY, C.: *The Greek Atomists and Epicurus*. New York: Russell & Russell, 1964.
- BARAZ, Y.: *A Written Republic. Cicero's Philosophical Politics*. Princeton: Princeton University Press, 2012.
- BARKER, P.: "Stoic Contributions to Early Modern Science." *Atoms, Pneuma and Tranquillity: Epicurean and Stoic Themes In European Thought*. Ed. M. J. Osler, 135-154. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- BARNES, J.: *Logic & the Imperial Stoa*. Leiden - New York - Köln: Brill, 1997.
- : *Presocratic Philosophers. The Arguments of the Philosophers*. Ed. T. Honderich, Routledge, 2005.
- BARROW, R. H.: *Romalılar*. Çev. E. Gürol. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.
- BEESON, C. H.: "Lupus of Ferrieres and Hadoard." *CPh* 43 (1948): 190-191.

- BENARIO, H. W.: "Caesar, Propaganda and the Poets." *Classical Weekly* 1 (1956): 22-24.
- BERKELEY, G.: *Siris: A Chain of Philosophical Reflexions and Inquiries*. London: W. Innys and C. Hitch, 1744.
- BEVAN, E.: *Stoics and Sceptics*. London: Kessinger Publishing, 2004.
- BLITS, J. H.: *Telling, Turning Moments in the Classical Political World*. London: Lexington Books, 2011.
- BOBZIEN, S.: "Chrysippus' Theory of Causes." *Topics in Stoic Philosophy*. Ed. Katerina Ierodiakonou, 196-242. Oxford: Oxford Clarendon Press, 1999.
- BOULET, B.: "Is Numa the Genuine Philosopher King?." *The Statesman in Plutarch's Works, 2: The Statesman in Plutarch's Greek and Roman Lives*. Ed. Lukas De Blois, Jeroen Bons, Ton Kessels & Dirk M. Schenkeveld, 243-256. London: Brill, 2004.
- CAPELLE, W.: *Sokrates'ten Önce Felsefe II*. Çev. O. Özügül. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1995.
- CHAMPION, C. B.: *Cultural Politics in Polybius's Histories*. California: University of California Press, 2004.
- COGNIOT, G.: *İlkçağ Materyalizmi*. Çev. S. Selvi. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1992.
- COLISH, M. L.: *The Stoic Tradition From Antiquity to the Early Middle Ages, I. Stoicism in Classical Latin Literature*. Leiden: E. J. Brill Press, 1985.
- CONTE, G. B.: *Latin Literature: A History*. Çev. J. Solodow. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1999.
- CRAIG, E. (ED.): *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. Ed. C. Craig. London - New York: Routledge, 1998.
- CROPSEY, J.: *Plato's World: Man's Place in the Cosmos*. Chicago: The University of Chicago Press, 1995.
- CURTIS, M. (ED.): *The Great Political Theories. A Comprehensive Selection of the Crucial Ideas in Political Phi-*

- losophy. *From the Greeks to the Enlightenment*, 1. London: Harper Perennial Modern Classics, 2008.
- ÇEVİK, C. CENGİZ: "Cicero, De Finibus III'te 'Latince Felsefi Terminoloji' Üzerine Bir İnceleme." *Felsefe Arkivi*, 33 (2008): 43-86.
- DAVIDSON, W. L.: *The Stoic Creed*. Edinburgh: T & T. Clark, 1907.
- DONINI, P. L.: "Crisippo e la nozione del possibile." *RFIC*, 101 (1973): 333-351.
- DÜRÜŞKEN, Ç.: "Stoa Mantiğı." *Felsefe Arkivi*, 28 (1991): 287-308.
- EDELSTEIN, L.: *The Meaning of Stoicism*, Martin Classical Lectures, Vol. XXI., 1966.
- : "The Philosophical System of Posidonius." *The American Journal of Philology*, 57.3 (1936): 286-325.
- FALCONER, W. A.: "A Review of M. Durand's *La date du De Divination*." *CPh* 18 (1923): 310-327.
- HINTIKKA, J.: *Time and Necessity. Studies in Aristotle's Theory of Modality*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- KIDD, I. G. (ED.): *Posidonius. III. The Translation of the Fragments*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- KNEALE, W. – KNEALE, M.: *The Development of Logic*. Oxford: Oxford Clarendon Press, 1962.
- LEVENE, D. S.: *Religion in Livy*. London: E. J. Brill, 1993.
- LUCK, G.: *Ancient Pathways and Hidden Pursuits: Religion, Morals, and Magic in the Ancient World*. Michigan: The University of Michigan Press, 2003.
- : "On Cicero, De Fato 5 and Related Passages", *The American Journal of Philology*, 99.2 (1978): 155-158.

- MARWEDE, D. P.: "A Commentary on Cicero's 'De Fato'" (Yayınlanmamış Doktora Tezi). The Johns Hopkins University, 1984.
- MATES, B.: *Stoic Logic*, University of California Press, Berkeley ve Los Angeles, 1961.
- MICHAEL, F. S.: "(VII.) What is the Master Argument of Diodorus Cronus?", *American Philosophical Quarterly*, 13.3 (1976): 229-235.
- MIKEL, A. F.: "The Master Argument of Diodorus Cronus" (Yayınlanmamış Doktora Tezi). The Florida State University, 1992.
- MORFORD, M.: *The Roman Philosophers. From the time of Cato the Censor to the death of Marcus Aurelius*. London: Routledge, 2002.
- PHILIPPSON, R.: "M. Tullius Cicero; Philosophische Schriften." *RE* 13A (1939): 1104-1192.
- PULTAR, M.: *Yıldız Adları Sözlüğü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.
- RAGOZIN, Z. A.: *Chaldea. From the Earliest Times to the Rise of Assyria*. Teddington: Wildhern Press, 2008.
- REISS, TIMOTHY J.: *Mirages of the Self: Patterns of Personhood in Ancient and Early Modern Europe*. London: Stanford University Press, 2003.
- RESCHER, N.: "A Version of the 'Master Argument' of Diodorus", *Journal of Philosophy*, 63 (1966): 438-445.
- ROBERT, P.: *Philologische Wochenschrift*, 54 (1934): 1030-1039.
- SCHALLENBERG, M.: *Freiheit und Determinismus: Ein philosophischer Kommentar zu Ciceros Schrift De fato*. Berlin: Walter de Gruyter, 2008.
- SCHMIDT, P. L.: "Die Überlieferung von Ciceros Schrift 'De Legibus'." *Studia et Testimonia Antiqua*, 10. Munich, 1974.

- SCHOFIELD, M.: "Cicero for and against Divination." *JRS* 76 (1986): 47-65.
- SEIDL, J. G. – BONITZ, H. – MOZART, J.: *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien*. Wien: Verlag und Druck von Carl Gerold und Sohn, 1854.
- SELLARS, J.: *Stoicism*. California: University of California Press, 2006.
- SHARPLES, R. W.: "22 The Problem of Sources." *A Companion to Ancient Philosophy*. Ed. M. L. Gill – P. Pellegrin, 430-447. London: Blackwell Companions to Philosophy, Blackwell Publishing, 2006.

Cicero (MÖ 106 - MÖ 43): Romalı büyük devlet adamı, hatip ve düşünür. Gençliğinde felsefe ve hukuk eğitimi aldı. Hitabet (Retorik) sanatındaki üstünlüğüyle consullüğe dek yükseldi. Roma'yı birey, geleneksel toplum düzeni ve devlet üçgeninde ele alan konuşmaları, felsefi ve teknik eserleriyle her çağın insanını etkilemeyi başarmıştır. Cicero Kader Üzerine'de kader (kaçınılmazlık, determinizm) ve özgür istenç sorunuyla ilgili Yunan felsefe okullarının birbiriyle çatışan farklı görüşlerini aktarıp yorumlarken sadece yaşadığı dönemin Romalılarına değil, bugünün okurlarına da bu çetin sorunu çözebilmelerinde yardımcı olmakta, en azından farklı yaklaşımlara dikkat çekmektedir.

C. Cengiz Çevik (1983): İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda lisans, yüksek lisans ve doktorasını tamamladı. Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi için Epiktetos, Leukippos, Demokritos, Sextus Empiricus, Herakleitos, Bacon, Horatius, Seneca, Cicero, Copernicus ve Luther'den birçok eser çevirdi. Cicero'nun Devleti ve Roma'da Siyaset ve Felsefe adlı iki telif eseri olan C. Cengiz Çevik başta temel akademik çalışma alanı Antik Çağ'da siyaset ve felsefe ilişkisi olmak üzere çeviriler yapmaya ve telif eserler üzerinde çalışmaya devam ediyor.

